

JELENKOR

RODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1977

A TARTALOMBÓL:

BISZTRAY ADÁM
GYÖRE IMRE
GYURKOVICS TIBOR
HAJNAL ANNA
KÁROLYI AMY
KISS DÉNES
PAKOLITZ ISTVÁN
TAKÁTS GYULA
VERSEI

EDMUND SPENSER
— WEÖRES SÁNDOR:
EPITHALAMION

★
BERTHA BULCSU:
INTERJÚ
KARDOS G. GYÖRGGYEL

KARDOS G. GYÖRGY:
VILLON ÉS A TOBBIEK

HALLAMA ERZSÉBET
LÁSZLÓ ANNA
ELBESZÉLÉSE

★
LÁNCZ SÁNDOR:
KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

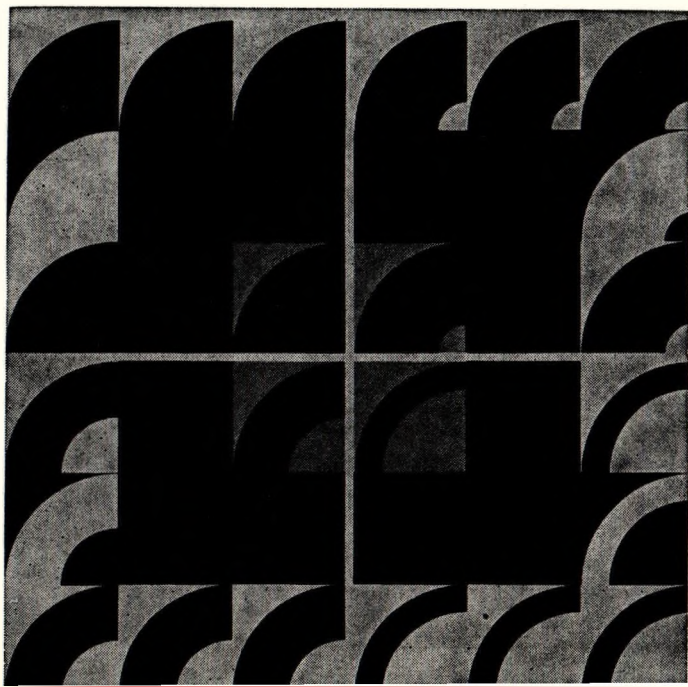
6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

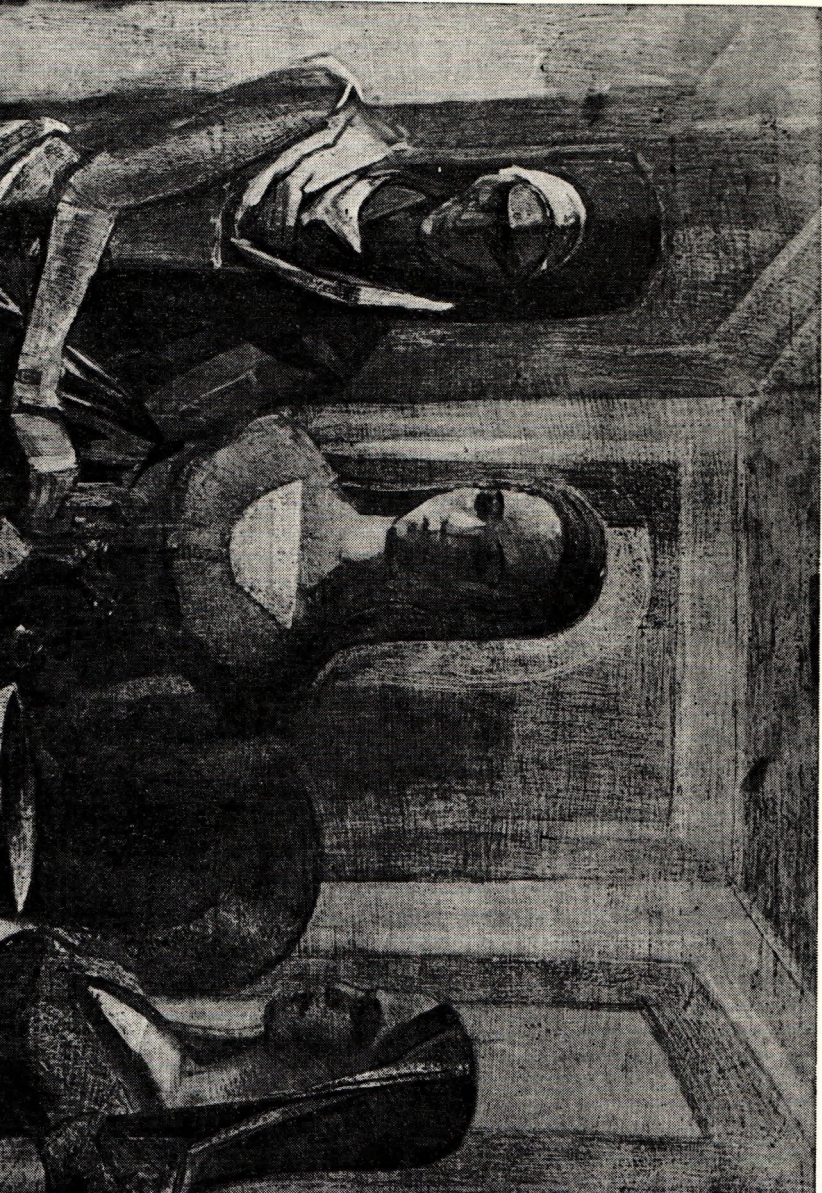
BERTHA BULCSU
BÉCSY TAMÁS
BISZTRAY ADÁM
CSUKA ZOLTÁN
FUNK MIKLÓS
GYÖRE IMRE
GYURKOVICS TIBOR
HAJNAL ANNA
HALLAMA ERZSÉBET
KARDOS G. GYÖRGY
KAROLYI AMY
KISS DÉNES
KOVÁCS SÁNDOR
LACZKÓ ANDRÁS
LANCZ SÁNDOR
LASZLÓ ANNA
MOLNÁR ISTVÁN
PAKOLITZ ISTVÁN
PÁLYI ANDRÁS
POMOGÁTS BÉLA
RADNÓTI SÁNDOR
SPENSER, EDMUND
STENCZER FERENC
SZAKOLCZAY LAJOS
SZUNYOGH SZABOLCS
TAKÁTS GYULA
TANDORI DEZSŐ
WEORES SÁNDOR

KÉPEK:

GRAIN ANDRÁS
KOHÁN GYÖRGY
MARTYN FERENC

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1977. ÁPRILIS

TARTALOM

HAJNAL ANNA: Kristályoszlop (vers) - - - - -	291
TAKÁTS GYULA versei - - - - -	292
PÁKOLITZ ISTVÁN versei - - - - -	294
GYURKOVICS TIBOR: Európai körutazás (vers) - - -	297
EDMUND SPENSER: Epithalamion - WEÖRES SÁNDOR fordítása - - - - -	299

*

BERTHA BULCSU: Interjú Kardos G. Györggyel - - -	311
KARDOS G. GYÖRGY: Villon és a többiek - - - - -	321
GYÖRE IMRE: Peniél után (vers) - - - - -	333
KISS DÉNES versei - - - - -	336
HALLAMA ERZSÉBET: Etűd, két hangra (elbeszélés) - -	337
LÁSZLÓ ANNA: Keringés a tárgyak körül (elbeszélés) - -	341
KÁROLYI AMY: Korallók (vers) - - - - -	346
LÁNCZ SÁNDOR: Képzőművészeti krónika - - - - -	347
CSUKA ZOLTÁN: Jugoszláviai körkép IX. - - - - -	352

*

BISZTRAY ÁDÁM: Ady (vers) - - - - -	355
RADNÓTI SÁNDOR: „... aki mást akar, mint mi most van” (Latinovits-Ady) - - - - -	355

*

TANDORI DEZSŐ: „Akárhová ülök, ott akár meg is élhetek...” (Weöres Sándor: Válogatott versek) - - -	365
SZAKOLCZAY LAJOS: Napközben (Hajnal Anna: Elhiszed nekem?) - - - - -	369
BÉCSY TAMÁS: Nagy Péter: Útjelző - - - - -	371
POMOGÁTS BÉLA: László Anna: Felépítjük Babel tornyát	373
KOVÁCS SÁNDOR: Galambos Lajos: Diagnózis - - -	374
LACZKÓ ANDRÁS: Sándor Iván: A futár - - - - -	376
PÁLYI ANDRÁS: Esterházy Péter: Fancsikó és Pinta - -	378
STENCZER FERENC: Thiery Árpád: A rend - - - - -	379

SZUNYOGH SZABOLCS: Szapudi András: A szél torkában	380
FUNK MIKLÓS: Bakos István: Éhe kenyérnek . . . - - -	382
MOLNÁR ISTVÁN: Lengyelek Magyarországon - - -	383

K É P E K

LANTOS FERENC: Kiállítás-részlet - - - - -	335
(Nádor Katalin fotója)	
GRAIN ANDRÁS rajza - - - - -	340
LANTOS FERENC rajza - - - - -	351

M ű m e l l é k l e t e n

1. MARTYN FERENC: Ady IV.
(Nádor Katalin fotója)
- 3-4. KARDOS G. GYÖRGY-portrék
(Móser Zoltán fotói)
- 5-6. KOHÁN GYÖRGY: Parasztasszony,
Napkorong kazallal, Hazafelé,
Sirató I.
(Ajtós Éva fotói)
- 7-8. LANTOS FERENC: Kiállítás-részletek
(Nádor Katalin fotói)

A b o r i t ó n

1. MARTYN FERENC: Ady I.
(Nádor Katalin fotói)
- 2-3. KOHÁN GYÖRGY: Asszony-korok,
Múzsza
(Petrás István fotói)
4. LANTOS FERENC: Variációk
(Nádor Katalin fotói)

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72. Ft.

77-696 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melléklet Rész

Index: 25-906. ISSN 0447 6425

Kristályoszlop

*Kettőnk között halálod
feltörő kristályoszlop.
Lám fölénk nőtt halálod!
Hány síkkal, szöggel, éllel
mered fel nappal éjjel
ágaskodó magányba,
meredek árvaságba:
kéznek elérhetetlen,
szemnek felmérhetetlen.*

*Kettőnk között halálod
feltörő kristályoszlop.
Lám fölénk nőtt Halálod:
sok tükrös lappal, éllel,
sok kardéles szegéllyel
Tükrökben számolatlan
tükrözött változatban:
tükörben lépő képünk.
Képből a képbe lépünk.*

*Kettőnk között halálod
feltörő kristályoszlop.
Lám fölénk nőtt halálod!
Nézhetjük most már ketten,
te multból, én jelenben.
Körüljárhatjuk ketten,
te ma is énnellettem,
te szellemben, én testben:
de együtt mindenkiben.*

Valami nem is létező

*Már csak azt teszem, ami kötelesség.
Takarítok magam és időm között.
A csillag így kéz-közel jelenség
s járok a szennyes pályák fölött.*

*Beteget ápolok... Kijárok
másoknak és a szavakat
tisztítom, mint sártól szerszámot
a napszámos, ha ráragad,*

*hogy újra kezdjem... Elülről,
amit a nap majd rámszakít...
S a térben megbújt tettek!... Kegyetlenül
nem is a való, ez alakít,*

*e meg sem rögzíthető sok oszlop!
És iszonyú szobrok árnyékujja int...
Égtájak, elemek között a zord
létezésben pántoknál valóbb e híd,*

*mely így feszül és így vezet
arányok, ábrák, lelkek között.
Valami nem is létező emlékezet
kegyetlen eszméje ideköt,*

*mint a világot a ködből
a pusztulásnál is szilárdabb idő.
Vagyok hát magamban s magam körül,
ahogy a sík és benne a kő...*

Mögéje nézz

*Mögéje, mert mind csak ott... S még az mögött...
Ne rája nézz!... Mert zöld a levél,
de ősz... Ereiben is az kering
s vitorláinkban együtt zúg a szél...*

Epigrammák

CSÁNKI

*Csánki megint megszólalt! . . . Berzeng s teljes erővel
a kritikusra zuditja haragját . . . – S mért ez a vad düh? –
Mert hogy az ismeri, sőt el is olvasgatta a művet
s hogy nem a rőfhöz, – Csánki eszéhez –, mérte a költőt,
hát neki most s míg jobbkeztől nyugtatja a Múzsát,
balkéztől bele mindent! . . . Horgait osztja vadul . . .*

EGY MEZEI TUDÓSRA

*Berci tudós lett s túl a folyón már nyúzza a lantot,
Ismeri mindazokat, versbe mi most divatos!
Am, hogy a Múza szerint ki a költő és mi a líra,
gőze, de még szíve sincs . . . Líránk ostora ő!*

GYULAI PÁL IDÉZÉSE

*Kész skatulyácskák . . . Ezt ide, azt oda . . . Kész is a rangsor!
Sőt Pityi Palkót is megkérdezik, oly sokat ért ő
s mézük a költők is beleszórják, paprika izzel . . .
Hejj, kisöreg Gyulaink, meg van e még az a bot!?*

SUTTOGI

*Hogy mire vállalkoztam? . . . Nézz ide, itt ez a pár könyv.
Olvasd . . . Arra figyelj és ne a Suttogira!*

Csendélet

*A Pantheonnal szembeni szökőkút márványlépcsőin,
a hic et nunc-Szenthegyen,
kedélyesen tereferélnek a talján polgárok.*

*Nem sültgalambot várnak,
nem is békéltető szocdem bizalmit.*

Minisztert se óhajtanak látni.

Béremelést akarnak, csűrőcsavaró hamuka nélkül.

*Ha idebotologna közibük
holmi okfolos kereszténydemokrata,
ékesen mesélni tudó, ki az avatag parabolával
(A gyomor és a végtagok)
próbálna lukat beszélni hasukba,
hogy ücsörgő dologtalanságukat abbahagyván,
ész nélkül rohanjanak fölvenni a munkát:*

*– az ilyen újsütetű igehirdetőnek,
vagy poraiból föléledt, anakronisztikus
Menenius Agrippának
alighanem beleröhögnének a képébe.*

Varázs

*A del Fiore-templom előtt állva,
Egy pillanatra fölfigyelt a töltött-
Galamb formájú dundi asszonyságra,
Ki nem viselte könnyedén a bőjtöt;*

*A jámbor, molett hölgyről azt se tudta,
Hogy férje van és három gyermek anyja;
Nevét se izlelgette: Panna, Jutka,
S hogy szava kigyószissz, vagy égi manna;*

*Iparkodott a donna, el ne késsen
A miséről; – csak ennyi volt a látvány,
És megszületett a költő szívében*

*A páratlanul föl-fölizzó ábránd,
S örök varázsként ragyog földön-égen
A tündér-szerelemből szőtt szívárvány.*

Virágzás

*Rezeda, szekfű, nárcisz, tearózsa,
bíborvörös lilából sárga-kék-
azúros árnyalású messzi ég:
in floribus pompázik zsenge Flóra.*

*Kifeslő bimbó-dallamokkal zengve
gregoriánba lejt a madrigál;
a gondolat szobrász kezére vár,
és freskók táguznak a végtelenbe.*

*Az alkotó az alkotást vigyázza:
nyugodt, akár az Arno lassú tánca,
s a víz fodrán az illanó remény.*

*Egy régi asszony rőtárány hajára
pilléz a bársony-alkonyóra fátyla:
szonettet virágzik a tünemény.*

Nyom

A kőkút kávéján enyhe ivű mélyedés

*Ide könyököltek a menyecskék lányok
itt pihentették teli korsójukat
míg végére jártak a friss pletykának*

Legfőljebb kissé odakozmált az étel

*De az Ítéletnapon
a pernyét-hamvat permetező Harag napján
nem készült el az ebéd
nem kerültek elő a férfiak
nem értek haza az asszonyok
nem fejeződött be a szőlőmetszés
abbamaradt a szövés-fonás
és a csipkelődő traccs*

*A kútkáván időtlen idő őrzi
a vizeskorsók nyomát*

Biggyesztő

Nápolyt látni és meghalni!
Meghalsz és Nápolyt sose látod!
(Egy 1949-es főljegyzésből)

*Nem akarnám leszólni,
de távolból is, közélről is láttam
a csodálatosnak kikiáltott panorámát,
és egyáltalán nem szándékozom meghalni
a fékezhetetlen gyönyörűségtől.*

*Csak föntről, a szerpentin-útról
látszik minden elmondhatatlan-szépnek:
a tenger-ég s az ég-tenger
kékarany varázsban ragyogtatja a mocskot.*

*Lent randa-fekete szemeteszsákok
pocakosodnak az utcasarkokon;
főltornyosodó kupacaikat kikezdték
a patkányok meg a rühesmacskák.*

*A munkások – szemétszállítás helyett –
pecáznak a mólón;
a csali itt is kenyérgyurma,
– és itt se akad horogra egy árva pisze sem.*

*A történelmi múzeumban megsímogatok
egy etruszk csöcsöskorsót.
A nagyteremben, a láva-betemette város
makettje fölé hajolva, mellbevág a döbbenet.*

*Capri valahol arra délebbre van;
mondják, ott hihetetlen-kék a víz, az ég;
itt az elviselhetetlen-okádtató halbűzben
kőfa tukmálja ránk maradék osztrigáját.*

*Ténfergünk-lődörgünk az öblök öblében.
– Valahogy a maffiának sem akaródzik...
Pedig határozottan formázunk
az unatkozó, rongyrazó milliomosokra.*

Európai körutazás

*Nem érdekelt Európa
 fűtyülők Európára
 fűtyülők a körutazásra
 nem érdekelnék már a gótikus templomok
 a Loire menti csodakastélyok
 a kiszámított állomások a háromsávós autót mentén
 fűtyülők a csodazegzugos Amszterdamra
 Párizs festőnegyedére a párizsi metróra
 a breton tengerpartra
 s a svájci Alpokra külön
 Nem érdekelnék az ügyesen beváltott valuták
 a megspórolt kemping-vécék
 és a londoni Sohó sárga figurái
 Fűtyülők a shakespearai Stratfordra
 a doveri sziklák ragyogására
 az ismeretlen arcok regénytörténetű özönére
 Undorodom a hónapos végigrohanástól
 a megtervezett kis nyomorhotelektől
 s a hastingsi napfölkeltétől és ráksalátától
 Hányok ha a mórstílusú spanyol katedrálisokra gondolok
 a megbocsátó fölényű olajos arcú kis butikusokra
 a vékony csípőjű miniatűr sexbomba utcalányokra
 a hóragyogású Montblancra
 Hányok a Kleekkel tömött múzeumokra
 az ötven Gauguinre negyvenöt Picassora
 s külön a bruxellesi poliklinikára
 az Unesco üveghomlokzatára
 s a stonehenge-i őskori kőleletekre
 Nem érdekelnék a világbölcs eszmecserék
 kitévedt álmagyarokkal félszívű röhögő kis milliomosokkal
 tervező mérnökökkel autósófőrökkel nőgyógyászokkal
 s az érdeklődő középbalos francia entellektüellekkel
 akiknek piros szájaszélén olvadt tartár ragyog
 Fűtyülők a piszkos kis Szajna bérhajóira
 a mosolygó arab vendégmunkásokra
 az ajándékba kapott kézigránatalakú gyönyörű sötétzöld üvegű Seguínekre
 s az ötletes piros-fehér színű cigarettadobozokra
 s magára az acélragyogású Genfi tóra
 S okádok a diafilmekre a mesteri felvételekre
 miket majd itthon nézegetünk a csönd óráiban
 a lesötétített budai hálósobánkban
 Okádok a színes levelezőlapokra*

Egyrészt nem akarok futóbolond világkapkodó lenni
aki mesterségesen összeszedi tíz perc alatt vakuvillanású élményeit
mert tovább kell rohanni mert mindent látni kell
amibe Európa beledöglök
ami Európát élteti mamuthatalmakhoz dörgölőző kis himringyóként
véltve hogy így főntartja magát
s megmenti eresztékeiben rothadt kulturáját
ami túldesztillált partőmjeivel mérgezi a halványpuffadt európai arcot
ami enervált hajmosószerei lakkos fényében ragyog
miközben lakosai tejéről elfogyott a haj
Inkább élni szeretnék egyszer fél évig egy délfranciaországi
vagy magyar tanyán talán élni még egyszer egyfolytában
hogy nyitott szájamba befújjon a szél

Másrészt utálok az ügyeskedést
amivel jóöltözötű és tökprimitív belga rendőrökkel tárgyalunk
hogy megbocsássák ügyetlen kis vétségeinket
vagy alkudozunk egy kisvárosi penzióban egy olcsóbb gezarolszagú
szobáért
vagy mosolygunk hogy leszárják a galambok Hugo Victor sírját a
temetőben
vagy külföldi kivágásokat gyűjtünk nagymellű playbabykről
szétrnyitott lencsésű premier plán tátogású vaginájukról
melynek szélén óriási fekete szőröcskék ragyognak a nagyításban
s ha ingyen kapjuk meg is köszönjük illedelmesen
s itthon a spejz falára szögezzük hogy legyen étvágyunk a sertéskarajhoz
vasárnap

Harmadrészt görcsökben tetrengok
énem talát úgy sorítom vissza két kezemmel mint a hasamat
hogy szétfroccsenve az utcára ne dőljön
kapkodok elhagyott gyermekeim után
kiknek arcáról szinte örökre letörölte életem száguldása a hajnali harmatot
a szétrepedésig átkarolom az összezsugorodott országot
hogy testemen érezzem eleven sebeit
s jéghideg szívemben dédelgetem sorban elhulló öngyilkosait
fogom össze kevés szeretteimet kitért karral
mintha láthatatlan levegőkeresztre feszülnék
vagy mint a fejvesztetten dühöngő gazda próbálja összeordítani
maradék jószágát de érzi
nincs erő benne nincs valóság szeretet nincs
vér nincs izom már bensőség pedig annyira szereti őket
Agyam üres már s most kellene még
megalkotni valamit amiről csak én tudok
szabad trissz aggyal s ehelyett
a fosztogató élet és a megaláztatások sűrű villanydrótjai közt
az már olyan mint a pályaudvar ahová egyszerre harminc vonat befut
S nincs már állomásfőnök

Mindezekért mondom ezt s nem utolsó sorban azért
mert már csak
a nemlétező
istent keresem.

Epithalamion

*Ti bölcs nővérek, engem már sok éve
Segéltek ékesgetni másokat
Kecses rímekre méltóknak ítélve,
Nagyok se bánták hódolástokat,
Ha nevük zendült szegény dalotokban,
Kedvük telt benne gyakran;
Ha soroltátok önnön bajotok,
Halállal, vággyal, balsorssal rakottan,
Hamar bánatra váltott húrotok,
Sírni tanított erdőt, patakot.
Veletek gyászolót;
De most a jajt hagyjátok messzire,
Míg virág koszorúzza fejetek,
Szerelmem himnuszát segítsetek
Visszhangzani s ne légyen irigye:
Mint orpheusi nász-zene,
Leszek én is magányban szólaló,
Erdő felel nekem, halld, visszacseng Echo.*

*Korán, mielőtt a világ lámpája
Hegyekre hinti arany sugarát
S az éj kedvetlen árnyát szétkuszálja,
Ébredtek ti, friss kedvvel formá át
A hajlékot, hol él szerelmem, én
Leghívebb gerlicém;
Keltsétek őt; hisz Hymen éberen
Készül maszkját levenni könnyedén,
Fáklyája szikráz, lángol fényesen,
Nyomában lásd az ifjak csapatát,
Sok új s illő ruhát.
Keltsétek, jó ha öltözni siet,
Mert im, a várva-várt nap ideért,
Mely régi fájdalomért, bánatért
Hosszú gyönyör kamatjával fizet;
S míg nincs rajt öltözet,
Vigság s vigasz a dalolni-való,
Erdő feleljen és csendüljön fel Echo.*

*Hívjátok, jöjjön nimfák serege
A folyamból s a zöld erdő alól
S a tengerről mely szomszédos vele,
Mind virág-füzérrel kápráztatón.
De hozzanak kezükben is azért
Másik virág-füzért
Kéklő selyem szalaggal kötve át
Páromnak, rózsapírt, liljom-fehért,
És halmozzanak csokor-garmadát
Szép jegyesemnek, meg sok más virágot.
Borítson nászi házat.
S végül a földet, mert érinti lába,
Hogy lány talpát a kavics meg ne sértse,
Illatos virág mindenütt behintse,
Mint tarka mező szírom-sokasága.
Most ajtaját hagyjátok messze mind,
Mert már ébren tekint,
És míg daloltok néki, hallható:
Az erdő ráfelel és visszacseng Echo.*

*Mulla nimfái, kik oly gondosan
Övtok pizstrángot, ezüst-pikkelyest,
És csukát, mely fölfalja csúfosan
(Íly csuka, pizstráng: jobb nincs, ne keresd);
S kik lakjátok a zsombékos tavat,
Hol egy se fog halat,
Fogjátok omló hajfűrtjeitek,
S vízben, hol tükröződik az alak,
Kristályban vizsgáljátok képetek,
Hogy majd elérve párom ajtaját,
Ne láthasson hibát.
S könnyüléptű lányok, kik őrzitek
Az őzet, a havas hegy állatát
S vad farkasra irányoztok dzsidát
És prédájától messze űzitek,
Ti is segítsetek
Felékszerezni őt, sok dúdoló,
S az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.*

*Kelj föl, szerelmem, kelj föl, ideje,
Tithonus ágyából Hajnal kilép,
Készen áll, várja ezüst szekere,
Phoebus emeli glóriás fejét.
Figyeld, madár zendül, dús ária
A szerelem dala.
Vidám pacsirta reggelt énekel,
Felel rigó kísérő szólama,
Vörösbegy-trilla ékesíti fel,
Egyetértőn, összhangban hirdetik
A nap szépségeit.
Mért szunnyadsz, kedvesem, mélységesen,
Illendőbb lenne, ha már készen állnál,
Boldog mátkád érkezésére várnál,
Hallgatnád a madárdalt édesen,
Nedves lomb mélyiben,
Mind örömről s gyönyörről csattogó,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.*

*Szerelmem felébredt álmaiból,
És szép szeme, csillag, mit árnyba vont
A felhő, most ragyog lángjaitól,
Fényesebbet még Hesperus sem ont.
Segítsetek, ti gyönyör szüzei,
Ruháit ölteni,
S először ti, szép Hórák, akiket
Vágy édes édenében isteni
Nap s Éj nemzett, s felosztva éveket
Szakokra, mind a földi kelleme
Hadát segítitek.
Cypria három szolgálója, ti
A szépek szépét ékesítitek,
Eközben kegyesen segítsetek
Arámat is felékesíteni,
Így léssen menyei.
Mint Venusnál, daloljatok, hahó,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.*

Szerelmem most már kész az útra, ti
Szűzek, hűségesen örködjetek,
S ti fickók, vőlegény inasai,
Mingyárt jön ő is, készülődjetek.
Illendő szép rendben minden ragyogjon
Íly boldog napra méltón,
Kezdetől örökig legboldogabbra.
Nap, híd elő sugarad, oltalmazzon,
Életadó heved csak simogassa,
Meg ne égesse Nap-tényű orcáját
És meg ne rontsa báját.
Legdrágább Phoebus, Múzsák atyja te,
Ha valaha méltón tiszteltelek,
Ha énekemmel derítettelek,
Hallgass szolgád halk kérelmeire,
Ez egy napot ha nékem engeded,
A többi mind tied.
Vagyok uralmadat magasztaló,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.

A Minstrel-ek zenéje jólesik,
Távolból hangzó víg zenevihar,
A dob, a rezgő hegedű, a síp,
Mind egyetértő, nincsen zűrzavar.
De legfőképpen a kisasszonyok,
Kis kézzel dobolók
Táncolnak és dalolnak édesen,
Minden érzéket elkápráztatók;
Míg a lurkók az utcán hevesen
Fel-alá futva lármáznak sokan,
Zagyván, egyhanguan:
Hymen io Hymen – kiáltanak,
Harsány szavuk felszáll az egekig,
Tán a mindenséget betölthetik;
Népes csoportozatban fértiak
Állogálva tapsolnak lelkesen,
Áldják hűségesen,
Dicséri Hymen a sok daloló,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.

Tekintsd! ott lejt előkelőn, akár
Napkeleti házából Phoebe kél
Hogy nagy pályáját végigtussa már,
S mint szűzhöz illendő, talpig fehér.
Olyan jól illik néki, hiheted,
Talán angyal lehet.
Dús szőke tincsei aranyrugók,
Gyönggyel s gyöngyös virággal ékesek,
Fátylát s palástját bearanyozók,
Zöld tűzér koronázza fényesen:
Szűz királynő, igen!
És szende pillantását leszegi,
Hány bámulója, hódolója van,
De ő csak földre néz ájtatosan,
Tekintetét fölvetni nem meri,
Csak elpirul, hallván dicséretét,
Nincs benne büszkeség,
De annál inkább magasztalja szó,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.

Arus-lányok, hát áruljátok el,
Volt-e e városban ily báj-alak,
Ki édesen, szeliden ünnepel,
Kellem s erény lehet-e gazdagabb?
Szép szeme, mint zatir, fényt sugarazva,
S pirosuló alma-orca,
És homloka elefántcsont-fehér,
Fértiakat csábít cseresznye-ajka,
Keble mint friss tejszínnel telt edény
S két lilioma kél,
Nyaka márvány torony meredeke,
Teljes teste szépséges palota,
Dicső lépcsőfokok magaslata,
Tisztaság és szemérem székhelye.
Mért hallgattatok el, kedves szüzek,
Csodálva nézitek,
Hirtelen elnémult a nótászó,
Az erdő nem felel, vissza nem cseng Echo.

*De ha látnátok, mit nem lát a szem,
Élő lelke benső szépségeit
Égi adományoktól ékesen,
Hát mégjobban elámulnátok itt,
Megállva meglepetten, mint ki lát
Medusa-koponyát,
Édes vágy, állandóság lakja mélyét,
Szeplőtlen hűség, lágy asszonyiság,
Tisztelet tudás és szelid szerénység,
Királynőként erkölcs uralkodik
És törvény tartatik,
Önéki enged minden szenvedély
S mindnyája szolgálja akaratát,
Nem viszi kísértésbe a szeszély,
Illetlen gondolat nem járja át.
O ha látnátok égi ékességét,
Rejtett gyönyörűségét,
Ámulnátok, csak dicsérni való,
Erdő felelne és visszacsengne Echo.*

*Tárjátok ki a templom kapuját,
Szélesre nyissátok, rögtön belépjen,
Lássa méltóságos oszlopszatát,
Pillérek csupa virágfüzérben,
Méltó tisztesség várja e szüzet,
Ki mostan érkezett.
Remegő léptekkel és hódolón
A Mindenható elé lépeget.
Tanuljatok alázatot bizony,
Lányok, kik a szentélybe jöttetek,
Legyen hű szívetek:
A nagy oltárhoz vezessétek őt,
Hogy a szent szertartásban részt vegyen,
Mely házasságba vezet tisztesen,
S az orgonán zúgjon az Úr előtt
Isten-dicséret ünnepélyesen,
Kórista-nyelveken
Legyen az öröm-ének áradó,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.*

Lássátok őt most az oltár előtt,
Hallgatva hozzá-beszélő papot,
Ki boldogító kézzel áldja őt,
S orcáján piros rózsa kél legott,
Mint tiszta hó, skarláttal színezett,
Kárminnal erezett,
Hogy az angyalok is, kik szüntelen
Ott lebegnek a szent oltár felett,
Szolgálatuk felejtik hirtelen,
Csak arcát lesve, hogy mindegyre szebb,
Nézéstől kedvesebb.
Komoly szemét földre süti a jó,
Szende szerénység a kormányosa,
Rossz gondolat nem követi soha,
A sanda pillantástól zárkozó.
Miért pirulsz, míg kezedet adod,
Házasság-zálogot?
Angyalok, itt alleluja való
S az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.

Minden kész; a menyasszonyt vidd haza,
Vidd haza győzedelmi koronád,
A dicsőséget elnyerted vala,
Boldogan vidd s vígan öleljed át.
Ember nem ért meg ilyen szép napot:
Menny-áldással rakott.
A teljes áldott nap ünnep legyen,
Örökre szent, Istennek áldozott;
Öntetek bort hamar, bőkezűen,
Korsóval, ne kupával mérjete
Körben mindenkinek,
Öntetek borral oszlopot, falat,
Izzadjanak bortól mámorosan,
Bacchust koronázzátok ittasan,
S Hymen tején legyen szőlő-fonat,
S a Gratiák oly táncot lejtsenek,
Mit csak ők értenek;
Míg lányok ajkán zengve kél a szó,
Az erdő ráfelel, halld, visszacseng Echo.

Kondítsátok meg a harangokat,
Legények, félre munka ily napon,
Írjátok: szent e nap és szent marad,
Emlékezzék rá idegen s rokon.
Ma délben a Nap-állás óriás:
A fényes Barnabás,
Honnet naponta hanyatlani fog,
Fénye, heve már nem olyan csodás,
Hátranéz s látja a Rák csillagot.
Most az egyszer rosszul rendeltetett
Év leghosszabb napját választani
S legkurtább éjét; megfordítani
Jobb volna: lassú éjet, gyors delet.
Zendítsétek meg a harangokat,
Máglyák lángoljanak
S táncoljátok körül, sok harsogó,
Erdő feleljen és visszacsengjen Echo.

Végződik-e a gyötrő hosszú nap
És szerelmemhez végre beereszt?
A percek mért ily lomhán múlnak?
A bús idő szárnyat mozgatni rest.
Igyekszel már, ó legszebb csillagom,
Tengerbe nyugaton.
Fáradt minden lovad, már elpihen.
Alkonyul, bármi lassan, láthatom,
Fénylő Venus arany sisakja lenn
Tűnik föl keleten.
Szépség lánya, szerelem mécse te,
Égi vendégek sorát vezető,
Szeretőknek éjben útjelölő,
Ránk égi derűvel tekintve le,
Pillógó fényed szinte nevető,
Látván örvendező
Sokaságot, mind kedvvel daloló,
Az erdő rátelel, halld, visszacseng Echo.

A mulatságnak vége, hölgyeim,
Elég hogy az egész nap tietek volt,
A napnak vége, éj közelget im,
Vigyétek nászi lakba a menyasszonyt.
Éj van, vetköztessétek hamarost,
Dugjátok ágyba most,
Ibolyák és liliomok közé,
Terítsetek rá selymet, szép habost,
Illatos gyolcsot, himzést is fölé.
Nézzétek, milyen bájosan pihen,
Büszkén, készségesen;
Maia, mikor Jupiter értejt
Tempébe vinni, virág közt hevert
Álom s ébrenlét közt pihenve, mert
Acidalia-habban fürödött.
Mehettek, hölgyeim, az éj delel,
Már őt hagyjátok el
S a dalt is, énekelni nem való,
Erdő némuljon és ne csendüljön Echo.

Légy üdvözölve, éj, te várva-várt,
Hosszú napok baját megenyhited,
Minden bút, mellyel a szerelem árt,
Egybegyűjtesz s végképp megszünteted;
Széles szárnyad kettőnk fölé terítsd,
Szemektől elkerítsd,
Takarjon bennünket sötét palást,
S veszély vagy rémület nem háborít.
Háríts el rólunk csalfa árulást,
Aggály helyett adj óvó mély sötétet,
Nyugodt gyönyörűséget:
Teljék az éj békésen, biztosan,
Hol vihar, félelem le nem teper,
Mint mikor Alcmenával Jupiter
Tiryns nagy ifját nemzé titkosan;
Vagy mikor véled hált, ó Éjszaka
S Phoebus lőn magzata.
Lányok, fiúk, már elnémulni jó,
Erdő ne szólhasson, ne csenghessen Echo.

*Ne légyen gyászos könny, se jajgatás,
Itt bent, vagy kintről, egész éjszaka,
Enyhe álmot ne sértsen susogás,
Sokféle rejtett félelem oka.
Ijesztő rémkép, ál-veszedelem
Ne keltsen hirtelen
Aggályt, se tűzvész, se villámcsapás,
Se Puck vagy más ily szellem-rejtelem,
Se boszorkány bűvölés-bájolás,
Se Hobgoblin, látatlan itt-levő
Gonosz nemlétező,
Kuvik vagy gém ne hujjogasson itt,
Se éji holló, baljós károgo,
Se kísértet varázsa, moccanó,
Se keselyű ne nyissa szárnyait,
Se rusnya békakórus brekegése
Alvásunkat ne sértse,
Mindegyik kellemetlen daloló,
Ne feleljen erdő, ne csendüljön Echo.*

*De örködjék a csend, hű őriző,
És béke, biztonság uralkodik,
S álom-idő ha jó, álom-idő
Szép tájra téríthesse lépteit,
Míg kis szerelem-szárnyak százai
Mint gerlék, játszani
Szállnak keringve nászágya fölött,
S a jó árnyban, mert jobb nem-látszani,
Mint kedves tolvajok, csapda-vetők
Működnek, gyönyör-foszlányt csenni el,
Mit elfed éj-lepel.
Venus-tiak, töltésétek kedvetek,
Mert ily játékot nem bán a gyönyör,
Míg a boldogság édenébe tör,
Mit bánja, jó vagy rossz a művetek.
Egész éjjel csak szórakozzatok,
Mingyárt nappal ragyog,
Most senki se gátol, se dal, se szó,
Erdő se válaszol, vissza se cseng Echo.*

*Ki az, ki ablakon bekandikál,
A fényesen sütő szép tiszta kép?
Ez Cynthia, ki sose szundikál,
Éjjel a magas mennyen lejtve lép.
Ne irigyeld, istennő fényvilága,
Szerelmem kandikálva,
Hiszen te is szerettél, s feleled:
A latmoszi pásztornak adománya
A gyapjú, melyért szíved szeretett,
Páros kéjt élvezett.
Légy hát megértő, vágyunkat tudod:
Vajúdó asszony kinját enyhited
S te növeled a nemzedékeket,
Javunkra fordítsad akaratod.
Az anyaméhet majd terméssel áldd,
Növelje magzatát,
Boldogságunkról nincs több mondható,
Az erdő nem telel, nem visszhangoz Echo.*

*S te nagy Juno, ki szörnyű hatalommal
Még mindig a házasság óre vagy
És megtanítád szentelt rítusokkal
Pecsételni a fogadalmakat,
Gyakran hívott művészetekkel ódd
A kinnal vajudót,
S add, hogy a frigy-kötés örök legyen
És áldd meg a két eléd-járulót.
S te Genius, kinek kezeiben
A nászágy és a mennyegzői lak
Szűztiszta, szent marad,
Szerelmi kéjek édes örömét
Titkos segítséggel támogatod,
Míg megterem gyümölcsként az utód,
Időben add a termő, magvas éjt.
És te szép Hebe, s te szabad Hymen,
Engedd, hogy így legyen,
Míg áldó énekünk elnémuló,
Az erdő nem telel, vissza nem cseng Echo.*

*S te magas menny, istenek temploma,
Hol ezer táklya fényesen lobog,
Altalad szegény földi rög fia
Homályban látja: vágyott fény ragyog;
S kegyes hatalmak, felülmúlva mind
Halvány reményeink.
Ránk árasztjátok áldásaitok
S küldtök szerencsét, hogy utódaink
Sokan legyenek, mint a csillagok,
Földet sokáig birtokoljanak
És boldoguljanak,
Palotátokig emelkedjenek
S dicső érdemeik jutalmaként
Elnyerhessék a szentek örömét,
Fenn szentélyeket örököljenek.
Párom, pihenjünk, reményt ad az ég,
Addig mai kéjt zengnünk nem való,
Erdő már nem felel, vissza nem cseng Echo.*

*Dal, készültél sok ékesség helyett,
Illőbb lett volna elhalmoznom öt,
Am akadályoztak véletlenek,
Így nem vártad meg a kellő időt,
De ígéred, hogy még jóváteszed,
Hát te légy az ő ornamentuma,
Örökké tartó monumentuma.*

WEÖRES SÁNDOR fordítása

Interjú Kardos G. Györggyel

Két napja görnyedek az íróasztalom mellett és egyre dühösebben káromkodom. Útszéli megnyilvánulásaimnak egy író az oka, akit Kardos G. Györgynek hívnak. Azért ültem bele az írógéphez, hogy néhány mondattal felvázoljam az arcát, alakját, személyiségét, s így emberségében is közelebb hozzam az olvasóhoz. Vállalkozásom könnyűnek ígérkezett, mivel úgy érzem, tudok róla valamit, valami lényegeset, ami érthetővé teszi életét, személyiségét, regényeinek különös világát. De kiderült, hogy az a valami, amit én Kardosról tudni vélek, az nincs, ha valaha létezett, akkor most semmivé vált, vagy már a tudatalatti világomban bebizonyosodott, hogy megfogalmazhatatlan. Nem tudok róla írni, pedig magam előtt látom, ahogy a harmadik konyak után villan a szeme, ahogy dühöng a szerkesztőségben, ahogy megsértődik, ahogy menetel a körúton. Ha megpillantom, mindig az az érzésem, hogy előtte tiz-húsz vagy száz méterre egy menetoszlop vonul, deportált zsidók, fáradt hadifoglyok, győztes katonák, s Kardos éppen elszakad az utolsó sortól, csak imitálja a menetelést, elveszni igyekszik, minél jobban lemaradni, eltűnni egy kapu alatt. Ha ezt a céltudatos tétovaságot meg lehetne fogalmazni, megírni a sorból kilépő, lemaradozó katonák filozófiáját, könnyebb dolgom lenne. De nem ismerem a lemaradozó katonák filozófiáját, csak megérzéseim vannak. – Legjobb lenne, ha az első találkozásunkat írnám le. Nem is találkozás volt ez, inkább csak véletlen összesodródás egy kávéházi asztal mellett. Kardos nem is emlékszik rá. A régi Hungária kávéház körüti oldalán, tenyérnyi asztal mellett beszélgettünk néhányan. Közelről csak egyetlen írórt ismertem, a többieket felületesen, vagy egyáltalán nem. Ült ott egy prózairó, aki a barátaim barátja volt, és szép mesészerű novellákat írt. Később Kossuth-díjat kapott valami egészen másért. Boldogan, a jövő zálogát a hóna alatt szorongatva érkezett Kardos. A kiadótól jött és az Avraham Bogatir korrektúráját tette az asztalra. – „Milyen boldog szegény” – gondoltam akkor a háromkönyves írók belső fölényével, ami az irodalmi élet akkori küzdelmei között nagyon természetes volt. Mi novelláról novellára harcoltuk ki magunknak azt a semmi kis helyet, ahol éppen állunk. Kardos viszont minden előzmény nélkül lépett az irodalomba, boldog reményekkel a szívében, és isten megpártolta. Az Avraham Bogatir hét napja négy kiadást ért meg idáig magyarul, de kiadták Amerikában, a Német Szövetségi Köztársaságban, Franciaországban, Hollandiában, Svédországban, Jugoszláviában. A Hová tűntek a katonák című regényét a magyar után kiadták Németországban és Svédországban is. Harmadik regénye, A történet vége a közeli napokban jelenik meg. Az Avraham Bogatir sikeréről 1967-ben nem is álmodtunk. Nagyobb sikert azt hiszem csak Markovits Rodion Szibériai garnizon című regénye ért meg, amit az összes nyugati nyelvre lefordítottak. 1967-ben Kardos nem adta ki a kezéből a korrektúrát. Izgatta, állandóan matatott rajt a keze, de belenézni még későbbi Kossuth-dijas írónkat sem engedte. Mondott is az valamit ott, ami baráti volt, de sebzett. Kis csend

támadt a nyomában. Hamar fizettünk, hazamentünk. A későbbi Kossuth-díjasról most inkább tudnék írni, mint Kardosról. Nem is értem, miért nem róla írok. Bár... Sejttem. Amikor az üzletekben még lehetett pálinkát kapni, válogattam. Ha volt két hasonló márka, és az egyikre azt írták, hogy „valódi körte pálinka”, és a másikra csak azt, hogy „körte pálinka”, én az utóbbit vettem meg. Ugyanígy voltam a kékfestőkkel is a pécsi vásárban. Több helyen kiírták, hogy „valódi indigó festés”, ott vettem egy kötényre valót, ahová semmit sem írtak ki. Minden kékfestő tudja, hogy Magyarországon a vásznat, pamutszövetet már nem a növényi eredetű indigó csávéban festik, hanem szintetikus anyaggal, amit Baeyer állított elő naftalinból, de az anilin is megfelelő. Aki kiírja, hogy valódi, az a vásárló figyelmét el akarja terelni valamiről. Nem tesz bele valamit az oldatba, elspórolja, meggyorsítja a folyamatot, és mosás után foltosodik a vászon. Egy percig sem gondolok arra, hogy a Kossuth-díjas író kispórol valamit az írásaiból. Nem, mindent beletesz, amije van. Én mégis inkább Kardosnál vásárolok, mert nincs kiírva, hogy „valódi”. Semmi sincs kiírva. Megveszi az ember, elolvassa és azt kapja, amire számított. Megbízható mondatokat, valódi emberekkel. Van ennél több?

Kardos G. György tehetséges író. Amikor az Avraham Bogatir korrektúrájával a hóna alatt megpillantottam, arckifejezése még nem volt végleges. Ma sem az, de közben nyomokat hagyott rajt a szenvedés. Nem tudom mi történhetett vele az utolsó tíz évben. A logikus az lenne, ha arcvonásai a Bor-ban, majd később az egyiptomi fronton átélt eseményeket őriznék. Ezek a mosolyba rejtőző kemény, keserű vonások, úgy tűnik, később jelentek meg az arcán. Nem mondhatnám, hogy Kardos kimondottan európai jelenség, inkább asszír, babilóniai. Kreol, rejtelmes, amíg meg nem szólal. Attól kezdve magyar.

Kardos G. György Budapesten született 1925-ben. A felszabadulás után Izraelben élt, 1951-ben tért haza Magyarországra. Dolgozott a Kisalföld szerkesztőségében, dramaturg volt a Bábszínháznál, lektor a rádiónál, s legutóbb az Élet és Irodalom kritikai rovatát vezette. Kitüntetésben, díjban nem részesült.

A Gellérthegyen fogadott, vadonatúj, egyszobás öröklakásában. Mint mindig, most is garbót, farmernadrágot és valamilyen szürke réklit viselt. Azt hiszem, más ruhája nincs is. A lakás tágassága ellenére is nagyon barátságos, otthonos. A szoba közepét teljesen elfoglalja a kettős heverő, a hangelatos szürke ülőgarnitúra, mely néhány meglepően sárga, felfújható fotellal is kiegészült. Az ajtó mellett nagy fakereszt áll, csaknem a mennyezetig ér, rajt korpusz, egy gyerek teste. Melocco Miklós alkotása, címe: Agnus Dei. A hátsó falon Koffán Károly fiatalkori festménye függ, falu, fák, ősz. Odább falikerámia, majd középkori képek égetett zománcon. A két ajtó között sublót, rajt virág, apró fontos tárgyak, az ajtó mellé beszorítva egy haldokló pálma. Az erkélyajtó mögött pirosra festett fonott asztal, lemezek, a hosszú fal mentén modern könyvespolc. Mi van még Kardos szobájában? Televízió, rádió, szőnyegek és sok apró, finom tárgy, amit valószínűleg Anikó, Kardos felesége helyezett el a polcokon.

Kardos Unicumot iszik, engem vörösborral kínál. Ideges, hajszott. Mosolyogni próbál, de nem tud. Móser fényképezi. Felteszem első kérdésemet.

– *Milyen volt a gyermekkorod? Hol laktatok, mit csináltak a szüleid? Mire emlékszel?*

– A legrosszabb fajta zsidó, félproli családba születtem bele. Nagyapámék évszázadokon keresztül cserzővargák voltak. Dédnagyapám a szabadságharcban megsebesült, búsmagyar lett, fiai jószágigazgatók lettek különböző birtokokon, kivéve a nagyapámat, aki vegyeskereskedést nyitott Óbudán, ami elég hamar tönkrement. Nagyanyám meghalt, egyedül maradt hat gyerekkel. Hirdetések útján feleségül vett egy pancsovai pravoszláv asszonyt, egy венkert. Új nagyanyám rosszul beszélt magyarul, de beszélt szerbül, románul, németül. Szerbül énekelt, ezért gondolom, hogy inkább szerb volt. Nagyapám anyanyelve valószínűleg német volt, mert nem beszélt jól magyarul. De nagyapám nagy magyar volt, legitimista. Károly király képe ott lógott a falon. Folyton árvereztek nálunk, de a magyarságára adott. Vett egyszer egy hat kötetes Magyar Honvéd sorozatot, bőrkötésben. Nagyanyám oroszországi történetei csodálatosak voltak, forradalmakról mesélt, s elmondta, hogy száz szál tearózsát kapott egy nagyhercegtől. Ott minden gyönyörű volt, kánkánt táncolt és orosz táncokat járt. Ezekről mesélt. Nagyon hatott rám. Így az egész kommün egy mese volt nekem. Nagyanyám gyöngyöket hozott haza a nyakán egy kis zacskóban. Ennek árából a Széchenyi fürdőben béreltek egy büfét. Mágások jártak oda... A kommün alatt persze pangott. Nagyapám a gázgyárban volt kis írnok. Az emberek bevásárolták bizalmuk. A fehérek erre aztán kirúgták. A nagybátyáim később mind szervezett munkások voltak. A nagyanyámnak mindenki szép ember volt, Cserny Jóska szép ember volt, Prónay szép ember volt, Tisza szép ember volt, az egész akkori történelem csak így jelent meg előtte. A kommün mégis rettenetesen élt nálunk a családban. Van egy nagynéném, aki mindig cseléd volt, de a kommün alatt egyszer gyerekeket vitt valahová nyaralni. – A zsidóságból semmi sem jutott el hozzánk, bár a család zsidó volt. Nagyapám arra volt büszke, hogy Sipnecky nyugállományú tábornok a barátja. Azt szokta mondani nekem: „Huszár leszel, fiam!”. Édesapám jónevű újságíró volt az Esti Kurirnál, színházi kritikus, anyám gépirónő egy ügyvédi irodában. Elvette feleségül anyámat, és nevet adott nekem, de nem élt velünk. Rettenetes szegénységben éltünk. Nagybátyáim mind iparosok voltak, nyomdász, aranyműves, szűcs. Találkoztam apámmal, de nem tudtam mit kezdeni vele. A Király utcában születtem, a nagyon szegény zsidónegyedben, nem az új Lipótvárosban. Ott, ha valaki elkiáltotta magát, hogy Weisz!, a fél utca visszafordult.

– *Hogyan telnek mostanában a napjaid?*

– Depressziósan. Fél hétkor kelek, ami azt jelenti, hogy már fél kilenckor el tudok kezdeni dolgozni. Útált bér munkát végzek, úgy kettőig mondjuk. Ez a lakástörlesztés. Kettőtől fél hatig a dolgaikat intézem, társadalmi életet élek, ha nincs más dolgom. Fél hatkor jön a feleségem. Rendszerint itthon ülünk, nem megyünk sehová. Ide jönnek barátok, de egyre kevesebben. Pedig vannak emberek, akikre szeretek ránézni, mindegy, hogy a barátaim-e. Csak úgy vibrál a lelkem, ha olyan embereket látok, mint a Faragó meg a Gáll Pista vagy Réz Pali, Csurka. Elfelejttem, hogy én is író vagyok, és tisztelettel nézek rájuk. Nem tudom elhinni, hogy író lettem. Olyan ez, mint amikor egy bakából tiszt lesz, de ha a régi rendszer magasrangú tisztjével találkozik, tiszteleg. Szeretem az írókat, örülök, ha jót írnak. Az olyan, mintha én írtam volna, sokszor még jobb. Ide vagy jön valaki, vagy nem. Ritkán

megyünk el hazulról. Színházban nem tudom mikor voltam utoljára... Csurka-premierén, meg a sajátomén.

– *Mikor írsz? Hol?*

– Itt hasalok az ágyon. Régebben mindig tele volt a lepedő tintafoltokkal. Most már leveszem a lepedőt.

– *Könnyen írsz, vagy nehezen?*

– Nagyon nehezen, rettenetes nehezen. Gyötrődés. Írás közben ami előrehátra eszembejut, gyorsan felírom. Csak akkor kezdek írni, ha a teljes koncepció él bennem. Ilyenkor azt gondolom, könnyű lesz, de soha nem könnyű. Minden jelzővel harcban áll az ember. Szörnyen is néznek ki a kézírataim. Gépetetés közben is gondolkodom és átirom a szövegeimet. Nem akarok sokat írni. Egy regényt szeretnék még írni és novellákat.

– *A prózán belül is egyműtájú író vagy, csak regényt írsz. Miért?*

– Talán csak egy novellám volt. Azt sem novellának szántam. Bulgária felszabadulási évfordulójára írtam, és egy novella jött ki belőle: Szeretni kell Théophile Gautiert. Tulajdonképpen a regényeim is novellákból állnak, figurák, sorsok, de mindez novellafüzér tulajdonképpen. Nincs fantáziám hozzá, hogy átugorjam az időt, szépen sorban leírom, hogy egy nap alatt mi történt, legfeljebb visszajátsszom a múlt történeteit hozzá. Nem tudom alkalmazni az epikus technikát, hogy éveket átugorjak. Ez olyasmi, mint amikor valaki remek festő, de nem tud rajzolni, és ebből elméletet csinál, mint Kandinszkij. A művészet mindig a fogyatékból állt össze, attól egyéni. Joseph Conrad (lengyel származású volt) nem tudott jól angolul, ezért vigyázott rá, hogy pontosan írjon. Ebből lett egy stílus.

– *Kivel érzel az elődök közül írói, szellemi rokonságot?*

– Amit érzek, arra nem tudom azt mondani, hogy rokonság. Vannak könyvek, amiket szeretek olvasni, ilyen Hemingway első regénye, a Fiesta, és a Búcsú a fegyverektől. Ilyen Nagy Lajos Kiskunhalom, és Martin du Gard Vén Európa című könyve, Bálint György tárcái. Ha elakadok írás közben, ezek mindig átsegítenek, ha ezekből olvasok, el tudok kezdeni egy mondatot. Reggelente úgy ébredek, hogy nem tudom, hogyan kell elkezdni a mondatokat. Hogyan lehet életre kelteni a jelentéktelen mozgásokat, hogy valaki kiment, bejött. Nyilván ismered ezt a gondot. Hogyan lehet úgy fogalmazni egy mondatot, még a nyelvtan kárára is, hogy a szórend megváltoztatásával megfelelő hangulata legyen. A szavaknak szerintem hőfoka van. El tudok mondani egy csomó szót, aminek semmi köze sincs ahhoz, hogy meleg van, de ha ezeket a szavakat leírom, érezni lehet, hogy meleg van. Keresgélem a szavakat. Ahogy Nagy Lajos a legyekről és a porról ír, abból mindent érzek. Jókai egyetlen sora az akkori világot érzékelteti. Mint író, soha nem tudom milyen politikai, társadalmi megoldás kínálkozik. Az író valójában egy komputerbe pontos jeleket táplál. Az a dolga, hogy pontos jeleket tápláljon be, és nem a megoldás.

– *Ma Magyarországon milyen embercsoporthoz sorolod magad? Társadalmi helyzeted, szereped szerinted milyen?*

– Egy Dos Passos könyv mottójában két amerikai katonáról olvashatunk, akik egy francia kázinóban hullarészegen ülnek. Az egyik katona kérdez: Szereted az amerikaiakat? – Nem. – A franciákat szereted? – Nem. – Németeket? – Nem. – Akkor kit szeretsz? – A barátomat. Én is csak ezt tudom

mondani. Barátaimon kívül azokat szeretem, akik ebben a társadalomban nem hazudnak, nem lopnak. Nem azért mondom, mert nagy bolsevista vagyok, de akik ebben a társadalomban hamisan játszanak, etikailag leprások a számomra. Már orvos barátaim sincsenek, már senkit sem tudok elviselni, akinek a zsebébe pénzt lehet dugdosni. Ez nem érdem, betegség nálam. Irtózom minden nem etikus megnyilvánulástól.

– *Regényeidet olvasva, úgy tűnik hosszú ideig éltél Izraelben. Hogyan kerültél oda, mit csináltál ott?*

– 1944-ben kerültem Izraelbe. 1944 nyarán felszabadítottak engem a jugoszláv partizánok Bor-ban. Bor környékén meneteltünk egy országúton, onnan loptak el bennünket. Még ugyanazon év őszén a Vörös Hadsereg által felszabadított Bulgáriába mentem át. Plovdivból kalandvagyból minden papír nélkül 1944 októberében átmentem Törökországba. Ott nem tudtunk megmaradni, mert a törökök internálták a menekülteket. Kilencen voltunk, mi akkor már irtóztunk minden tábortól. Magyarország felé nem lehetett jönni, mert itt Szálasi rendszer volt. A nemzetközi menekültügyi szervek szereztek nekünk beutazási engedélyt Palesztinába. Ez borzasztó nehéz volt, a beutazási kvóta miatt. Aki illegálisan ment, azt az angolok internálták.

– *Nyelveket tudtál ebben az időben?*

– A gimnáziumi németből és franciából éltem, amit aztán jól megtanultam később. Én már itthon verseket írtam, publikáltam is. Kint soha többé nem foglalkoztam vele. Hosszú lenne felsorolni, hogy mit csináltam kint. Sokat voltam katona, az angol zsoldban is. Szolgáltam az angol csendőrségnél. Két és fél évig szolgáltam az izraeli hadseregben. Még nem is volt izraeli állam, de egy csomó fiataalt, aki már valamilyen hadseregben ki volt képezve, behívtak. Ez 1947-ben volt. És csak 1948 májusában alakult meg az izraeli állam. A hadseregben őrmester voltam.

– *Ez az élményi alapja a regényeidnek?*

– Nem ez. A borzasztó emberi kavargásban annyiféle országból jött emberrel, sorssal ismerkedtem meg, hogy kialakult bennem a számalom szemlélete. A világ minden részéről a nyomor hírnökei futottak be. És nem egy etnikailag egységes közösségbe kerültem, az európai zsidóságon kívül voltak ott afrikai zsidók, tripoliszi, tuniszi, görög zsidók, dél-arábiai, ádeni zsidók. Mindenki magával hozta a hazai szokásait. Csak le kellett ülnöm a tábor-tűznél a szakaszommal, és egy egész világ vett körül. Hozták magukkal a világ nyomorúságát. Ezek a zsidók alakították ki az embercentrikus szemléletemet.

– *Odakint éreztél honvágyat?*

– Rettenetesen... Mindig haza akartam jönni. De húzódott. Úgy volt, hogy a háború végéig maradok, de aztán húzódott tovább. Szereztem egy állampolgári igazolást, hogy haza tudjak jönni. De hiába. Angol rendőr voltam, nem tudtam leszerelni, amíg működött a menekültügyi bizottság. Ez nem jelenti azt, hogy ott nem akklimatizálódtam. Nem is éltem magyarok között, héberül beszéltem, amikor hazajöttem, héberül álmodtam. Izraelben tanultam meg héberül.

– *Hogyan kerültél haza?*

– 1950-ben létesítettek először magyar követséget Izraelben, ahová rögtön beadtam a kérelmemet, és 1951-re elintéződött. 1951-ben hazajöttem.

Román hajóval jöttünk Haifából Constantáig. Már behajóztak bennünket, és várakoztunk. Az volt a legrohadtabb. Haza akartunk jönni, de elfogott a kétség. Néztem Haifa fényeit. Constantából vonattal jöttünk, négyen hazatérők, ezen kívül izraeli kommunisták, akik mentek Berlinbe a VIT-re, arab és zsidó fiatalok. Pravoszláv parasztokra is emlékszem, egy fiatal fiúra, lányra, akik tele voltak nosztalgiával, hittel és mentek haza a Szovjetunióba. A nagyapjuk vándorolt ki, ők már kint születtek Izraelben. Én arra vágytam, hogy magyar málnaszörpöt igyak. Utitársaimnak meséltem a csodálatos gyermekkori ízekről. Lökősházán aztán rendeltem öt málnaszörpöt. Iszonyatosan kátrányizű volt. Egyébként álomszerű, valóságosan csoda volt az egész út. Itthon mindenkit elegánsnak láttam. Úgy látszik, 1944-ben, amikor elmentem, nagyon kopott volt a világ. Még a házakat is megcsodáltam. Ha észrevettem egy feliratot, hogy: „Ezt a házat a lakók szocialista megőrzésre átvették” – csodálkoztam és örültem. 1944-ben a Keletiben váltam el anyámtól, most ott találkoztunk újra. Nem ismert meg, átnézett a fejem felett. Ott keringtem körülötte, mint egy rossz kurva. Nehezen találtunk egymásra. A lakás ki volt dekorálva, Lenin szobor gipszből, Sztálin kép kínai selyemből, és Rákosi Mátyás a búzában. Anyám olyan fenntartással beszélt a polgárokról, mintha nem tudom mik lettek volna. Mi kint nem ismertük ezt a kifejezést. Elvitt magával a Külker üdülőbe nyaralni, Siófokra. Akkor nyaraltam életemben először. Minden gyönyörű volt, „így él a szabad nép” – gondoltam. Nem vettem észre, hogy az itthoniak már nem hisznek mindenben, de nem mernek előttem beszélni.

– *Most, hogy itthon élsz, nincs nosztalgiád a tenger és a bibliai táj után?*

– Szeretnék elutazni oda, és megebédelni. Héberül kérni egy ebédet, megmutatni a feleségemnek a városokat. Nosztalgiám nincs. Talán azért nincs, mert kiírtam magamból. Nagyon nem szerettem azt a szociálfasiszta világot, azt a munkáspárti fasizmust. Mindenféle nacionalizmustól viszket a bőröm, különösen attól, ami ott volt.

– *Sokfelé jártál, van összehasonlítási alapod. Milyennek találod a magyar népet?*

– Nem tudom, tudok-e rá válaszolni... Itt tudok élni. Nincs bennem semmiféle elfogultság, még a németek iránt sincs. Itt tudok élni... Lehet, hogy ez a nép nem tökéletes, de itt tudok élni. A mentalitását ismerem. Tudok viselkedni, jelen lenni. Másutt nem. A magyart egyébként elég hitetlen népeknek érzem. Ez sokmindent megnehezít. Emberi és társadalmi hitetlenségről van szó. Azt már nem is merem mondani, hogy olyanfajta események idején, amelyek árulóvá tehetnek, könnyen megvehetők az emberek. Történelméből eredően, politikailag eléggé éretlen nép a magyar. Az állampolgári felelősség hiányzik nálunk, ami vérében van egy franciának és angolnak. Az nem létezik, hogy az angol egy telefonfülkét megrongáljon. Nálunk teljesen hiányzik a köztulajdon iránti érzék.

– *Életkorodból eredően nyilvánvaló, hogy elég sokszor voltál életveszélyben. Mit éreztél? Mire gondoltál?*

– Hiányzott belőlem a veszélyhelyzetek érzékelése, nem féltam. Előfordult, hogy Izraelben egy védtelen terepen állomásoztam, amit belöttek, és állandóan estek el körülöttem az emberek, de én nem féltam. Bor-ban sem

féltem. Mi nem tettük meg azt a halálmenetet, amit Radnótiék megtettek. Egyébként ez volt életem felejthetetlen élménye... Egy szerpentinén menteltünk, két tigris tank biztosította az utat, minket örök kísérték. Én a menet végén voltam, mert lemaradtam marharépat lopni. Agyon áztunk, rongyosak voltunk, ziláltak, fáradtak. Amikor felnéztem, felettem állt az országút túloldalán egy férfi. Szerb tiszti egyenruhát viselt, a sapkáján vörös csillag volt. „Tamo druzse” – mondta. Ködös, esős nap volt, előző nap is esett, ronggyá voltunk ázva. Ahogy odább pillantottam, láttam, hogy őreink már eldobálták a fegyvereiket, mindenütt vidám, glasszécsizmás partizántisztek álltak, zömében angol egyenruhában, de szerb sapkát hordtak hozzá. Mindez a német megszállás kellős közepén. Ezerhét százan vonultunk az úton, erőltetett menetben. Az egész hegyoldalt megszállták a partizánok. Ekkor ért először a szocializmus szele. Letértünk az útról, a hegyek között elértünk egy tisztásra, ahol egy politikai tiszt másfél órás beszédet tartott nekünk szerbül, amit nem értettünk. Mintha csak azért szabadítottak volna fel bennünket, hogy ezt a beszédet meghallgassuk. Mi közben tüzet raktunk és a lábunkat melengettük. Este egy Pleszkovác nevű partizánfaluba értünk, ahol kórházzsállítás is volt. Mi a parancs szerint nem állhattunk meg, tovább kellett mennünk. De a faluban éppen gulyáslevest osztottak, szólt a szerb citera és táncoltak. Nem állhattunk meg, de én ottmaradtam. Találkoztam egy kislánnyal, aki elvezetett az olasz partizánok szállására. Sok furcsa kép fogadott ebben a faluban. A házak tele voltak partizánnak öltözött úri fiúkkal, s a német bányászok mint tottista, fasiszta foglyok ültek távolabb. Ezek valaha szociáldemokraták voltak, de ekkor horogkereszt díszlett a karjukon. A komisszárok között sok jómódú belgrádi úrigyerek volt és újvidéki zsidógyerekek. Engem innen reggel továbbzavartak. – Még Bor-ban volt egy másik furcsa élményem. Hajnalban mentünk a bányába a hegyek közé, ahol állandó partizánveszély volt. Egy-szercsak öblös, szláv nyelven felhangzott egy ének, az „Amuri partizánok” dallamára. Mindenki összerezzen. Aztán észrevettük, hogy az egyik őrzőnk énekel, egy vlaszovista katona, német egyenruhában. A Bor-i táborban egyébként tizenkétezer olasz volt, akik Badoglióra felesküdték, aztán letették a fegyvert, de Mussolini parancsára nem vették fel. Ezeket hazaárulóknak nevezték, Montenegróban fogták el őket a németek. Volt ott hatezer magyar zsidó, persze kárpát-aljai és szlovák is. A németek részéről a bosnyák handsár divízió, német egyenruhában, de piros, halálfejes fezzel. Aztán usztasák, ezek voltak a legrohadtabbak.

– *A szorongást, mint aktív érzést ismered?*

– Csak azt ismerem mostanában. Sokmindenért. Úgy érzem, fáradt vagyok, az időm végén járok, és amit el szeretnék mondani, annak az elején tartok. Ötvenkét éves vagyok. Egyszobás lakásban ténfergek, s ha a feleségem beteg, újra presszóban írok. Két évig csak ezért a lakásért dolgoztam, az irodalom legperiférikusabb, legalantasabb műfajaiban, hogy az adósságot ki tudjam fizetni. Sajnálatos, hogy csak az ilyen írói munkát fizetik meg. Szorongok, mert nem tudom, mi jön ki az életünkből ilyen etikai körülmények között. A szocializmus etikai kérdés. Óriási lehetőséget kaptak az emberek. A társadalom sokat adott, de az emberek nem sugározzák azt vissza. Az állampolgári tudatot kellene visszaállítani. Valamilyen állampolgári játékszabályra lenne szükség, amit mindenki betart.

– *A politika és a társadalmi mozgalmak érdekelnek?*
 – Politika nélkül egyetlen sort sem lehet leírni. Én mindig társadalmi problémákat érintek. Bennem teljesen külön válik az értelem és az érzelem. Érzelemben még mindig kommunista vagyok, mint ifjú koromban. Akkor házasodtam össze vele, amikor még szép volt és fiatal. Most már nem válok el, bár egyszerűbb lenne nem hinni.

– *Véleményed szerint az író befolyásolhatja az ország tudatát, szellemi közéletét?*

– Persze, ugyanúgy, mint minden ember, aki tisztességes, vagy nem tisztességes. Egyébként azt szoktam mondani a fiataloknak, akik nem tudják hogyan legyenek lázadók, hogy éljenek teljes tisztességgel. Semmi sem olyan felháborító, mint ha valaki keményen, tisztességesen él.

– *Van valamilyen állásod?*

– Nincs állásom.

Elém teszi a munkakönyvét. Belepillantok, szakképzettsége: kőműves.

– Kint Palesztinában tanultam a kőművességet. Amikor rendőr voltam. Huszonnégy óra szolgálatunk volt egész héten. Úgy osztottuk be egymás között, hogy egybe lement, és öt napot dolgoztunk a civil életben.

– *Most ez az állástalanság nem jelent létbizonytalanságot?*

– Hát... Olyan magasak az ember kiadásai, hogy az állás nem fedezné, de mellette nem tudnék dolgozni. Idegesítők ezek a sine cura állások. Minden nap be kell menni, ott ül az ember és nem csinál semmit. Ez is demoralizál.

– *Nincs időnként olyan érzésed, hogy elrontottál valamit az életedben?*

– Ilyen értelemben az élettel könnyelműen bánok. Valószínű, többmindent elrontottam... De az élet azért van, hogy rontsuk. Mindenki rontja. Olyan ez, mint egy házasság. Vagy úgy rontod el, hogy maradsz a rossz házasságban, vagy úgy, hogy elválsz. Az ember folyton változtat az életén, jól vagy rosszul.

– *Milyen a közérzeted?*

– Szeretnék nyugodtan dolgozni, és nem végezni piszkos munkát. Nehéz ezt elmondani. Az élet anyagi feltételeiről van szó. Irtózatosan sokat köszönhetek Kardosnak, a Magvető igazgatójának, aki rossz lektori vélemények után adta ki a könyvemet. Kardos úgy viselkedik, mint egy kiadó, aki hisz benne, hogy könyveket ad ki. Kiadta Mándy, Ottlik, Fejes, Konrád könyvét. Legfeljebb azt mondja, hogy ezzel vagy azzal nem ért egyet, de kiadja. Ez ad az embernek biztonságérzetet.

– *Mitől vagy ideges, ha vagy?*

– Ha ideges akarok lenni, mindentől. Ideges vagyok ettől a pletyka-társadalomtól, ami mindent továbbad, de rosszul, és szétbomlasztja a kapcsolatokat. Ideges vagyok, mert amit mondani akarok, nem mondhatom el, mert kifacsarják. Valami belémszorul, nem tudom kimondani. Iszonyatosan idegesít minden taktika és diplomácia.

– *Ha nem írsz, mit csinálsz?*

– Nyáron evezni szoktam, van egy kielbootom a Rómain. De tavaly alig eveztem. Milyen passzióm van még? Régen fényképeztem, laboratóriumom

volt... Ezért az egyszobás lakásért való harcban tíz évet öregedtem, pedig csak kétszázezret kellett befizetni.

– *Szenvedélyeid vannak?*

– Az élet... Nem tudom. Igazából a nők voltak, dehát... Szeretnék utazni, de soha nem utazom mostanában. Azt most is megcsinálom, hogy a Hungarhotelsnél lefoglalok egy szobát két-három napra Kecskeméten vagy Sopronban és elutazunk oda. Főzni is szeretek, rengeteg szakácskönyvem van. Magyar, külföldi. Gyűjtöttem valamikor. Szeretek főzni, enni már kevésbé.

– *Álmodni szoktál? Vannak visszatérő álmaid?*

– Szoktam álmodni, de inkább csak félálomban. Ha fölriadok, és nem tudok elaludni, arra gondolok, hogy kézigránátot biztosítok ki, és eldobom. Akkor el tudok aludni. Nem tudom milyen szadista indulatból ered ez, talán abból, hogy katonakoromban mindig álmos voltam. Egyébként is aknákról álmodom, robbanásokról. Félálomban is erre gondolok. Mi angol kézigránátot használtunk, ami kétszeresen volt biztosítva. Gyakorlatokon ki kellett biztosítani, és gránáttal a kézben szaladgálni. Négyig számoltunk, hétre robbant.

– *A nappalokat szereted jobban, vagy az éjszakákat?*

– Most már teljesen nappali ember vagyok. Régen szerettem az éjszakákat. Estére elfáradok. Maga az írás adminisztrációja jobban elfáraszt, mint az írás.

– *Mikor sírtál utoljára?*

– Szoktam sírni... Könyveken, novellákon mindig tudok sírni, moziban is. Anyám halálakor is sírtam.

– *Melyik a legkedvesebb ünneped?*

– Nincs ünnepem, nem ünneplek semmit. Zavar az ünnep, mert kínlás nekem. Egész évben ünnepeljenek az emberek. Minden doktrinerség, szabály ingerel. A haszid mozgalom idején kitiltották a rabbikat a városokból, azok a falvakat járták és egyszerű meséket mondtak: „Ne magyarázd a tant, te magad legyél az.” Aztán a híres mese: A cár egyszer meglátogatott egy hadgyakorlatot, amit az a tábornok irányított, aki valamikor osztálytársa volt. A cár megszólította a tábornokot: – Na öreg, lángol még a véred? – A tábornok így válaszolt: – Felség, a vér nem lángol, a szolgálat lángol. – És még egy: Egy ember híres rabbihoz küldte a fiát, hogy ott tanuljon. Amikor hazajött, megkérdezte: – Mit tanultál a rabbinál? – Megtanultam, hogy van isten. – Öt évig tanultad ezt? – Az apa behívatta szolgálát, és megkérdezte őket: – Van isten? – Van isten – válaszolták. Apa a fiúhoz: – Ezek nem tanulták, mégis tudják, látod? – Fiú: Ők mondják, de én megtanultam.

– *Hol étkezel, mit eszel szívesen?*

– Bent a városban, vendéglőben. Vasárnap otthon főzök. Keleti ételeket, szerb cscebabsicsát, ami tulajdonképpen kebab. Salátákat. Szeretem a marha bélszínt, csak nem lehet kapni és drága.

– *Írónak ital is kell.*

– Töményt iszom, a legegyszerűbbet. Leginkább erős pálinkákat, törkölyt, cseresznyét. Kár belém az olyan előkelő ital, mint a whisky. Valamikor bort ittam, de újabban nincs időm kivárni, mire hat. Inkább pálinkára sőrt iszom, hogy meggyorsítsam a folyamatot.

- *Van valamilyen babonád?*
- Magam csinállok magamnak babonát. Van egy nyílazójáték az erkélyen. Arra gondolok, ha száz pontot elérek, sikerül valami. Kinyílazok magamnak valamit. Így vagyok babonás. De ha kéményseprőt látok, nem fogom meg a gombomat.
- *Vannak ellenségeid?*
- Biztosan vannak. Én mindig azt hiszem, hogy nincsenek, de aztán kiderül, hogy vannak. Nem hiszem, hogy halálos ellenségeim volnának, inkább irigyeim vannak, mint ellenségeim.
- *Gyűlölte már valaha valakit?*
- Most hirtelen nem emlékszem rá. Nyilván sok eset nem lehetett, mert akkor emlékeznék. Azt hiszem, egy embert gyűlöltem, de azt szívből.
- *Hiszel a barátságban?*
- Hiszek benne. Vágyódom a barátságra, de ez egyre nehezebb. Mindig volt egy olyan álmom, hogy egy házban együtt lakom olyan emberekkel, akik szeretik egymást. De én egy olyan házban lakom, ahol reggel a kukából felbontatlan albumokat húzok ki. Még azt a fáradságot sem veszik, hogy a könyvet bevigyék az antikváriumba. Én aztán ezekről a könyvekről a diny-nyeleket és a magot lemosom.
- *Írói életében mennyit jelentenek a nők?*
- A legtöbbet jelentették. A világra a nőkön keresztül figyel oda az ember. Ők hozták be a világot, amire oda kell figyelni. Négy éve élek a feleségemmel úgy, hogy kapcsolatunk egyetlen pillanatra sem kopott meg érzelmileg.
- *Mondj egy pénzösszeget, amelyik szerinted összeg.*
- Félmillió forint. Ebből a következőkre telne: lakás berendezéssel, kocsi, és egy motorcsónak.
- *Szerinted merre halad az emberiség?*
- Úgy vélem reneszánsza lesz a 19. századi tiszta eszményeknek és a hitnek. Nyugaton is belefáradnak az emberrablásokba. Belefáradtak a pornóba, hippiségbe, beat-be, figyeld meg, a dallamok is visszajönnek. Ha eljön egy kor, amikor a gyermekeknek nem fognak hazudni, és ezáltal nem bírják őket lázadásra, nemcsak mi, hanem az egész társadalom megszeli. Ha én most gyerek lennék, én is állandóan lázadnék.
- *El tudod képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*
- El. Szeretnék hinni benne. Én nagyon szeretem ezt a tudományos fikciót.
- *Szerinted a harmadik világháború elkerülhető?*
- Szerintem elkerülhető, de ha nem kerülhető el, akkor több háború már nem lesz. Habár kérdéses szó ez a világháború. A második világháború még nem szűnt meg. Csak mi azokat a háborúkat, amelyek nem érintik Európát, nem tekintjük világháborúnak.
- Beszélgetésünk végére már nyoma sincs Kardos szép babilóniai arcának. Csak egy fáradt magyar, mint a többi, aki lakásra, kocsira, életre gürizik. Kardos is egy güriző ember. Csak közben álmodik, gondolkodik, ír.

Villon és a többiek

3. KÉP*

A zárda udvarán, ahol François anyja szolgál, mint gazdasszony és szakácsnő. Apá-cák sétálnak fel és alá, imába merülten. Mater Magdelene, a rendfőnöknő áll François-val és Regnier-vel.

MAGDELENE: Már jön is anyácskája a káplán úrral. Kápolnánkban áldozott a jámbor Martha asszony. *(Martha tipeg be Guillaume mester karján. Magdelene ne-gédesen.)* Jöjjön, édes nénikém, a fia már nagyon várja... Beszélgessenek csak... *(elsiet)*

MARTHA: François! Fiacskám! *(megölelik egymást)*

FRANÇOIS: Anyácskám! Hívtál, és én eljöttem.

MARTHA: Sápadt vagy, François.

GUILLAUME: Ne aggódjék érte, kedvesem. Nincsen semmi baja. A tanulás nem mezei munka, attól nem lesz pirospozsgás az arcunk. Hanem hadd mondjam el anyád előtt a nagyszerű hírt, François. Jótevőnk, Louvois úr, befolyásával ki-eszköztelte, hogy órákat adhass a Navarrai Kollégiumban. Ezentúl első vagy a diákok között.

FRANÇOIS: Boldog vagyok, bácsikám.

REGNIER: Megengeded, hogy eljárjak az óráidra, François?

MARTHA: Ki ez a fiatalember?

FRANÇOIS: A barátom. Regnier de Montigny úr.

MARTHA: *(Guillaume mesterhez, súgva)*: Sötét a szeme. Félek tőle.

GUILLAUME: Ugyan, kedvesem, jobb társaságot nem is találhatott volna a fia.

FRANÇOIS: *(az anyjába karol)* Hogy megy a sora, anyácskám?

MARTHA: Félek tőlük, de Krisztusra kérlek, ne mondd meg senkinek... A múltkor még betegen is dolgoznom kellett. Egyik este tüpárnát dugtak a lepedőm alá... Száraz kenyeret adnak és azt is kimérve. Ötször is fölébresztenek, hogy szaladjak a pincébe, borért. Aztán ha megint elalszom, kísértetnek öltözve ijesztenek rám. Pedig én félős vagyok, nagyon. Tegnap rám uszítottak egy kutyát. Meglátod, egyszer megáll a szívem.

FRANÇOIS: Ó, istenem...

MARTHA: De azért tegyél úgy, mintha nem tudnál semmiről. Ha szólsz nekik, bosszúból többet bántanak. Majdcsak kibírom valahogy... *(észreveszi a közeledő Magdelene nővért és hangosan)* Jól vagyok. Nagyon jól... kedvesek hozzám... mindenem megvan... nagyon hálás vagyok.

FRANÇOIS: *(enyhe iróniával meghajol a főnöknő felé)* És én is Mater Magdelene, hogy ilyen szeretettel viseltetnek anyácskám iránt.

MAGDELENE: Hiszen ez természetes, Montcorbier úr. Anyácskája a szívünkhöz nőtt... de most mennie kell. Még van egy kis dolga. Az estebéd nem várhat. Majd eljön máskor is, és akkor beszélhet anyácskájával.

* Részletek egy rock-musicalból, melyet a budapesti József Attila színház mutatott be, 1976-ban, Seregi László rendezésében. Villon balladáit Mászöly Dezső alkalmazta Victor Máté zenéjére.

MARTHA: Igen, François. Az estebéd nem várhat... De még nem mondtam el neked, hogy miért hívtalak. Azt mondja a bácsikád, hogy szépen írsz, még verselni is tudsz. Írj nekem egy könyörgést a Szűzanyához... olyat, amilyen egy tudatlan öregasszonyhoz illik... amit aztán minden este elmondhatok.

FRANÇOIS: Mire legközelebb jövök anyácskám, magammal hozom.

MARTHA: Köszönöm, François. Még úgy maradtam volna, dehát mennem kell... Bocsáss meg... Bocsássanak meg... (*Guillaume mester karján kitipeg*)

MAGDELENE: Anyácskája igen derék asszony. Imát mondok Louvois úrért, hogy éppen a mi zárdánkban helyezte el. A főztje ízletes, különösen a gesztenyés csirkét készíti fenségesen, vörösboros mártással és ananász szeletekkel díszítve. De miért nem látogatja gyakrabban anyácskáját, Montcorbier úr? Szegényke gyengélkedik mostanában és nagyon vágyódik ön után.

FRANÇOIS: Ígérem, hogy ezentúl több időt szentelek ennek a kegyes zárdának... (*Apácák rotnak be, zsibongva.*)

MARGUERITE: Menj vissza, Louise nővér, még nem végeztél a munkáddal.

LOUISE: Én is látni akarom, Marguerite nővér...

HOUGUETTE: Siess már, Melisse nővér.

MAGDELENE: Mi ez a zsibvásár, nővérek?

LOUISE: Ne haragudjon ránk, kedves anyánk, de Marguerite nővér nem akart még elengedni bennünket, pedig Anyánk megígérte, hogy végignézhetjük.

MAGDELENE: Ez nem mulatság, nővérek, hanem próba és tanulság, hogy a bűnösök iránt is irgalom gyűljék szívünkben, és amíg csak ki nem lehelik lelküket, könyörögjünk üdvösségükért. A földi bíróság csupán a testük fölött ítélkezhetett, mi a mennyek urához fordulunk, hogy irgalmazzon tévelygő lelküknek. Ezen intelem szellemében viselkedjenek, nővérek, különben szigorú leszek. (*Egy ájtatos képű fiatal nővér – Melisse – jön be, lehajtott fejjel.*) Vegyenek példát Melisse nővérről. (*Melisse-hez*) Hogy van ma, kedvesem?

MELISSE: Meghatottak anyánk szavai. De ne csodálkozzék, hogy izgatottak vagyunk. Még soha nem láttunk akasztást.

FRANÇOISE: Akasztást? Mi az ördög... Ó, engedelmet.

MAGDELENE: Hát nem tudják? Nyilvános kivégzés lesz itt a Place de la Vierge-en, melyet jól látni a zárda falairól. Négy felségsértőt akasztanak fel. Maga Henri mester, Párizs főhőhéra. (*Közben az apácák elfoglalták helyüket egy emelvényen.*)

MELISSE: Azt mondják, csodálatosan érti a dolgát... Azért mégis telve vagyok szorongással...

MAGDELENE: Ó... kis ártatlan angyalom.

LOUISE: Már hozzák az elítélteket, Anyám.

HOUGUETTE: Micsoda rút pofák!

MARGUERITE: Az ott vörös csuklyában Henri mester.

MAGDELENE: Karoljon belém, Melisse nővér. Majd egymás mellett nézzük végig, hogy ha nem ért valamit, megmagyarázhassam. (*François-hoz*) Bocsássanak meg, de nem mindennap adatik efféle látvány.

FRANÇOIS: (*meghajol*) Megértem a buzgalmát, mater Magdelene. (*Amikor Magdelene és Melisse felmennek az emelvényre, Regnier-hez.*) Íme, Krisztus menyasszonyai.

LOUISE: Egy lány is van közöttük!...

HOUGUETTE: Hogy vacognak a félelemtől!...

REGNIER: Ezek éppen olyan kéjes gyönyörrel básméskodnának akkor is, ha megfeszítenék előttük mégegyszer az Urukat.

MARGUERITE: Most lökik le őket a kordélyról.

HOUGUETTE: Anyám, nézzen oda, a lány meg a porkoláb...

REGNIER: Nem tesz kíváncsivá a látvány? Mért hallgatsz?

FRANÇOIS: Nincs rá szavam.

REGNIER: Hozzá kell szokni ehhez is.

LOUISE: Jézusom! Most ragadják meg őket...

REGNIER: Engem érdekel. Tarts velem. (*François nemet int, Regnier vállat von, el-
indul, feláll ő is padra.*)
(*A távolban felhangzik a Miserere*)

MELISSE: Csodálatos ez a Henri mester...

MAGDELENE: (*extázisban*) Kirúgták alóla a padot... (*A nővérek tapsikolnak a
gyönyörtől.*)
(*Regnier int François-nak, hogy álljon fel ő is. François nehézkesen elindul.*)

LOUISE: Az egész teste rángatózik...

MARGUERITE: Töri ám a nyavalya...

HOUGUETTE: Kiöltötte a nyelvét is...

MARGUERITE: Már ott hurcolják a lányt...

FRANÇOIS: (*alig egy pillanatig állt az emelvényen, s valósággal leszédül, mint aki
okádni akar. Regnier is leszáll az emelvényről, átkarolja François-t.*)

REGNIER: Rosszul vagy?

FRANÇOIS: Nem bírja a gyomrom... okádnom kell, amikor ezek a balfasz kis
lotyók vihognak egy fuldokló kicsurranó nyálán... Hohó! micsoda izgalmas
látvány. S mindez a papok lélektelen imájának kíséretében...
(*A lányok közben nevetgélnek.*)

REGNIER: Ne itt keresd a bajt!... Ezek itt csak ministrálnak egy gyalázatos mi-
séhez, ahol négy embert húznak fel ártatlanul.

FRANÇOIS: Azt mondd, semmit nem követtek el?

REGNIER: Felségsértés. Tudod, mit jelent ez? Nem találtak nálad semmi vétet,
ami megfogható... s más váddal elítélni nem lehet. Mert a törvényességre
vigyáznak ám... Borsot törtél az orra alá egy fejesnek, mondván, hogy a
hivatalához semmit nem ért? Felségsértő vagy. Azt állítod, hogy megveszteget-
hetők a király tisztjei? Felségsértő vagy. Azt mered terjeszteni, hogy vadásza-
tokra és tivornyákra szórják el az ország vagyonát? Felségsértő vagy... Mi
kell hozzá, hogy a bírák összeüljenek? Elég egy besúgó koholt bizonyítéka,
vagy egy zsaroló, akinek nem fizettél és három másik hamis tanúval följe-
lent... Vagy egy provokátor, aki a csapszékben két kancsó borral csapdába
ejt. Kiszedi belőled, hogy neked semmi bajod nem volt az angolokkal, ami
aztán úgy kerül a tárgyalásra, hogy te az angolok kémje vagy... Rohadt világ
ez François, itt a törvénnyel nem mégy semmire, mert a besúgók, a provoká-
torok, a zsarolók, a hamis tanúk, a megvesztegetők a hatalom kedveltjei mind,
hiszen csak veled szűnnek ki, de élteik a királyt. Rohadt és bűdös a világ,
François, itt ölni kell... vagy meglapulni és együtt rohadni vele...

Rohadt a nagyvilág,
a bűze orrba vág,
a bűze orrba vág és képen üt –
Törvénye förtelem,
a rongyos védtelen,
a rongyos védtelen, jajj, mindenütt!

Tiéd a kín, a gond,
a hús helyett a csont –
a hús helyett a csont jut, tudd meg ezt!
Ha rongyos kérni mer,
ha rongyos szólni mer,
ha rongyos szólni mer csak, rajta veszt!
Nem szólni, tenni kell,
nem kérni, merni kell,
tanulj meg merni, marni, védj magad!
A farkas mit se kér,
a farkas addig él –
a farkas addig él csak, míg harap!

FRANÇOIS: Én nem fogok lapulni soha, Regnier, erre esküszöm.

REGNIER: Ezt is hallottam már. Százszor legalább.

FRANÇOIS: Te meg mit teszel? Kocsmákban töltöd a napot. Lézensz és háborgsz.

REGNIER: Azt teszem, amit kell.

(Közben vége a látványnak. Mater Magdelene szedelőzködik.)

MAGDELENE: Elég volt a bámészkodásból, nővérek, siessen mindenki a dolgára.

MARGUERITE: Köszönjük anyánk, hogy engedelmével itt lehettünk.

LOUISE: Én az egészet borzasztóbbnak gondoltam.

HOUGUETTE: A keréketörés érdekesebb, ugye anyám?

(És iecsegye mennek kifelé.)

MAGDELENE: Isten önnel, Montcorbier úr. Vigyázunk anyácskájára... *(el)*

FRANÇOIS: *(keserűen utánozza.)* Vigyázunk anyácskájára... Ó, te ájtatos romlottság! Moccan a tör az övemben, ha arra gondolok, hány hívőt ejtenek meg naponta ezek a kegyes tekintetek. Igazad van, Regnier... Itt már a megértés nem segít... Ha valóság volna és nem mese, az a társaság, amiről beszéltél a minap, és engem szemelnének ki, esküszöm neked, egy percig sem haboznék.

REGNIER: Megfontolnád te azt kétszer is.

FRANÇOIS: Rosszul ismersz, Regnier. Ha most és itt adna valaki parancsot, és egy jó kést hozzá, hogy öljem meg a besúgót, aki ezt a négyet ott a bitóra juttatta, tizenkétszer szúrnék bele. Egyet a füle alá... *(vagdalkozik a levegőbe)*... egyet a nyakába... a szívébe... a belei közé... a lágyékába... *(döbbenet megáll, a színpad sarkában a csuklyás férfit látja meg)* Itt van megint.

FRANÇOIS: Te ismered? Ki ez?

REGNIER: Akit vártál. Kiszemeltek. Követtek. És érdemesnek találtak, François. *(A szín elsötétül. Fáklyás menet vonul be, mindenkin álarc, madár- és állatfej. Félkörben helyezkednek el François körül, aki Regnier és Colin között áll a színpad elején, de csupán az ő arca fedetlen.)*

REGNIER: *(halkan)* Félsz, François?

FRANÇOIS: Nem félek már... csak ijesztőek ezek az álarcok.

REGNIER: Ártatlanabbak a törvény becsületes őreinek álarcainál. Igaz, Colin?

COLIN: Vagy az előkelő hölgyek álarcainál, amik rimákat takarnak...

(A csuklyás férfi lép a félkör közepére)

REGNIER: Tudod, hogy mit kell válaszolni?

FRANÇOIS: Tudom.

A CSUKLYÁS: Kagylós testvéreim! Azért gyűltünk össze itt, hogy meghallgassuk és megvizsgáljuk a hitet tevő, magát Villonnak nevező François de Montcorbier diákot. François Villon, akarsz-e hitet és fogadalmat tenni előttem, a kagylósok királya, valamint a lovagok s két ajánló testvéred előtt?

FRANÇOIS: Akarok, uram.

CSUKLYÁS: François Villon, hiszed-e, vallod-e, hogy a Názáreti Jézus, főpapoknak korholója, kalmároknek ostorzója, maga is kagylós volt?

FRANÇOIS: Hiszem és vallom.

CSUKLYÁS: Hiszed-e, vallod-e, hogy törvényeink fertelmesebbek, mint egykor Judeában Pontius Pilátuséi?

FRANÇOIS: Hiszem és vallom.

CSUKLYÁS: Hiszed-e, vallod-e, hogy ha lábbal tiprod mind e törvényeket, az apostoloknak útját járod?

FRANÇOIS: Hiszem és vallom.

CSUKLYÁS: Hiszed-e, vallod-e, hogy ha rabolsz, a magad jussát szerzed vissza, ha gyilkot fogsz, gyilkosokra fogod?

FRANÇOIS: Hiszem és vallom.

A CSUKLYÁS: Hiszed-e, vallod-e, hogy vér és tűz váltja meg a világot?

FRANÇOIS: Hiszem és vallom.

CSUKLYÁS: Ígéred-e, fogadod-e, hogy bármily parancsot kapsz tőlünk, végrehajtod?

FRANÇOIS: Ígérem és fogadom.

CSUKLYÁS: Ígéréd-e, fogadod-e, hogy minden titkunkat megőrzöd, és sem szerelmes csábítás, sem hóhéri kínzás nem bírhat szólásra?

FRANÇOIS: Ígérem és fogadom.

CSUKLYÁS: Ígéréd-e, fogadod-e, hogy tested-lelked mindhalálod órájáig a kagylósoké?

FRANÇOIS: Ígérem és fogadom.

9. KÉP

Antoin bordély. Temetői hangulat uralkodik a helyiségben. Egy nyomorúságos zenész cincog a háttérben. Anette, Jeaninne és Margot együtt sírdogálnak csendesen. Cotart egy könyvet lapozgat. François, Regnier és Colin rosszkedvűen iszogatnak. Rajtuk kívül alig lézeng egy-két vendég.

REGNIER: (François-hoz) Nagyon szenvedsz?

FRANÇOIS: Annyira csupán, mint akit élve boncolnak.

REGNIER: Majd megvigasztal az elosztott dohány...

FRANÇOIS: Csak bőtje ne legyen.

COLIN: (az asztalra csap) Pokolba is! Úgy érzem magam, mint egy kriptában. Pedig ma utoljára nagyot akartam mulatni.

ANTOIN: Akkor volt ilyen gyász, amikor a vízbe fúlt Pierre le Coquillard... Párizs minden bordélyában és kocsmájában gyertyát gyújtottak érte...

COLIN: Gyertya, gyász, halál... s ráadásul ez a három ribanc sem hagyná abba a bögést.

JEANNINE: Olyan jó volt hozzám, uram.

COLIN: Jó bizony. Mindennap megvertelek.

JEANNINE: (bőgve) De szép is volt.

ANETTE: Mondd, hogy visszajössz hozzám Regnier... Ígérd meg, és én várok. Majd azt képezem, hogy egy vár úrnője vagyok, akinek a lovagja elment a Szentföldre csatázni.

REGNIER: Erényövet ne kovácsoltassak neked?... (A szolgálóhoz) Mathilde, hű dajka, pengesd a hárfád, hogy az úrnőd megvigasztalódjék.

MATHILDE: Úrnők?! Ezek? Még szajhának is rosszak. Tegnap már azon tanakodtak, ki lesz az új strigójuk?

MARGOT: Hazudsz, gonosz vénség. Átsírtam a napot. Ne higgy neki, François. Boldogtalan vagyok. Maradj velem. A rabszolgád leszek.

FRANÇOIS: Jó lány vagy, Margot... Emlékezni fogod rád egész életemben.

COLIN: Meg kell veszni az embernek!... Már nem tudom bordélyban vagyok-e vagy a purgatóriumban?

MARGOT: Nincs szíved, Colin.

JEANNINE: Van neki. Csak a nadrágjában hordja.

COLIN: Ez is milyen bölcs lett egyszerre.

MARGOT: (François-nak) Egyetlen napot maradj még velem.

ANETTE: Te is, Regnier.

COLIN: Ebből elég. Hajnalban indulunk. Hárman, háromfelé. Én Maine-be.

REGNIER: Én Lorraine-be...

FRANÇOIS: Én Touraine-be...

COLIN: Bűdös és forró lett a város nekünk.

ANTOIN: Így igaz. Amióta a Navarrai Kollégiumot kirabolták, minden sarkon áll egy fakabát... Megsínyli ezt a boltom is.

COLIN: Ma még kereshetsz... A legjobb borodat verd csapra, és aki betéved, mind a vendégünk.

ANTOIN: Mitől vagytok ilyen vastagok?

COLIN: Mi közöd hozzá? A magunkét mulatjuk el.

érte. Tíz püspök kísérné a koporsóját, húsz kanonok és harminc magister... De mi nem adjuk oda nekik. Kerítők és ringyók emeljék a bordély rongyos matracára Jean Cotart-t, hogy onnét szálljon büntelen lelke Isten megértő fiához. Nem engedjük, hogy herélt kölykök kórusa zengje fölötted a Miserérét... Borszagú kocsmai dalokkal búcsúztatjuk tiszta lelkedet, édes jó magister, néhai Jean Cotart...

Noé apánk, ki plántálád a szőlőt,
És elterültél hullá részegen,
S te Lóth, kit jó bor hajdan úgy ledöntött,
Hogy lányaiddal háltál vérmesen,
– Nem szemrehányásképpen említem –
S te százszor áldott Kánai Pohárnok:
Ti fogadjátok härman odafenn
KAR: Lelkét a jó magister Jean Cotart-nak!
FRANÇOIS: Ti véretek volt! Mindent borra költött,
Mert kedvelé a jó italt, igen!
Zsebében már egy rossz fitying se zörgött,
De inni még ivott fölségesen!
El nem vehették butykosát sosem:
Jó szeszt beszíni nem volt soha fáradt!
Derék atyák, óvjátok kegyesen
KAR: Lelkét a jó magister Jean Cotart-nak!
FRANÇOIS: Egy sercintésnyi nyála nem maradt,
Bömbölt, hogy: „Ég a torkom, úgy kiszáradt!”
Mert lelke szomja holtig nem lohadt
KAR: Jó néhai magister Jean Cotart-nak.

10. KÉP

Az orléansi herceg udvara. Két költő, Hercule Beauxieux és César Belleregard beszélgetnek.

BEAUXIEUX: (erősen nőies figura) Elkészült a vers, Belleregard mester?
BELLEREGARD: Nem akarom dicsérni magam, de úgy érzem sikerült. Hallgasson meg néhány sort, Beauxieux uram.
Szomjan halok a forrás vize mellett
Mert szomjamon nem enyhít drága kebled
Mely káprázó szememben egyre szebb lett,
Szép testeden a legszebb mívű szeglet...
BEAUXIEUX: Brávó. Így a verseny csupán kettőnk között dölhet el. Az a kocsmai dalnok igazán nem számít vetélytársnak.
BELLEREGARD: Nem értem az orléansi herceget, miért hívta meg. Nevetség tárgya lesz.
BEAUXIEUX: S ha még ismerné, Belleregard mester, egyetlen és durva verseit. Oly szavakat használ, amelyekre még gondolni is szégyell az ember...
BELLEREGARD: Mi az?
BEAUXIEUX: Nem tudom kimondani.
BELLEREGARD: Írja körül.
BEAUXIEUX: Két fele van, s mindkettő kerek. Elválnak középben. Mi jut erről eszébe?
BELLEREGARD: Két halom, s a völgyben csermely fakad.
BEAUXIEUX: Testrészt.
BELLEREGARD: Aha. Női kebel.
BEAUXIEUX: Hátnak van.
BELLEREGARD: Nem tudom, Beauxieux mester. Nevezze meg illő nevén.

BEAUXIEUX: *(szégyenkezve)* Popó...

BELLEREGARD: Hallatlan. Így irta le?

BEAUXIEUX: Így? A legcsúnyább szóval, ami csak van rá nyelvünkben. De ne agdójon. Lemásoltam és elküldtem a hercegnek.

BELLEREGARD: Jól tette. Remélem meglesz a hatása.

BEAUXIEUX: Igaza van. *(A két költő elrejtőzik.)*
(Charles d'Orléans jön François-val.)

Charles: Tudja, miért kötöttem meg tolluk szárnyalását ezzel a kötelező első sorral: „Szomjan halok a forrás vize mellett?!“... Én is írtam valaha egy verset, amelynek ez volt az első sora. Bevallom, nem sikerült. Később is megpróbálkoztam vele. Akkor sem sikerült. És most egyszerűen kíváncsi vagyok, más költő mit tud kibontani ebből a sorból... Remélem ön szerencsésebb lesz, mint én.

FRANÇOIS: A döntés joga fenségedé.

CHARLES: Bár pártatlannak kell lennem, mégis megvallom, szívem szerint örülnék, ha ön nyerné a versenyt, François Villon.

FRANÇOIS: Kitüntet, fenség.

CHARLES: Három hónapja lassan, hogy éjjel-nappal verseken csatázunk, de ez szép és tartalmas három hónap volt. Hálás vagyok Louvois úrnak, hogy a figyelmembe ajánlotta önt... Meglepetésnek tartogattam egy hírt, amelynek örülni fog. Louvois úr a feleségével ma reggel megérkezett Blois-ba.

FRANÇOIS: Ez valóban jó hír. Szívből örülök.

CHARLES: S ön jól érezte itt magát?

FRANÇOIS: Nem túlzok, fenség, ha azt mondom, hogy életem legszebb napjai voltak.

CHARLES: Annak ellenére is, hogy véleményünk a költészetről nem mindig egyezett!

FRANÇOIS: Minden madár másképp dalol, fenség. Vajon ki állíthatja biztosan, hogy a keselyű nyers vijjogása kevésbé szép, mint mondjuk a fűj csicsérgése.

CHARLES: A fűj az én vagyok, ezt értem. S a keselyű, ön?

FRANÇOIS: Harkály csupán, fenség, mely szárazon kopácsol.

CHARLES: Mint az a négysoros verse, amit a minap küldött el nekem egy jó-akarója. Száraz, tömör és pontos. Már kiment a fejemből... Nem mondaná el?

FRANÇOIS: *(húzódózva)* A börtönben rögtönöztem, fenség, a porkoláb szórakoztatására.

CHARLES: Nem mindegy, hogy egy mű milyen körülmények között születik s mennyi idő alatt? Mondja el, ne keresse magát.

FRANÇOIS: Francnak születtem, Párizs otthonom,
 De francba küldött az én Párizsom,
 Egy jó öles kötéllel nyakamon
 Immár a seggem súlyát latolom.

CHARLES: Kegyetlen vers. Irigylem a gátlástalanságáért, ahogy nevén mer nevezni mindent. *(Élvezettel és egyre nagyobb lendülettel idézi):* Immár a seggem súlyát latolom... Immár a seggem súlyát latolom... *(Louvois-ék jönnek közben, de a herceg már benne van a lendületben, és Isabelle felé:)* Immár a seggem súlyát latolom...

ISABELLE: *(rémülten)* Fenség!

CHARLES: Elnézését, asszonyom... Villon úr versét idéztem.

ISABELLE: *(François-ra mosolyog)* Gondolhattam volna.

LOUVOIS: *(kitárt karra közeledik François felé.)* Kedves barátom!... Mennyire örülök, hogy újra látom... El ne felejtsem, a bácsikája egészséges és megkért, hogy adjam át üdvözlését.

FRANÇOIS: Köszönöm, Louvois uram.

ISABELLE: *(jelentősen)* Én is hoztam önnek hírt, Párizsból.

CHARLES: Mesélje csak el a párizsi titkokat, asszonyom. Louvois úrral, amúgy is beszélni valónk van... *(Kazonfőgja Louvois-t már indulnak, amikor beront a két költő.)*

BEAUXIEUX: Fenség! Csupán azt szeretnék megkérdezni, milyen ruhában jelen-
jünk meg a költői versenyen?

CHARLES: Nem értem a kérdést.

BEAUXIEUX: *(közben ide-oda riszálja magát)* Ünnephez illően, vagy dalnoknak
öltözve?

CHARLES: Ahogy gondolják... De miért izeg-mozog Beauxieux mester?

BEAUXIEUX: *(ragyogva)* Viszket a seggem, fenség.

CHARLES: *(Nem hisz a túlének)* Mit mond?

BELLEREGARD: *(buzgón)* Viszket a segge.

CHARLES: Megörültek az urak?! Miféle kocsmai hang ez? Tünjenek el a szemem
elől... Jöjjön Louvois uram. *(Kisietnek. A két költő az ellenkező irányba ban-
dukol szomorúan.)*

BELLEREGARD: Ki érti ezt? Tőle jó volt, tőlünk nem.

BEAUXIEUX: Szeszély. A nagyurak, mind olyan szeszélyesek. Volt egy barátom,
egy őrgróf... De ne beszéljünk róla. Elhagyott...
*(A költők mielőtt kimennek, bájos mosolyt vetnek François-ra, aki éppoly nyá-
jasan viszonyozza.)*

ISABELLE: François Montcorbier! Gondolkodott-e már azon, hogy mihez fog kez-
deni? Nemsokára letelik a büntetése.

FRANÇOIS: Ha sikerül megnyernem a költői versenyt, egy esztendeig még Blois-
ban élvezem a szerény kegydíjat. Ezt tűzte ki jutalmul a herceg.

ISABELLE: Kár. Valaki nagyon várja Párizsban.

FRANÇOIS: Ha csak egy-két boltos nem, akinek adósa maradtam.

ISABELLE: Más nem jut az eszébe?

FRANÇOIS: Anyácskám... a bácsikám...

ISABELLE: És Catherine de Bauval?

FRANÇOIS: Asszonyom, nem tudja, mit beszél.

ISABELLE: Kettőnk közül én vagyok az, aki mindent tud. Ön pedig semmit.

FRANÇOIS: Amikor húsvét másnapján találkoztam vele...

ISABELLE: *(félbeszakítja)* Ezt is tudom... Nem tehetett mást. A lovagja ott állt a
közében és minden szót hallhatott.

FRANÇOIS: Adhatott volna valami jelet... Egy hangsúly, egy mozdulat is elég
ilyenkor... hogy nem tud beszélni... hogy máskor keressem.

ISABELLE: Adott is. Csakhogy ön akkor semmit nem vett észre... Másnap el-
ment a Szent Jakab templomba. Találkozni akart. Harmadnap ismét. De ön egy
bordélyházban töltötte utolsó párizsi napjait.

FRANÇOIS: Nem mertem a bácsikám szeme elé kerülni.

ISABELLE: Rosszul tette. Sok keserű órát takaríthatott volna meg.

FRANÇOIS: Késő, asszonyom.

ISABELLE: Nem hiszem. Ön még mindig szereti Catherine-t. És Catherine is szereti
önt. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy ez a világ legboldogabb szerelme, de
még mindig boldogabb, mint egy kényszerű házasság.

FRANÇOIS: Nem bírnám elviselni, hogy más férfi tartja el.

ISABELLE: Ha kényes, szerezzen vagyont, és váltsa meg ettől az élettől. Síríg
hűséges asszonya lesz.

FRANÇOIS: Honnan szerezzek vagyont?

ISABELLE: A herceg kedveli önt... Beszéljen vele egyszer... Ugye megbocsájt,
ha most magára hagyom. Szép akarok lenni, amikor a herceg kihirdeti a győ-
zelmét. Még csak annyit... Ha visszatér Párizsba, a házunk ismét nyitva áll.
Adieu, uram... *(kimegy)*

FRANÇOIS: *(kezébe temeti arcát.)*
(A két költő jön.)

BELLEREGARD: Nézze, milyen izgatott.

BEAUXIEUX: Hát csodálkozik?... Megilletődött és fél szegény... Én szót váltok
vele. Oly magányos... *(François-hoz)* Jó egészséget uram.

FRANÇOIS: Az megvan. Ne féltsen.

BEAUXIEUX: Ön nyers némiképp. De azért tetszik nekem.

FRANÇOIS: Ön is nekem. Rózsás ajkai, kecsesen ringó léptei, egyenesen bűvöletbe ejtenek.

BEAUXIEUX: Óh...

FRANÇOIS: Ha nő volnék, gyermeket kívánnék öntől.

BEAUXIEUX: Óh...

FRANÇOIS: De most menjen a poko!ba.

BEAUXIEUX: *(csalódottan Bellegerégard-hoz.)* Goromba.

BELLEREGARD: Adja még lejjebb is.

BEAUXIEUX: *(reménykedve)* Gondolja?

BELLEREGARD: Jönnek már.

BEAUXIEUX: A herceg egyedül. Nem értem.

(Belép a herceg, rosszkedvű, ingerült)

CHARLES: *(gyorsan és ellentmondást nem tűrő hangon.)*

Elnézésüket kérjük uraim, de a mai napra hirdetett költői versenyt, sajnálatos okok miatt el kellett halasztanunk...

BEAUXIEUX: *(ijedten)* Elvesztettük volna fenséged bizalmát?

CHARLES: *(egy türelmetlen gesztussal, mely azt is jelenti; befejezte, elmehetne.)*

Házunk továbbra is rendelkezésükre áll... élvezzék vendégszeretetünket... *(François-hoz)* Maradjon velem.

(A két költő meghajol. Kimennek.)

CHARLES: *(egy ideig tűnődve nézi François-t.)* Ön nem kíváncsi rá, hogy mi készített erre az elhatározásomra?

FRANÇOIS: Ha jónak látja fenséged, úgys elmondja.

CHARLES: Rövid leszek. Értesítést kaptam az imént, Párizsból. *(Előhúzza a levelet.)*

Azt a passzust olvasom csupán, amely önt is érdekli... „Tudomásunkra jutott, hogy a Navarrai Kollégium kirablásában való részvétel miatt gyanúsított, s a Párizsból száműzött François Montcorbier, aki magát François Villon-nak is nevezi, Blois környékén tartózkodik. Kérjük fenségedet, hogy nevezett François Montcorbier bárhol is felbukkan, tartóztattassék le, és szoros őrséggel Párizsba kísértessék...” *(François egy mozdulatára.)* Nem... én nem kérek öntől magyarázatot. Ez a birák dolga. Nem tartóztatom le, de Blois-ból azonnal el kell tűnnie. Nem nyújthatok védelmet önnek... *(Fenségesen)* Mindaz, amit hallott, az orléansi herceg szavai voltak.

(Alázatosan:) De... Charles d'Orléans-t, a gyarló költőt gyötri a vágy, hogy megismerje versét.

FRANÇOIS: Forduljon el fenséged, és engedje meg, hogy azzal a verssorról búcsúzzam el Charles d'Orléans-tól, amit tőle kölcsönöztem...

Szomjan halok a forrás vize mellett,

Szívból nevetek, mégsem örülök,

Hazai földön számkivetve tengek,

Ország-világ vendégel, s kilök.

Kétségbe esve semmitől se félek,

Gazdag vagyok én, bár zsebem lötyög,

Van erőm bőven, s majd elhagy a lélek

Ország-világ vendégel, s kilök...

CHARLES: *(az első szakasz után, még zene alatt, prózában)*

Bocsásson meg a hercegnek. Hideg és kiméletlen volt önhöz... hiszen politikus. De talán megvigasztalja, Charles d'Orléans elismerése. Nem született még nagyobb költő önnél Franciaországban.

FRANÇOIS: Nincs semmi gondom, s nem pihenhetek meg,
Nem kell a kincs és pénz után futok,
Csak azok sértők, akik hízelegnek,
Igazat mondók nékem hazugok.
Ki ellenem van, azzal összeférek,
Mindegy, hogy kétszer kettő négy, vagy öt,
Mindent belátok, és semmit sem értek,
Ország-világ vendégel, s kilők...

CHARLES: Sajnálom önt. Ez minden amit tehetek... (Egy zacskó aranyat nyújt át.)

Fogadja el. Valamennyi ideig elég lesz. Isten segítse... (elsiet.)

FRANÇOIS: (szomorúan ironikus gesztust tesz a herceg után, és az Ajánlást már prózában mondja)

Kegyelmes herceg, ebből láthatod,
Mindenhez értek, semmit sem tudok.
Igaz vagyok, s a jogra fűtyülök.
Mi érdekel?

(feldobja a zacskót)

Hogy dijul mit kapok.

Ország-világ vendégel, s kilők.

UTÓSZÓ ÉS PÉLDÁZAT

Az író idejének, idegeinek és képességének nyolcvan százalékát ipari bémunkákra fecsérli. Olykor még büszke is rá, és elméleteket gyárt. Ő hívattasos író. Művészetet mindenki tud csinálni, de piacra dolgozni csak egy „hivatásos” képes. Olykor elege van az egészből és elhatározza, hogy ezentúl a művészetnek él. Azután megint történik valami, s az író megint ott fulladozik a lelkiismeretlenség, érdektelenség és kisszerűség fülledt sugárzásában, amely az irodalmi bémunkák munkaadóiból árad. Azután újabb elméletet gyárt. Hátha ezekkel a filmgyári folyosókon, kávéházakban megalkudott bémunkákkal is lehet áldást hozni a világra. Elhatározza, hogy megpróbálja az ipari szolgáltatásokat is jól végezni. De ezt nem igényli senki.

Peniél után

– Jákob mondja –

*Én, édes uram,
most mi a jó fenét
kezdek ezzel a lábammal,
ezzel a csipőcsonttal,
amit kifordítottál,
mert nem bírtál velem,
amikor tusakodtunk,
hogy egyedül maradtam
egy egész éjszakára,
azon a helyen, amit azóta
Peniélnek neveznek?*

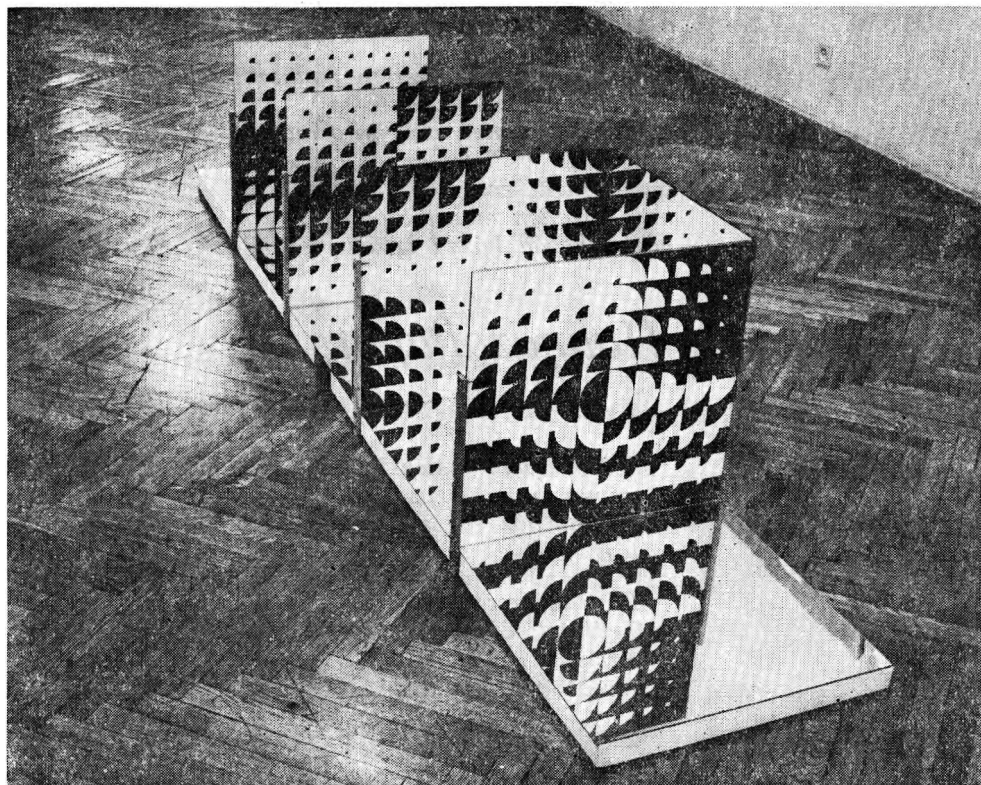
*Most majd dőcöghetek,
mint rosszul született gyerek, akit
úgy húztak elő anyja hasából,
hogy közben megrándították.*

*Hogy fussak birkám után,
amikor elcsatangol,
és hány botot szerezzek,
hogy utána hajigáljam?
Nem volt elég bajom,
gyötrelmem eddig is?
Először a futás, édes bátyám elől,
aztán a munka Lábánnál,
kedvelt atyámtiánál,
ki ott csapott be, és akkor,
ahol s mikor tudott?
Nem ő volt-e az, aki
csipás, vaksi leányát
csempészte hozzám
a nászi éjszakára
a kedvesem helyett,
bizva a sötétben,
hogy mire rájövök,
ki fekszik ott alattam,
addigra túl leszek rajt?
S nem újabb hét évet
kellett-e cselédkednem
Rákhelért,
aki kedves volt szívemnek?*

Azt hiszed, ezután
majd Izráelnek hívnak?
Nem. A Bicegős – mondják,
vagy az a Csete-lábú,
ki olyan mélyen aludt,
hogy leesett a földről,
s azóta azt hazudja,
hogy magával az Úrral
viaskodott egy éjszakán keresztül,
s ő fordította ki csontját,
mivel nem birt vele.
Vele, nem birt az Isten!
Mivel akkora hős volt!
A hazug Bice-Bóca,
mondják hátam mögött,
s akármelyik kölyök
kiölti rám a nyelvét,
nyakon se csaphatom,
mert elugrik.
Végül még megdobálnak
száraz teve-ganéjjal,
hisz nem futhatok utánuk!

S egyáltalán!
Mért kellett belémkötnöd,
míg békésen feküdtem,
és birkózásra hívnod?
Vagy azt hiszed,
jobban tudom a dolgom
attól, hogy sántítok?
Tudtam anélkül is.
Talán az asszonyok,
talán ők majd örülnek,
mert jólesik nekik,
ahogyan tészkelődöm,
míg fölkecmmergek rájuk,
féloldalvást, vagy hogyan,
s ha megtámasztanám
lábam az ágy szegélyén,
hogy beléjük hatoljak,
hüvelyük hosszában,
egész a méhükig,
lábam majd félreecsusszan,
sikonganak,
mert újformának érzik
a régen megismerttet,
s lehet, tetszik nekik,
nekem nem annyira –

úgyhogy megemlegetlek,
jártomban és fektemben,
ha éppen ezt akartad,
de te is megemlegetsz,
ha majd rád gondolok
a sátor előtt ülve,
mert állni nem bírok már,
és göcsörtös botommal
a porba rajzolom
nevedet, azt a Kimondhatatlant,
naponta ötször is!

Barátom, barátom BB

*Csillagok borzongásait
súgja az esti szél
Hány milliárd éves tüzekbe bámulunk
barátom barátom?!
S hány milliárd bámulta így
elemek halmazállapotát
ideiglenes szemekkel?*

*Napból vagyunk mi a Napból
Koptatjuk gyémánt-himporát
Barátom édes jó barátom
szemünkbe meddig temetkeznek
a szép szepezdi éjszakák?*

*Még meddig nézünk fény-penge vízre
Halhatatlan pillanataink
meddig bontanak még vitorlát?
Szobád is kis kormányos túlke
onnét fürkészed kapitányként
mily vizeken mehet tovább
házad házad házad házad*

Halmazállapot

1

*Szülőhelyem – sírhelyem
szívén én – ő szívemen
Egymáshoz így visszajár
tájszülött és szülőtáj*

*Rög az arcra visszanéz
Tekintetük elenyész
Arcomból a rög kilát
vicsorogja önmagát*

2

*Más dolgom nincs: figyelem
hogyan pusztít lassan
értelem és szerelem
ártatlan hatalmam*

Etűd, két hangra

Az öregember a hátsó ülés sarkában a hamutartót markolászta. Abba próbált kapaszkodni, mikor Geréb veje a kanyarokat vette. Geréb vastag nyaka eltakarta előle a kilátást, az útból csak az elsuhanó fákat látta s néha egy kis táblát, amelyre ugró szarvast festettek.

Aztán véget ért az erdő, beereszkedtek a dombok közé, Geréb veje lassított. Az öregember meglátta a gyülekező fecskék csapatát. Mézszínű fény hintált a dombok felett, a szőlőkben madárijesztők és emberek tarka foltjai virítottak. Geréb veje elhúzott egy lépésben haladó szekér mellett, a kocsin két vidám ember szüretelő kádat szállított.

– Na, ugorjunk, Kőszegi bácsi – vezényelt Geréb.

Az öregember szédelegve kikászálódott. Beleszippanzott a levegőbe. A nagy piros autó szaga már oszladozott, édes szőlőillat lengett, száraz széna füstje, kesernyés zamat, talán dió.

Geréb veje előrenyargalt, farmernadrágos, görbe lába eltűnt előlük a kaptatón. Geréb is megindult, nyomában az öregemberrel. Közben hátra-szólt.

– Maga még nem is látta az új házat. Mikor a nyárssütőmet csinálta, még csak az alapok voltak meg, nem?

– De igen, igazgató elvtárs.

Geréb fújtatva haladt a szőlőn át, aztán megállt. Ott volt előttük az új ház, kőlabazat, lépcsős terasz, lakkozott fakorlát, nagy méretek. Geréb nézte a házat, párnás, beretvált arca szétterült az ingnyak fölött.

– Nagyon szép ház – mondta az öregember.

A teraszra nyíló ajtón színes gyöngyfűggöny lógott. Gerébné lépett ki a függönyfalán át, a gyöngyök megnyíltak előtte és összezárultak megint, enyhe remegéssel. Az öregember kábán bámulta Gerébnét, a kövér faljárót.

Az asszony tömzsi borospohárban pálinkát hozott és az öregember kezébe nyomta.

– Nem kell egyszerre meginni – mondta.

– Megmutatom a szerszámokat – indult Geréb.

A ház körül vendégek nyüzsögtek, az egyik körtét mosott egy tálban, a másik a tökéek között szemezett, egy fiatal nő napolajjal kente az arcát. Közömbös pillantást vetettek az öregemberre.

A ház mögött feküdt a kivágott diófa. Törzsét már fölszabták, a földet szilánk, fűrészpor borította. A tönköt bennhagyták a földben, idegenül, mereven fehérlett ott, mint egy friss holttestem. A hasznavehetetlen korona távolabb hevert, ágain megpöndörödtek a levelek, száradtak, szétszóródtak.

– Természetes legyen – magyarázott Geréb. – Figyeljen ide, Kőszegi bácsi, a lányomnak az a kívánsága, hogy természetes legyen. Ne legyen kicentizve. Az ülőkék is mintha csak úgy kinőttek volna a földből. Érti?

Elment. Az öregember lepakolt, megkóstolta a pálinkát, jó kisüsti volt. Biztonságba helyezte a poharat a rönkök mögött, a kabátját összehajtogatta

és melléje tette. Előbb ásóval kijelöli az ülőkék helyét. Nem kicentizve, ahogyan Geréb lánya kívánja. Egyenletesen, tempósan dolgozni kezdett.

Meleg koraőszi délelőtt volt. Valamelyik szomszédos szőlőben megszólalt a durrogató. Seregélycsapatok röppentek föl, az öregember kajánul elmosolyodott. Durrogathattok, gondolta, a seregélyek azért nem halnak éhen. Jó édes lehet már a szőlő, lám, néhol már szüretelik. Maga is megeve volna egy fürt édes szőlőt. Vagy vitt volna az asszonynak. A felesége nagyon szereti a szőlőt. Meg a mustot. Egyebet nem iszik, de a mustot szívesen inná. Néha árulnak a piacon mustot. De tavaly például egyszer se lehetett kapni.

Később elballagott a pohárhoz. Belekortyintott, megnézte, mennyi maradt még benne, aztán visszatette. A diófa halott ágai közt meglátott egy szem diót. Kiszedte a zöld burokból, de a dió lyukas volt, belül üres. Sajnálkozva forgatta, aztán megintcsak elmosolyodott. Ezek a madarak... isten falánk állatai... Tartogatta kicsit tenyerén a lyukas diót. Zsebre rakja, ne rakja? Aztán csak visszajektette az ágak közé. Megfordult, hogy visszamegy az ásóhoz. Egy gyerek állt előtte, kicsi leány, karján apró kosár.

– Akarsz diót? – kérdezte a gyerek. Olyan közel állott, hogy az öregember látta a fejbőrből kisarjadó haj pihéit. Úgy csillogtak, mint az őszi fényben úszkáló ökörnyal szálak.

A kislány benyúlt a kosarába, s két szem szép, egészséges diót tett az öregember markába. Az ügyetlenül elvette, megtörte, megpucolta. Míg rágott, a gyerekszemek követték az állkapcsa mozgását.

– Jó volt?

– Jó – felelte az öregember. Még mindig ugyanott állt, a nap a hátát sütötte.

– Az én dióm volt – mondta büszkén a gyerek. – Én szedtem. Nagyon jó dió.

Az öreg egyetlenül kikerülte a gyereket, dolgozni kezdett. Mikor legközelebb arra nézett, már nem volt ott senki. Talán álmodta az egészet. Ásott tovább, gurigatta, állogatta a rönköket. Erősen izzadt. Már délre jár, a dombok fölött olvadt arany volt a nap, a seregélyek, mikor irányt változtattak, megvillantak s szinte eltűntek a ragyogó égen. Kár, hogy a felesége nincs itt. Annyira odavan a vidékért. Ha néha vonatra ülnek, rögtön az ablakban lóg, s ha meglát egy közönséges libaúsztatót, már rángatja a könyökét: nézd, papa, de gyönyörű. Na, ha ezeket a dombokat látná... A szőlők hullámos vonulatait. A fák sárga meg piros gyümölcscsel pettyezett zöldjét. A madáríjesztők meglibbenő színes rongyait...

Leereszkedett az egyik beásott rönkre. Jó kis szilárd ülöke lett. Elbámult messzire, ahol az erdő sárguló lombrengetege zárta le a dombsort. Egyszer el kéne ide hozni az asszonyt. Szőlőéréskor. Sétálhatnának az utakon. Az út közterület. De ha az asszony megkívánna egy szem szőlőt, bizony még falazna is neki...

Gerébné érkezett egy cseréptányérral. Furcsa pillantást vetett az üldögélő öregemberre.

– Itt az ebédje. Ha kell még kenyér, szóljon, de gulyás az nincs több.

Az öregember idétlenül fogta a cseréptányért. Mikor a felesége mögött nyomakodó Gerébet meglátta, föl akart állni.

– Egyen csak – mondta Geréb nagylelkűen. Elégedett volt, a fogát piszkálta, nézte a munkát.

- Úgy látom, jó lesz.
- Igyekszek - mondta az öregember.

Mikor elmentek, fogta a kanalat, és enni kezdett. Egész jó íze van, biztatta magát. Hús nem akadt a gulyásban, de három darab bőrke igen. Megeszegette azokat is, rossz fogaival eldolgozott velük egy darabig. Tisztára kotorta a tányért, aztán már állt is föl, vitte vissza.

A teraszon ültek mind, a nagy asztal dugig volt pohárral, sörösüveggel, szennyesedénnyel.

- Oda tegye le, az ajtó mellé - intett Gerébné.

Az öreg letette a tányért, ahová mondták. Szomjas is volt. Kért volna inni, de nem figyeltek rá. Tipródott.

- Aki a Rikkertnél nagyobb disznót mutat nekem, annak kezetsókolok, mondtam neki - hallotta az öregember és el akart osonni. A Rikkert irodája a Geréb párnázott ajtaja mellett nyílik. Közös kályháról kell fűteni a két szobát.

- Na mi van? - szólt Geréb veje egy nyugszékből.
- Egy pohár vizet ha kaphatnék - motyogta az öregember.
- Vízet? - visszhangozta Gerébné. Szűnyogcsipéseket nyálazott a karján, nem állt fel.
- Adj neki egy kis sört - mondta Geréb adakozóan.

Gerébné bekotort az üvegek közé, kiemelt egy bontatlant, aztán visszatette. Talált egy félig üreset, azt nyújtotta oda.

Az öregember érte ment. Az asztalon csirkecsontok is heverték, körtecsutkák, szőlőfürtök. Elvette az üveget, megköszönte, visszament a ház mögé. Gyorsan, mivel nagyon szomjas volt, lehajtotta a fél üveg sört. Leült, keze az ölébe hullott. Fátyol borult a szemére. Vagy a tájra? Bánatlepel, fehér halotti szemfedő. A boglyas szőlőkre, a parlagon hagyott domboldal füveire. Emitt a szétszabdalt diófára.

Seregélyek lármáztak fölötte, aztán elszálltak. Csönd lett. Szurkálódik a szívem, gondolta az öregember, s ült zsibbadtan, annyira mozdulatlanul, hogy szemben vele a száraz diófaágak közé leereszkedett egy rigó. Forgolódott, apró testének zajai még puhábbá tették a csöndet. Csillogó csöpp szemét ráemelte az öregemberre, aki mintha összenőtt volna a fatörzsszel, amin ült. Pislogni sem mert. De megint durrant a madárriogató, a rigó magára vette a fenyegetést és elrepült. Kár, gondolta az öregember, fűtyölhetett volna.

Megütögette a bordáit, meglapogatta a szívetáját, aztán nehézkesen fölállt. Ne mondja Geréb, hogy üdülni autóztatták ki. Nem mintha azért a pár forintért... Meg kéne említeni a húszast. Nincs abba semmi, mondta a felesége, vedd úgy, hogy elfelejtette. Nincs abban semmi, Gerébnek nem volt aprója. Igen, de ennek három éve. Előbb kellett volna.

Kiásta az utolsó gödröt is. Mellette állt, s ahogy lehajolt, belenyilallott a mellébe. De most még erősebben. Az ásonyélbe kapaszkodott.

A háta mögött mintha a rigó szólalt volna meg. A kislány énekelt. Szép kis dalt énekelt, a végére is jutott, mire az öreg magához tért.

- Mi volt ez? - mondta magának hangosan.
- Ez egy francia népdal - felelt mögötte készségesen a gyerek. - A nővérem tanulta az iskolában. A nővérem nekem mindent megtanít. A nővérem...

Az öregember lassan ocsúdott. Lebámult maga elé a gödörbe. Mit beszél ez a gyerek? Francia? Az egy ország. Különös volt, ahogyan most megjelent

előtte, szinte tapinthatóan, egy nagy ország, tele emberekkel. Franciaországban élnek a franciák. Ilyenforma dalokat énekelnek. Szölleik is vannak, diófaik. Tán kivágják a fákat és kerti ülőkéket csinálnak belőlük... Lehetséges, nem tudhatja, sose járt ott.

– Nem tetszik? – csipogta a gyerek a háta mögött. – Énekelhetek mást is. A babámnak mindegy, ő mindet szereti.

Az öreg elindult az utolsó rönkért. Akkor látta, hogy a kislány azon ül, ölében bohócforma babát tart, a baba hosszú kóclábai a földig csüngenek. A kislány új dalba kezdett. A baba nagy feje ritmusra himbálózott a karján.

Az öregember megtorpant. A száraz diófaágak közül a lánya lépett eléje, gyűrött tréningruháján katonai derékszíjat viselt, lobogott a szeme. Elmegyek, akármit is mondtok! De miért? Világot akarok látni, papa! De miért? Mintha lázas lenne. Keze a katonai derékszíjon. Itt van, valóságosan. Göndör haja mint ezer kis kígyó röpdös a feje körül. Szeplős szép arcában ismeretlen lángok. Az apja még látja vékonyka derekát kifordulni az ajtón. A fülébe meg a felesége zokog. Aztán már csak pityereg, sóhajtozik, magában motyorász. Még sirja sincsen, fejfája se. Mondd, papa, miért ver az isten minket? Mások legalább kimehetnek a temetőbe... A komód fiókjában egy poros hajszalag, öreg baba, sárga iskolásfüzetek, háromszögvonalzó, egy radír, tintával belevésve a név...

A ház tulsó felén kiáltás harsant, Gerébné éles hangja:

– Andika! Andi-i!

A kislány elnémult és ujját a szájára illesztette, úgy intett az öregembernek. Azzal meg elindultak engedelmes lábai, s odavitték a rönkhöz. Föl akarta emelni. Ez még hátravolt. Míg lehajolt, váratlan elhatározás éledt benne: hazafelé, akármi lesz is, lop egy fűrt szőlőt a feleségének.

Fejük fölött vidám seregélyek húztak el. Az öregember visszaejtette a rönköt, aztán maga is, lassan, mint egy kilyukadt labda, lecsúszott a földre. Eltűntek a seregélyek, eltűntek az aranyszín dombok.

– Elaludt – csodálkozott a kislány, és közelebb lépett. A baba ott lógott a karján, hosszú lábai mint hangtalan harangnyelvek, puhán himbálóztak, s nekiütődtek az öregember arcának.

Keringés a tárgyak körül

Még lehunyt szemmel fekszik Márton. Orrába szalad a nyár és a kivi-rágzott bokor illata. Erdemes felébrednie. Kinyúlik a karórájáért. Féltiz. Hogy-hogy féltiz?!

Riadalomra semmi ok: vasárnap van.

Elémelyedik a virágillat.

Féltiz? Tizenegyig is alhatott volna. Délig is. Hajnalban hagyta abba a munkát. Folytatni lehetne. Folytatni kellene. Hát azért... egyetlen nap kihagyása nélkül? Akkor robot. Nem robot, de ma nincs kedve hozzá. Majd holnap újra és egész héten. Ma vasárnap van.

Gyönyörű a bokor árnya a sárga selyemfüggönyön. Japán rajz. Lecsap egy madár. Lehet, hogy csak gerle, de az árnyék megrebbenése ugyanolyan szépséges... akár paradicsommadár is lehetne. A függöny beereszti az összetett illatot. Még a víz szagát is. Úszni kellene egy jót a medencében. Majd később. Semmi kedvem felkelni.

Ismerjük a céget. Ismerjük a műsort. Meg kell találni a védekezés módját. Lehetetlen, hogy ne volna... Ez jó ötlet! Olyan egyszerű, hogy szimpla. Annál jobb, számos zseniális felfedezésnek is meglepően egyszerű az alapja. Nos, mi az, hogy vasárnap? Egyezményesen kikiáltott, önkényes időbeosztás – ha akarom: nincs.

Tehát hétköznap reggel van. Az ember örül, hogy ilyen környezetből megy be a Tervezőbe. Villából és természetből. Ide tartozik. Így – átmenetileg – semmi baj, ha beül egy iroda-dobozba. De aki silányabb dobozból érkezik! Ragyás házfalakat lát a reggeli készülődés közben. Pállott ágyneműt, amelyet a szemközti ablakban igyekeznek felfrissíteni benzinbűzös levegővel. Én nagyokat szippantok a kertben indulás előtt, körülnézek és győztes vagyok.

Hazajönni még jobb. Az ember-telítettség, a város-forróság után itthon minden hűs. Mintha harmatcseppes lenne. A hűsbe idővel bele is lehet borzongani. Mielőtt ez megtörténne, szemlét tartok a képeim között. A meleg szépségek sora. És a bútorok is. Foglalkozni lehet velük, akárhányszor. Míg kipihenem a napot.

Az éjszakai munka közben is *tudok* a környezetről. A fák és bokrok mögött az asztali lámpám fénylik. Vagyis én... egy örintellektus... Méltóan, empire bútorok között. A nyitott ablakon át az éjszakai kert mozgásait hallok. Levélzizzenés, bogárkoppanás a házfalon, valami surrog, nászt keres, a távoli kutyavonítás itt visszhangzik...

Ezek hétköznapok, a vasárnap meg szünnap, ki hinné. De amikor egész nap itthon dolgozom, mi a különbség? Van különbség, a vasárnap a levegőben hömpölyög, még a pincébe is beszivárog. Felkelek és hétköznapot játszom.

Felkel. Száját mos. Elhatározza, hogy fürdönadrágot húz. Rendben, csak

előbb egy harapást. Szalámit fal zsemlével, állva. A cigaretta jobban esnék az ágyban. Visszafekszik.

Meg lehetett volna hívni Várdaiékat, célozgattak is rá. A társalgás hiábavaló. Ismétlődő motívumokkal a legfelületen zajlik. Majdnem képtelenség mélyebbre hatolni. Ha mégis sikerül – attól mentsen az Úr! Törvényszerű utána az undor. Kihányták magukat. Egymás előtt.

Szilviával úgy emlegették Várdaiékat és még három házaspárt: „a barátaink”. Hit kérdése.

Mit csinál most Szilvia? Enyeleg a „völegénnyel”? És a „völegény” hisz neki?

Az nagyon szerencsés, hogy az összeomlás még a régi lakásban és nem a villában történt. Bepiszkította volna a villát és a kosz-foltok megmaradtak volna. Okos tőlem, hogy a kismóket sose hozom ide. Ők is hagyhatnának pötttyöket. A város lányai. A minél gyorsabb ölelés a városba való.

Fel kellene tápáskodnom és hétköznapot játszani. De legalább úszhatnék egyet.

A hit énbennem, az volt elképesztő. Ha akkoriban kérdezgetett volna valaki, mi a véleményem úgy globálisan: létezik-e tökéletes harmónia házaspárok között, lehetséges-e, hogy csakugyan egyek, inkább mint az egyetétű ikrek – azt válaszoltam volna: nem lehetséges, nincsen benne az életben, ha áztatják is vele magukat némelyek. És ugyanebben a feltételezett percben, ugyanazzal áltattam magam – éveken át, mindig. Hogy a mi együttesünk Szilviával: kivételes. Azóta figyelem ezt a döbbenetes jelenséget, és csak erősödik a meggyőződésem: még a legkiválóbb agyvelőkben is akadnak gyengeelméjű pontok.

Ha született volna gyerekünk, vasárnaponként apa lennék. Érte mennék Szilviához, látnám Szilviát. Seb-tépdesés hetenként. Azután ápolnám a kapcsolatot a gyerekekkel. Az is beteg dolog, a célratörő kapcsolat-ápolgatás egy kiskorúval. Mintha szakmabeli hatalmasság lenne, akit nem árt körülnyaldosni. A sárga függöny anyagát nagyszerűen választottam ki, napos maga az anyag, egyszerre ad árnyékot és napot. Rendkívül kellemes.

Szilvia előre akart jutni a pályáján, azután akart szülni. Én vágytam a kettőnk gyerekére. Egy héttel előbb sürgettem, hogy most már ne halogassuk tovább. Szilvia beleegyezően bólogatott. A legförtelmesebb... hogy egy héttel előbb...

„Üljünk le. Beszéljünk” – mondta hazaérve. Azonnal bajt sejtettem. Bármilyet inkább, mint ezt. Bizonyos, látszólag semmitmondó szavak vészesek. Valahányszor megnyugtattak: „Bízd csak rám” – azonnal tudtam, hogy ügyem a legrosszabb kezekbe került, elintézetlen marad. A „Bízd csak rám” álnok kisiklás. „Üljünk le. Beszéljünk.” Máskor elhatározás nélkül beszélünk, ülünk le.

„Rettenetesen nehéz. Még arra is gondoltam, hogy levélben... De ilyen gyáva nem lehetek. Nem vagyok bűnös, felelős sem. Jött. Nagyon sajnállak, Márton. Beleszerettem valakibe. Vele akarok élni.”

A kertész figyelmeztetett a múlt héten, hogy nekem is hagyott tenni-valót, bőven. Rendszeresebben kellene gondoznom a kertet. Például most. Pompás alkalom.

Ordítózhattam volna. Vádolhattam volna Szilviát, például azzal, hogy kurva. Meg is verhettem volna – az is egy változat. Ilyenkor nincs a viselkedésnek minőségi rangsora. Én angol lord voltam. „Ha őt szereted, élj

vele – helyeseltem súlytalanul – lesz lakásod?” „Van a vőlegényemnek.” „Mikor költözől?” „Nem kérdezed, ki ő, hogyan alakult, semmit?!” „Mikor költözől?” Szilvia elsírta magát és tudatta, hogy így nem emberszerű. Szipogott, lecsillapodott és megjegyezte, hogy hálásnak kell lennie, így történik ez kultúremberek között.

Lizi néninél aludtam egy hétig. Szilvia kérte, hogy legyen otthon, amikor csomagol. „Minek? Vigyél, amit akarsz, felőlem a bútorokat is teherautóra rakhatod.” Hazamentem mégis, a kulcsokat át kellett vennem. Csak a személyes holmiját pakolta bőröndökbe. Néhány dísz tárgyat, a kedvenceit szinte ráerőltettem. Fel akarta írni az új címét. „Nem fontos, az ügyvéd megtalál a munkahelyeden is.” Indult. Az előszobában az arcomhoz hajolt, hogy megcsókoljon. Ellöktem magamtól. Ez volt az egyetlen durva gesztusom.

Fel akartam gyűjtani a lakást. Megszokhatatlan emlék. Kidolgoztam a terv részleteit. Sóvárogtam rá, hogy lássam a szintér elhamvadását. A bérházban a tűz áterjedhetett volna más lakásokba. A börtön tartott vissza.

Még sokáig latolgattam, mi ér többet, ha bővérűen kitombolom magam, vagy ha lefokozottan, de elkerülöm a börtönt. „Van a vőlegényemnek.” Azt sem hittem volna el, hogy egy másik férfi megsimíthatja a kezét. És akkor hirtelen beugrik a „vőlegényem”. Az emberi kapcsolatok a súlytalanság állapotába kerülnek. „Nagyon sajnállak, Márton.” Öklendeztem. Hányok a szálamtól.

Mi a fenének ez?! Régóta nem öklendezem. Hétköznapi már eszembe se jut. Vagy alig. A víz nem friss a medencében, újat kellene töltenem, hogy a nap egy kicsit felmelegítse. Inkább megnézem a képeket és a biedermeier garnitúrát. Kár, hogy ismerjük a műsort. Általánosítható jelenségekről van szó, nem magánügyről, nem intimitásról, mégsem lehetne elmondani Várdai-éknak. Senki másnak sem. Rávágnák: „Az ember a saját hangulatát dobja a tárgyakra, ennyi az egész!” Pedig az érzékenyebbje sejti, hogy ha ez is szerepel benne, nemcsak ez, messze nemcsak ez. De fennhangon túlságosan józanok vagyunk. Ha kikutatatlan: elhárítjuk. Egyszer majd valaki egzaktnak foglalkozik a tárgyak természetrajzával és bizonyít. Tárgy a műalkotás is. Az tény, hogy a tárgyi szférában is vegyi folyamatok zajlanak le. Miért ne befolyásolhatná őket az időjárás, a légnyomás, és még számtalan egyéb tényező... Például az a még ismeretlen másminőség, ami vasárnap a levegőben hömpölyög. Vasárnap gögösen elzárkózóak a képeim és a bútoraim. Mintha felsőbbrendű beavatottra várnának. Nekem nem nyílnak ki. Vasárnap nem adnak semmit.

Igen, egyébként is van saját életük, jókedvük, vagy elfanyalodásuk. Néha telítettek, izgalmasak. Néha kiürülnek, unalmasak. Ugyanúgy lehet segíteni rajtuk, mint a besavanyodott emberen. Küldd el utazni! Rázd fel egy kis sporttal! Küldd új környezetbe! Ha áthelyezem a garnitúrát, megfiatalodik. Ha másik falra, új szögbe, új fény-viszonyok közé akasztom a képeket: felélénkülnek. Az újdonság ismét a legjobb lehetőségeiket érvényesíti.

Elmúlt dél. Fekszik és cigarettázik.

Ha Szilvia kérte volna, neki adtam volna a holmit az utolsó szögig. Dacból, erre utal a gyűjtogatási tervem is. De nem is érdekelt a holmi. A szerelem és a munkám érdekelt. Milyen nemes lény! „Nagyon sajnállak, Márton”. A nemes lényeket lesajnálják.

A munkámat folytattam. Látszatra: mi sem történt. A Tervezőben talán

azóta sem vették észre, hogy már nem közösködöm velük. Hangos, mozgalmas élet folyik bent. Mindig küzdünk valami következőért. Harcolok a feletteseimmel és a beosztottjaimmal és közben azt hiszem: elég kedves fiú is vagyok.

Szilvia után ordító volt az örömtelenség. Gyakran: fel kellett volna üvölnem. Legalább nyűszítenem.

Fizetésnap volt, nálam a pénz. Cammogtam az utcán. Nézem, de nem fogtam fel a kirakatokat. Egyikben váratlanul megláttam egy festményt. Nem is a kirakatban, de az üvegen át, az oldalfalon, homályosan. Vonzott. Bementem, sokáig szemléltem, míg erősen akarni kezdtem, hogy az enyém legyen. Otthon hosszú ideig próbálgattam: hova is tegyem. Erre vagy arra a falra, feljebb, vagy lejjebb... Bevertem a képszöveget, ráakasztottam... elkapott a birtoklás öröme. Hiszen azóta örülök, amióta bementem érte az üzletbe. Hálás lettem.

Az elveszített és újra megtalált ízek többlet-zamatja... Nem győztem örülni, hogy tudok örülni. Moralisták is megbocsátának, mert jó festő képéről volt szó. Pedig ha egy öngyújtó ad örömet, az öngyújtó készítője is hálát érdemel.

A vasárnap az örömért van, és a vasárnap öröm-ellenes.

Ma nem loholnék egy újabb képért. Máskor néha éppen úgy járok utánuk, mint a régi, még tüzes férfiak, vagy a Don Juan-természetűek egy-egy nő után. Meg kell szerezni! A diadalérezésért. Ha más szerzi meg: a féltékenység gyötrelmei! Egy újabb hódítás elfeledteti.

És ami már megvan, az *van*. A „vőlegényem” nem teszi semmissé. Cáfolhatatlan.

Ha valakit érdekel a papírszalvéta, azt is érdemes gyűjtenie. A gyűjtő biztonságosabb a többiekénél. Erősebb a gyökérszete.

Ha ma látnának, kicsúfolnának. Ezért hajt egész héten, ezért vállal annyi külön munkát, napi tizennégy órát dolgozik... A vasárnapot át kell vészelni, azután megint értelme van.

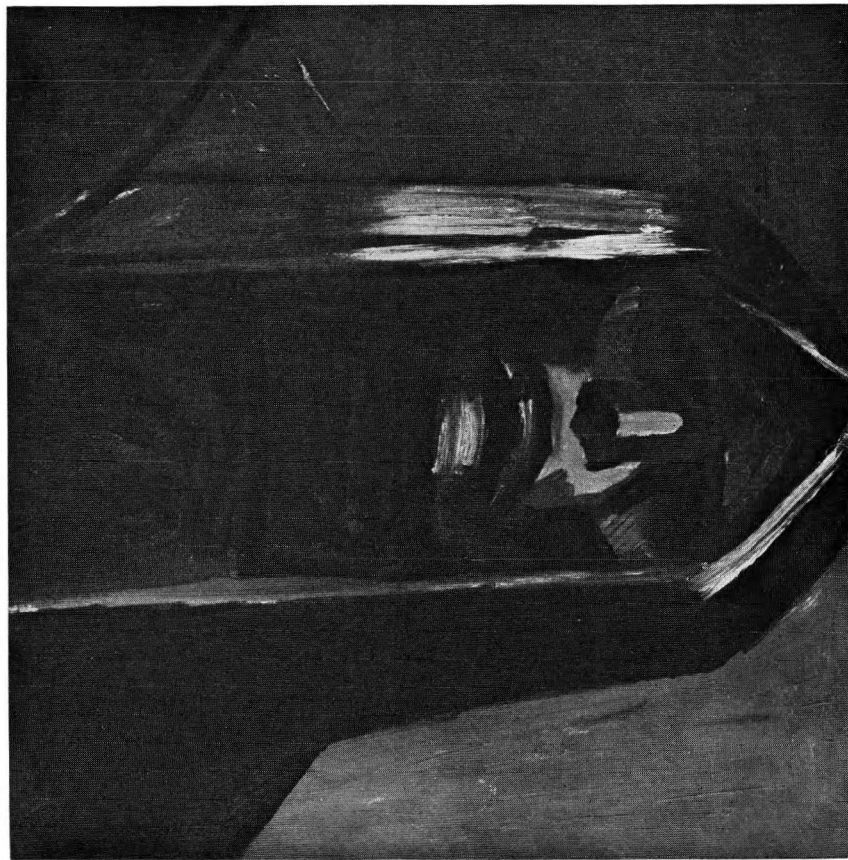
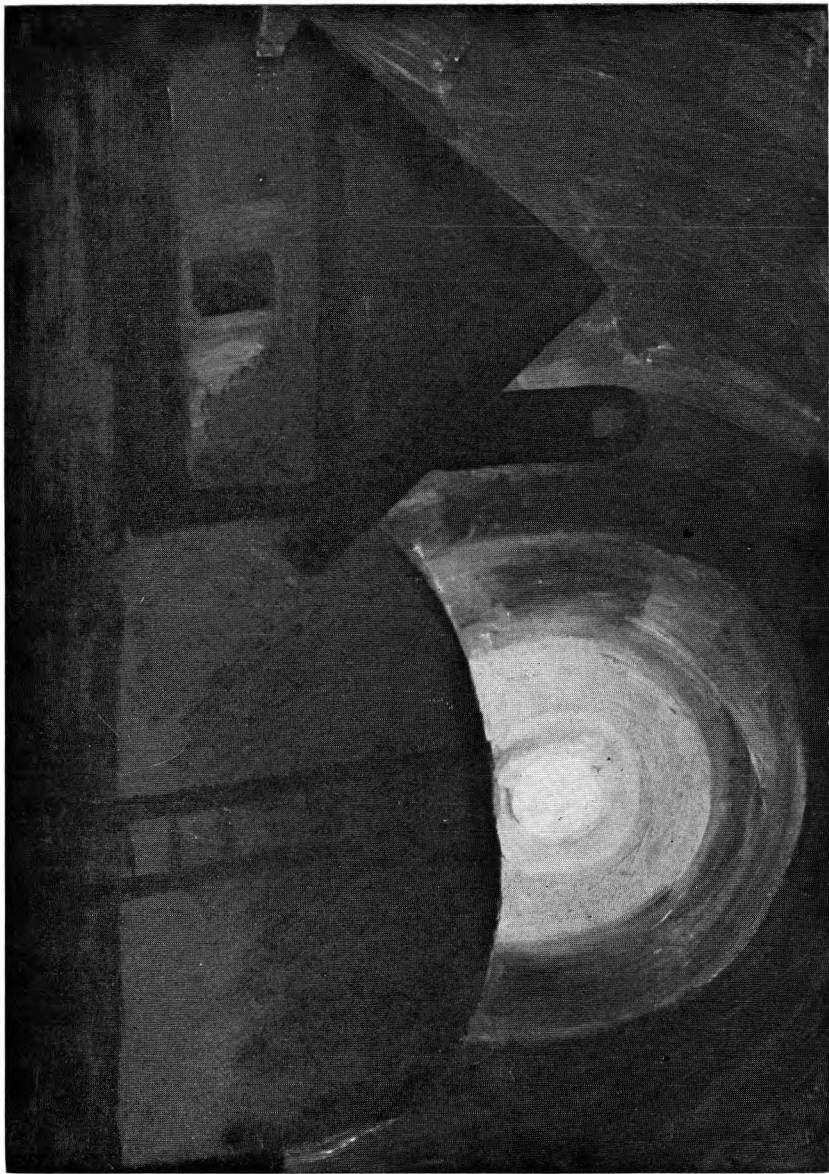
Igazolásnak tekinthető a külső szerencse-vonal is. Amikor a bútorgyűjteményemnek, kép-gyűjteményemnek már nem volt elég tere, levegője a zsúfolt régi lakásban, akkor örökölttem a villát. Nem számítottam rá, hogy Berci bácsi a javamra végrendelkezik.

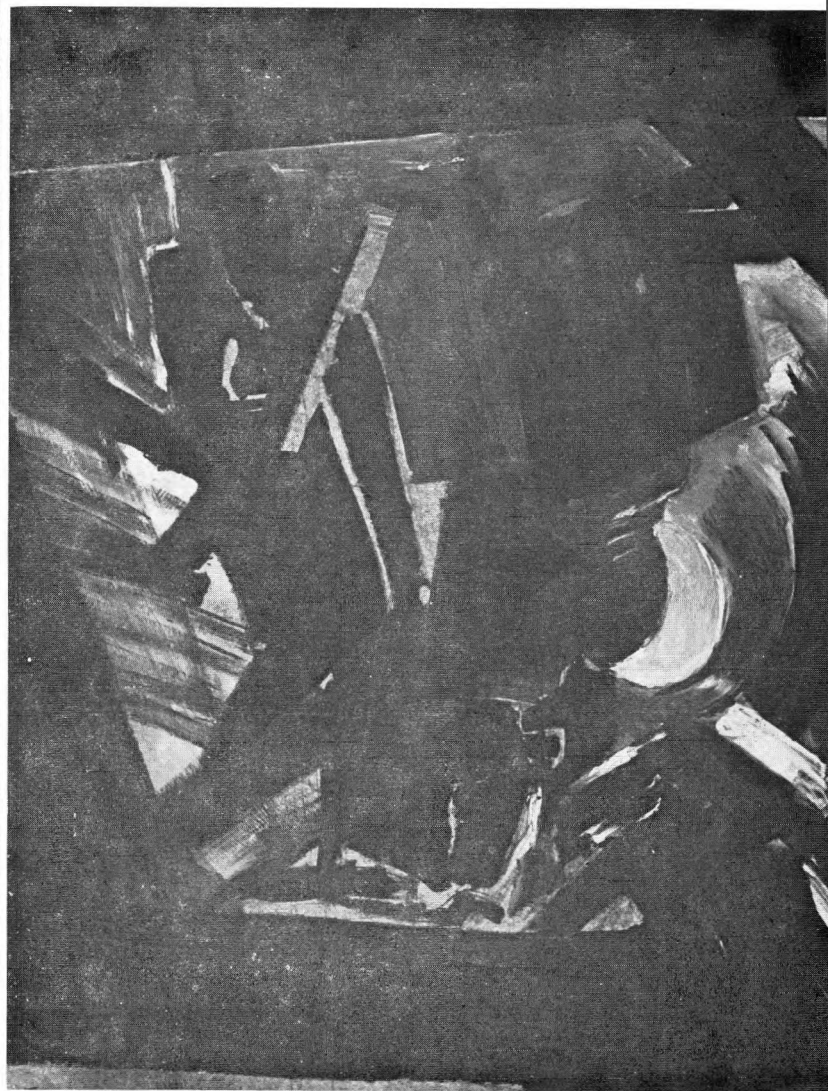
Két óra körül jár, ebédelni kellene. Márton felkel. Grillcsirkét vesz ki a hűtőszekrényből. Azon hidegen beleharap, állva, a hűtőszekrény mellett. Két kezével tépi a csirkét. Fogával marcangolja. Így a legközelebbi előtt sem lehet enni. Titkos bűn. Ennyiből élvezet. Csak amit fal, nem eléggé ízlik. Bort tölt, három pohárral egymás után, az sem ízlik, de a kívánt bódulatot eléri. Könnyű szédületben ereszkedik vissza az ágy takarójára.

A nap már elhagyta az ablak táját, nincs árnyjáték a sárga függönyön. Nem hasonlít a függöny színe a sárgaságban szenvedők arcszínére?!

Kint az úton oly zajosan nevet egy társaság, hogy a hangok a kertben sem szóródnak szét, betörnek Mártonhoz. Érzéki élmény. És megdöbbenő. A mások szeretkezése is megdöbbenő tapasztalat. Előbb viszolyog a rikoltozástól: közönséges, durva. Nem is rikoltozás... Jó lenne közöttük... Bele a banda közepébe, felesugrással! És velük nevetni, ha nem ízlik is. Később megjöhet az étvágy. Sóvárog, *életre* sóvárog.

Szilvia azt hiszi: nagyon élek. Modern szabású öltöny, kissé feltűnő ing, kissé feltűnő nyakkendővel – kész a következtetés. „Utódomnak öltözködsz?”

– kérdezte Szilvia. Rejtélyesen mosolyogtam, miáltal biztossá vált előtte, hogy megtaláltam a kárpótlásomat. Még alsóneműt is vadonatújat húztam aznap. Féltem a tárgyalástól. Nem a tárgyalástól, csak attól, hogy a közlemben lesz Szilvia. Utána megköszönte a nagyvonalúságomat, semmi szennyes-tereket, semmi indulat...

A válást kimondták. Finita. Volt-nincs. Kezet fogtunk. „Jó, hogy így láttalak, – mondta Szilvia – ilyen elegánsan... süt belőled az életkedv... legalább nincs lelkipurdalásom.” Helyeslően mosolyogtam, bólintottam. Azután ő jobbra, én balra. A város már több, mint kétmillió. Ha még ötven évig élünk, sem bizonyos, hogy összeakadunk véletlenül.

Hét közben igazán keveset alszom, van jogalapom...

Hánykolódik, nem jön az álom, füledten meleg az ágy. Pizsamáját is ledobja, meztelen. Kint, az úton most egytorkú, de megismétlődő és kacér, trillázó női nevetés. Márton kamaszfiúk módjára vigasztalódik. – Hát aztán?! – kérdezi félhangosan. Ma naphosszat ez a kettő a hanggal kiejtett szó a villájában.

Végre sikerül elaludnia.

Alszik délután hatig. Akkor kiveti magát az ágyból, fürdőnadrágot húz és siet a kertbe. Elnézegeti a csipkés karosszékeket. Ha megújulnának, szépek lehetnének. Az úszómedence hosszanti oldalára hordja mind a négyet. Jókora közökkel betöltik a partot. Ahogy a színpadon négy statisztát tömeget érzékeltethet, a négy karosszék egy úszóstadion közönségét jelképezi. A bajnok beugrik a vízbe, a víz nem friss, kicsit piszkos, de azért megfelel, nem szürke, kékszerű a kék csempéktől. Három tempó oda, három vissza, három tempó oda, három tempó vissza...

Lám, mégis csak úszott. És meg is úszta. Ilyenkor már fel-felszakad a vásárnap, oszlik. A házba visszatérve bizakodva veszi elő a nyaklánc- és csattgyűjteményét. Vannak közöttük eredeti, drága darabok. És vannak negyven-ötven forintért megvásárolható kópiák. Múzeumi tárgyak pontos másolatai. Sámán-motívumos lánc a pogánykorból, római fibula, avar sírban talált ékszer. Egyenként a tenyerére teszi őket, tapogatja, nagyító alatt nézegeti. Negyven-ötven forintért is árulnak gyönyörűséget. Semmi vagyont kuporgató háttér, semmi halmozás, semmi hajtás-kényszer. És... túlzó képzettársítások... ha túlzóak – túlzóak... a csatt összekapcsol... valami ősi-vel... a lánc pedig kihúzza a kútból.

Ez itt egy honfoglaláskori mester remeklése. Nemcsak ma névtelen, a maga idején is az volt, valószínűleg. Absztrahált állat-motívumok, rátarti négy lábúaké, szárnyaló madaraké. Ma is tökéletesen érvényesek. Hol van már a honfoglaláskori mester?! Egykori terve, munkadarabja nemcsak él – megsokszorozódik! A tárgy mennyivel megbízhatóbb, maradandóbb az embernél! Márton örül.

Korallok

NYAKLÁNC

*piros gyöngyök az ünnepnapok
tükörben nézegetem
reggeltől estig ünnep vagyok*

TÚL, TÚL

*csak át kell hajolni a kerítésen
azok a hegyek égbe tartanak
az a kusza fa a horizonton
Tibetből egy darab*

SZENT IVÁN ÉJ

*Mab királynőnek fogata
ajtaja mint a tű foka
a tű foka a képkeret
Miben a Hölgy a képzelet*

A LEANDER

*Boldog a leánder?
Térdig dézsában
kortyol szomjasan.
Boldog a leánder,
vagy boldogtalan?*

A HASPÓK

*Ha mindent megennénk
mi maradna a madaraknak
mi maradna a darazsaknak*

ANTI-KARRIER

*Csodálkoznék, ha sikerülne
Nem örülnék, ha sikerülne
Megörülnék, ha sikerülne*

SZIGET

*Az a sziget, az a kék sziget
a zöld vizeken elterül.
De zöldbékáknál rettegetőbb,
egy ajtócsattanás
és elmerül*

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

Kohán György művészete – Lantos Ferenc: „Természet-látás-alkotás”

Kohán György életműve jószerivel azok közé tartozik, amelyeket egy-egy sztereotípiával szokás elintézni. Jelen esetben avval, hogy ő volt az a művész – Kurucz D. Istvánnal egyetemben – aki az alföldi iskola – ha volt ilyen, mert még ez is vizsgálható szorul – örökét tovább élte, s akinek oeuvre-jéhez a mai vásárhelyiek kapcsolódhattak megújuló művészetükkel. E sommás összegezés azonban nem elegendő Kohán György művészetének, művészettörténeti helyének a felmérésére.

Az a megállapítás sem visz sokkal messzebb, hogy Kohán alföldi festő, míg meg nem vizsgáltuk „alföldi” mivoltának a tartalmát. Egy sor kérdés vetődik fel, amelyet most nem is tudunk hamarjában megválaszolni: Mit jelent az alföldi: élményvilág, motívumkincs, szín-rendet, kompozíciós elrendezést – egyfajta világhoz való kötődést? Tartalma állandó vagy változó? Művészettörténetileg azt a kötődést jelenti-e, mely Munkácsy művészetének drámai kifejezőmódját folytatta? Egy 1959-ben rendezett anketon (Az alföldi festészet kérdései) elég „érdekes” megállapítások hangzottak el erről a kérdésről. Erdei Ferenc óvatosan csupán az alföldi művészet művészettörténeti helyét kísérelte meg kitűzni: „Számomra Makó, Szeged, Hódmezővásárhely, valamennyire Szentés és kissé távolabb Orosháza, Békéscsaba és Gyula városai, s az ezek között elterülő tanyák képviselik az Alföldnek olyan jellegzetes, minden mástól élesen elhatárolható táját...” Elhangzott itt olyan vélekedés, mely szerint az Alföld „mintegy jelképévé vált annak a látható és láthatatlan magyar világnak, amely sűrítetten fejezi ki nemzeti karakterünk legjellegzetesebb vonásait” (!) s egy másik vélemény szerint „Kosztá József, Tornyai János, Rudnay Gyula, Nagy István csendes dohogással festette meg észrevételeit a múltba ragadt életformáról, a XX. századi jobbagyságról.” Tényleg egy kalap alá foghatók ezek az alkotók? – s amit jelen esetben mérlegelni tudunk: hogy kapcsolódik mindehhez Kohán György művészete?

Az emlékkiállítás, melyet B. Supka Magdolna, Kohán művészetének odaadó híve és tudós ismerője válogatott, alkalmat nyújt a felmérésre. A korai időszak képei belső térbe komponált művek, amelyeken Kohán a téri elhelyezés és a fény problémáit tanulmányozza. Az *Asztalnál* (1937), a *Vasalás* (1938), a *Nyitott ajtó* (1938) különböző helyzetben elrendezett alakjai ezt a gondolatot pendítik meg: megvilágított és árnyékban hagyott alakok és tárgyak kapcsolata. Az *Asztalnál* hideg lilás-kékei és citromsárgái, meleg vörösei és narancssárgái a német expreszszionisták színeit idézik; a *Vasalás* lehajló nő-motívuma Picasso korai alkotását (nem valószínű, hogy a hasonlóan elrendezett Uitz Mosonó című képét Kohán akkor ismerte volna); a *Nyitott ajtó* két tér egymásba kapcsolása, ahol a hátsó a világosabb. A szabadba kivezető vagy egy másik térbe átvezető ajtó, ablak motívum a harmincas évek magyar festészetében gyakran előfordul. Míg azonban Derkovitsnál, Egrynél, Dési Hubernél, Bernáthnál szimbolikus értelmet nyer (nem azonosan mindegyiknél), Kohán képén ennek nincs nyoma: a látvány egyszeri, konkrét voltát mondja el. Hasonló téri problémákat feszeget – valószínűleg Cézanne nyomán – ez időben festett csendéletein is (*Hegedűs*, 1937, *Bírsálmák*, 1939).

Minőségi változást jelent festészetében az 1942-ben festett *Sírató*. Közben született meg a *Háború emléke* monumentális freskó-terv kardonja (erről majd később), s ez úgy látszik, egész alkotásmódját befolyásolta. (Valószínűleg egyéb körülmények is közrejátszhattak, melyekről nincs tudomásom.) A *Sírató* lényegében egy sorozat

első darabjának tekinthetjük: közös vonásuk a leegyszerűsített formavilág, melyeket színekből épít, valamint a képek főszereplője: egy parasztasszony, aki azonban valamennyi parasztasszonyt jelképez. A narancssárga tetejű koporsóra boruló fekete ruhás, krómsárga kezű szikár nőalak, zöldessárga padlójú és lila falú szobában új hang a maga idején a magyar piktúrában: ezt az expresszív hangot Kohán kívül egyedül Sugár Andor üti meg hollóközi képein. Roppant erő árad a képből, a geometrikusan leegyszerűsített formákból, a kontrasztos, vastagon traktált színekből. A folytatás sem kevésbé megrázó: a *Rekviem* (50-es évek eleje) a hideg szürke fejű és kezű, fekete ruhájú koporsóban fekvő öregasszony, a feje alá tett párna hideg zöld, a koporsó szegélye meleg barna, míg a fal és a koporsó lábához tett koszorú lila. Talán nem kell utalni arra, hogy a dicséret és a dicsekedés éveiben ez a drámai hang szintén nem volt mindennapi festészetünkben. A sorozat harmadik darabjának tekinthető a *Halott* (1965): a Szent Mihály lovára tett fekete koporsót két oldalt fogják közre az alakok.

Ezek a képeken is megfigyelhetjük Kohán művészetének egyik jellegzetes vonását – későbbi képein is vissza-visszatér, szinte állandóan jelen van: a nőalak-szimbolika. Ez a sűrű, feszített, nagy, széles ecsetvonásokkal felhordott színekben jelentkező előadásmód Kohán György művészete egyik – s hadd tegyem mindjárt hozzá, művészettörténetileg jelentős – vonulatának a jellemzője. A *Korsóvivő* (40-es évek közepe), a *Menekülő* (50-es évek vége), a *Parasztasszony* (1960) a magyar festészetnek akkoriban szokatlan expresszív hangját képviseli: ebben Kohán valami többet, valami mást tudott adni, mint hazai kortársai. S ez a vonulat tovább formálódott, érlelődött, talán még egyszerűsödött is a hatvanas évek elején festett néhány képen. Geometrikus alapformákra vonta össze a látványt, így például a *Pásztor* (1963), a *Napkorong kazallal* (1960 k.) című képeken: mindkettőn a Nap hatalmas koncentrikus köre uralkodik; mellette-alatta az elsőn az alak ötszöge alkot kontrasztot a bivalyfej amorf formájával, míg a másodikon a ház ötszöge és a kazal félköre egészíti ki egymást. Ezekhez sorolható egy sor ún. bivalyos-kép is: az ötvenes évek során keletkezett *Bivalyos-szekér koporsóval*, az 1964-es *Bivalyos-szekér napkoronggal*. Kétségtelen, hogy ezek a művek analógiát mutatnak fel a német expresszionisták társadalmi energiákat jelképező Nap-kultuszával (mint ahogy a hely hiánya miatt nem tárgyalt tájképei is rokonok az ő alkotásaikkal). Mégis más ez a Nap, mint a németeké; inkább a Van Gogh égető, megsemmisítő napjával rokon, s mindenképpen a Kosztáéval. Míg azonban Kosztánál „szikrázó pirosok és fényes fehérek lehelik a napfényes magyar táj igazi levegőjét” (Rabinovszky), addig Kohánnál fényes narancsok és erős lilák, valamint hideg zöldek kapcsolódnak egybe. Ezek a formai megoldások súlyos gondolatokat tolmácsolnak: a nap hatalmas korongja baljóslatú, az állatok a létért küzdenek és vonszolódnak, a hófehér falak tövében súlyos gondok lapulnak. Az asszonyok sorsa gyötrelmes küzdelem a kenyérért, a létért, az életért.

Van Kohán oeuvre-jének egy másik vonulata is: ezekről szokás mondani, hogy ezek fal helyett vászonra festett freskók. Az indulás itt is nagyszerű: a már említett *Háború emléke* (1941) monumentális freskóterve a korabeli magyar festészet kiemelkedő alkotása, megrázó háborúellenes tiltakozás. Előadásmódja kétségkívül kapcsolódik Aba Novák Vilmos, Duray Tibor egykorú műveihöz, a gondolat humanizmusa és kifejező ereje azonban felülmúlja ezeket; inkább a Derkovits Dózsa, Dési Huber Negyedik rend, Berda Ernő No pasaran című sorozata mellé illeszkedik gondolatvilágában. A folytatás azonban már alatta marad a nagyszerű kezdetnek. Ezek közt van például az *Asszonyok-korok* (1949) című nagyméretű vászon is: szinte kínálkozik az összevetés Derkovits remekművével, a *Három nemzedékkel* (1932). De annak tömör gondolati magva, melyet a kompozíció realizál, itt hiányzik: a három nőalak valami csendes mélabút fejez csak ki. A többi mű sem módosítja ezt a képet: ezek a nagyméretű vásznak a mondanivaló elégtelen voltából következően a kifejezés erejével maradnak adósaink. A *Termés*, a *Nyár* (mindkettő 1959), a *Gyümölcszedők* (1963) inkább megdermedt szituációk megfestéseként hatnak, semmint nagy gondolatok freskóba kívánczó kifejezésének.

A műveknek ebből a – korántsem teljes – számbavételéből is kirajzolódik Kohán György művészi arculata, s egyben kijegecsesedik alföldiségének kritériuma is. Elsősorban drámai erővel megfestett alkotásai azok, amelyek művészettörténeti értékűek. Ezek monumentális alakjaikkal hatalmas drámai erővel beszélnek egy zárt, megmozdíthatatlannak ábrázolt világról, melyet az asszonyi sorsokkal, a lenyugvó napkorong színeivel, a színek harsány kontrasztjaival jelképez. Ez kapcsolja Kohánt elsősorban a Koszta örökséghez: ennek továbbéltetője, folytatója az ő expresszív művészete is. A magaválasztotta alföldi környezetből adódnak motívumai, színei: képalkotó eszközei ide kötik. Képi világa – Kohán magaadta képcíménél maradva – monumentális rekviem egy elmúlt, letűnt paraszti világ felett.

*

„Kiállításunk a természet és alkotás látásunkkal összefüggő kérdéseit kísérli meg egyszerű eszközökkel, műveletek sorával megvilágítani. Mint ahogy beszélni és írni minden ember megtanulhat, ugyanúgy elsajátíthatja a formák és színek „nyelvét” is. A mai ember jelképrendszere (betű, szám, hangjegy, szín stb.) mindannyiunk előtt ismert. Kiállításunk célja, hogy az általános jelképrendszer használatához hasonlóan, a színek és formák világában is a helyes gyakorlathoz vezesse a mai embert.”

A Magyar Nemzeti Galériában fogadja ez a felirat a belépőt, *Lantos Ferenc „Természet-látás-alkotás”* című módszertani kiállításán. A tárlat több éves kutatómunka eredményét mutatja be: pécsi, debreceni, szegedi, kecskeméti, szombathelyi, veszprémi, szekszárdi és békéscsabai bemutató után került most a Galériába. A cél, melyet Lantos Ferenc maga elé tűz, nem kicsi: nem kevesebbet akar elérni, mint hogy látásunk – az egész társadalomé, minden egyes emberé – szinkronba kerüljön korunkkal, melyet, mint kifejti, a nagyipari sorozatgyártás és a komputer képvisel; a képzőművészetnek is az a feladata, hogy ezeket a lehetőségeket is felhasználja, illetőleg sajátosan alkalmazza a kor társadalmi, gazdasági és ideológiai feladatai megoldásának az elősegítésében. Ez pedig szorosan összefügg a komplex vizuális környezet körültekintő, gazdaságos és a tudatformálást megfelelően szolgáló megtervezésével. Az igény, s az ezt megfogalmazó gondolat korántsem mondható újnak: az egész modern művészet fejlődésének, mozgásának egyik alapgondolata fogalmazódik meg benne újból. Walter Benjamin írta 1938-ban: „Nagy történelmi korszakokon belül az emberi kollektíva egész létezményével együtt megváltozik érzékelésének módja is. Azt a módot, ahogyan az emberi érzékelés szerveződik – azt a közeget, amelyben végbemegy – nem csupán a természet, hanem a történelem is befolyásolja.”

A folyamat szorosan összefügg az embernek a világgal kapcsolatos új magatartásával. Szoros és eltéphetetlen kapcsolatban áll az emberek korábban soha nem tapasztalt koncentrációjával, amelyet az óriási méretű, koncentrált ipar, az urbanizáció, a közlekedés és a telekommunikáció rohamos fejlődése idézett elő. Mindez szükségszerűen változtatta meg a második természetet, s a 20. század emberének látásmódját is. A modern művészet elvetette a fél szemmel látott perspektíva és a tér egyszerű geometriai négyesegítése fogalmát: elfogadta a plurális teret, a nézőpontok sokféleségét, sőt egyidejűségét. Ezzel az egész vizuális kultúra is átalakult. Amikor a régi formák és műfajok kialakultak, információnk fő forrása a természet volt: életünk és munkánk elválaszthatatlanul forrt vele egybe. Napjainkra ez alapvetően megváltozott: a mesterséges természet, az ember alkotta környezet kibővülésével és telezsúfolásával mind több az embertől származó, mesterséges információ: ezek alkotják vizuális kultúránk egy részét. A másik rész: ezen információk felfogásával, értelmezésével és felhasználásával kapcsolatos. Mint Baudelaire írja, „az egész látható világegyetem nem más, mint tárház, tele képekkel és jelekkel... táplálékfajta ez, amit a képzeletnek kell megemészteni és átalakítani.” Jelek és átalakításuk: íme a vizuális kultúra teljessége. Lantos Ferenc az új jelek kialakítására kínál kidolgozott módszert.

Ha azt vizsgáljuk, miért van erre szükség, a kép nem túl hízog. Képi gondolkodásunk napjainkban is még túlnyomóan két bázisra: a táblaképre és az emlékműre épül. Egyik sem egynemű természetesen: elég talán Benczúr és Barcsay, Zala György és Kerényi Jenő neveit idézni a műfajok heterogeneitásának, s a bennük megtestesülő művészi törekvések szöges ellentétének a jelzésére. *Funkciójában* azonban mindkettő analóg; s anélkül, hogy bármelyiknek a szükséges voltát vitatnám a jelen helyzetben, vagy el akarnám akármelyiket is temetni, mégsem tartható sokáig az a helyzet, hogy vizuális kultúránknak ezek a bázisai. A modern képi gondolkodás egységes voltának letéteményese az építészet és környezet egységes, azonos elvekre épülő struktúrája.

Ennek a roppant hégagnak a megszüntetése, a *kell* és a *van* közti szakadék felszámolása sok alkotó-gondolkodó fejtörésének szünetlen tárgya. Ki erről, ki arról az oldalról kísérel meg előbbre mozgatni az ügyet: van, aki egy-egy építészeti egység megteremtésével, akad, aki a tárgyformálás, más a képi jelek formálása, ismét mások a színek jelentésvilága oldaláról közelítenek. Lantos Ferenc megkísérel a roppant egészet átfogni. Sajátos rendszert dolgozott ki annak érdekében, hogy az embereket leszoktassa a táblaképi gondolkodás konformizmusáról, s új látásmódot alakítson ki: ehhez nem csupán a szem, de a kéz gyakorlatát is igénybe veszi. Visszanyúl azokhoz az alapkérdésekhez, amelyek stílustól függetlenül ismérvei a képzőművészetnek: ezek egyúttal szükségszerűen alapkérdései az általános vizualitásnak is.

A rendszer lényege, hogy a látványt elemeire bontja szét, s a „hosszmetszeti” és „keresztmetszeti” kapcsolatok összefüggésére épül. Cézanne mondta, hogy a természet tárgyai visszavezethetők a legegyszerűbb geometriai testekre: a kúpra, a hengerre, a gömbre. Lantos Ferenc a maga rendszerét a négyzetre és a körre építi fel: ezzel az általános összefüggéseket meghatározó két elemmel operál. Majd a négyzet-kör kapcsolatból kiemelt negyedkörrel és a belőle közvetlenül vagy közvetve származtatható más elemekkel végez különböző műveleteket. Nem kíván belőlük képet – értsd: táblaképet – alkotni; vizuális szerkezetek sorozatát hozza létre. S ezzel párhuzamosan a népművészetből vett tárgyi analógiákat is bemutat: tálakat és kancsókat, melyek a korongoláskor alkotott kisebb és nagyobb körök végtelen sorából épültek fel; ládát, székeket, melyeknek alkotóeleme a négyzet, s díszítő-motívumai is a kör-négyzet kapcsolatra bonthatók le.

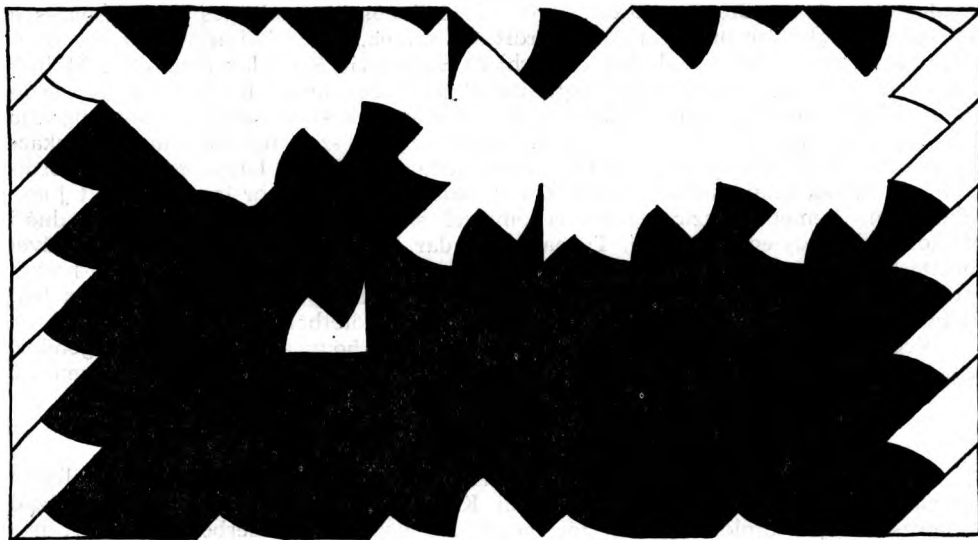
E bevezetés után a szerkezet, a szín, a tér elemeit taglalja. Elemeire bontja a látványt, egy-egy képet, s annak legfontosabb rendező elveit mutatja be; kiemeli a szimmetriát, mint a természet, s így a képalakítás egyik legfontosabb rendező elvét. S mind ezek után, alkalmazva az angol közmondást, miszerint a pudding próbája az, hogy megeszik, a kiállítás szerves részeként előre nyomtatott elemeket és négyzetosztású lapokat helyez el nagy számban, ragasztóval és színes ceruzával együtt: tessék alkotni! Nem, nem táblaképet, hanem az ímént látottak alapján valamilyen vizuális szerkezetet, rendszert, akármit, mert az alkotóelemekből egy új egész építhető fel, egy új szerkezet hozható létre. Az elemekből jelek alakíthatók ki a sorsolás, a variáció lehetőségeinek kihasználásával, tehát a ritmus, az ismétlés segítségével, mert, mint Francastel mondja, „művészet csak ott van, ahol ismétlés és szándékos, irányítható ismétlés van. A művészet pontosan ott helyezkedik el, ahol az egyén képes újra kézbe venni egy vázlatot és teljes, befejezett művé átalakítani”. Lantos Ferenc rendszerét a jelentés elvére építi, abból indulva ki, ami Fülep Lajos művészettfilozófiai kutatásainak a középpontja volt: „Fülep Lajos tehát olyan kategóriarendszert keresett, amelyben az olyan kategóriák, mint a valóság és a művészet, elvesztik élességüket, oly végső kategória tehát, amelyben mindkettő benne foglaltatik, elfér benne az autonómia elve is, de az a nagy terület is, amelyben hiába keressük a görög-reneszánsz, vagy a kanti értelemben vett művészeti autonómiát, mert a mű esetleg mágikus funkciójú, és a tárgyban azonosul az, amit mi műtárgynak nevezünk, magával a valósággal... Fülep a végső kategóriát a *jelentéskomplexusban* találta meg.” (Németh Lajos) Ebben az irányban hat Lantos Ferenc módszere is, amikor – mint mondja – „a vizuális gondolkodás és

problémafelvetés egyfajta modelljét” próbálta mindenki által megérthető és gyakorlatilag is felhasználható formában – lehetőségként – megfogalmazni.

Az elmúlt év őszen pedig kiállítást is rendezett Pécsen, amelyen a modell felhasználását mutatta be: például azonos vonalhálózat különböző kitöltési variációiból „naptárt” állított össze a tizenkét hónap jellemzőinek kifejezésére, vagy azonos elemekből különféle plasztikai megoldások lehetőségeire hívta fel a figyelmet. Ezt láthatjuk egyébként több általa tervezett óvoda és bölcsőde zománc-frizében, a nagykanizsai művelődési központ plasztikus műanyagburkolata elemeinek és összeállításának megtervezésében, és legújabbán a Szegeden bemutatott szabadtéri zománc-plasztikáiban.

S itt érkeztünk el a szisztéma kulcskérdéséhez: a jel értékét ugyanis nem önmagában, hanem a társadalmi viszonyok függvényeként kell pontosan meghatározni. Az elemek nem önmagukért léteznek, a vizualitásnak is vannak megismerő feladatai, amelyek nem válnak külön a társadalom egyéb problémáitól. Lantos Ferenc ezt így fogalmazta meg: „A vizuális jelrendszer, mely a vizuális kutatás történelmileg kialakult és folyamatosan kialakulóban levő eredménye, ennek fordítottját, a tartalomtól a formához vezető utat építi fel, vagyis biztosítja az alapanyagot, amely alkalmazásra kerül az alkotásban. Az alkotás tehát közvetlenül az „alapanyagokból” következik, az alapanyagon keresztül azonban a valóság egészéhez kapcsolódik és annak mintegy folytatója, gazdagítója.” A valóság azonban bonyolult, összetett: a jelek milyensége, alkalmazásuk ritmusa, ismétlésük gyakorisága vagy ritka volta, a kialakított szerkezet minősége teheti csak alkalmassá őket a jelentés összetett voltának a kifejezésére, anélkül, hogy – mint nem egy ízben a táblakép és az emlékmű jelen formájának az esetében – az írásbeliség és a nyelvi közlés kultúrájának szerepét át kívánná venni.

A rendszer felhasználása tehát bonyolultnak látszó kérdéseket vet fel; nem csupán a vizuális kultúrának, de képi gondolkodásunk milyenségének, a képpel szemben felvetett *igényeinknek* az esetleges felülvizsgálatát is. Egy dolog azonban kétségtelen: a rendszer jelen formájában is kitűnően alkalmas a vizuális nevelésre, tartalmazza azokat az új elveket, amelyeknek ennek alapulnia kell. Ezt bizonyítja az az óriási érdeklődés is, mely megnyilvánul e kiállítássorozat iránt országszerte, nem utolsósorban éppen a pedagógusok részéről, akiknek oktatniuk kell a látás kultúráját. Ajánlatos lenne tehát mielőbb könyv formájában is hozzáférhetővé tenni az egész anyagot.

JUGOSZLÁVIAI KÖRKÉP

IX.

Korábban még csak kísérlet sem történt arra, hogy a szerb–horvát közönség kezébe magyar szerző tollából, magyar nyelvből fordított irodalomtörténetet adjanak, ami régi hiányként mutatkozott a magyar–délszláv kapcsolatokban. Az utóbbi években történt csak kezdeményezés az újvidéki Szerb Matica könyvkiadó vállalat és az újvidéki Fórum részéről, hogy együttesen egy ilyen nagy és jelentős mű kiadására gondoljanak, mint amilyen Bán Imre, Barta János és Czine Mihály szerb nyelvű *Magyar irodalomtörténete*. Ez a mű valóban hiányt pótol a magyar–délszláv kapcsolatokban és méltán csatlakozik az elmúlt negyedszázad egyre fejlődő fordítási munkáihoz.

Különös jelentőséget ad a nagyalakú, több mint 400 oldalas műnek, hogy éppen a Szerb Matica fennállásának 150. évében láthatott napvilágot. *Bán Imre* a magyar irodalom kezdetétől a XIX. századig terjedő időszakot foglalta össze, a XIX. századot *Barta János*, a XX. századot pedig *Czine Mihály* írta meg. Mindhárom szerző számot vetett azzal, hogy jugoszláv olvasókról van szó és így különleges igényt kell kielégítenie. A művet különösen értékessé teszi a magyar nyelvről szerb–horvát nyelvre fordított művek bibliográfiája, amelyet Čurčić Mária, a Srpska Matica tudós könyvtárosa állított össze.

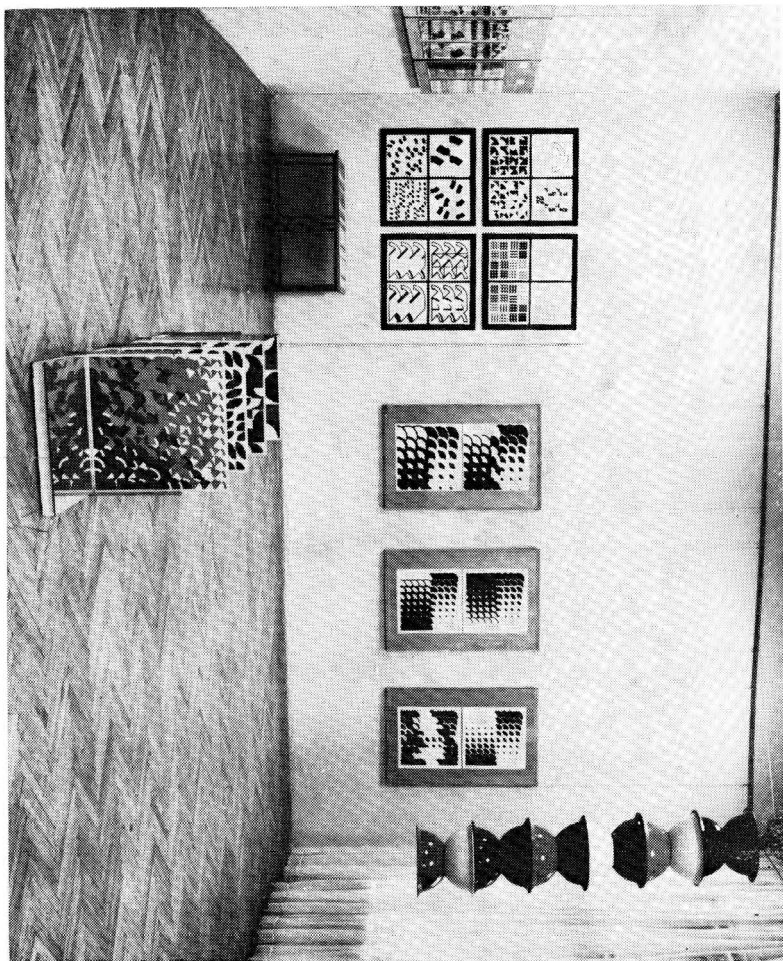
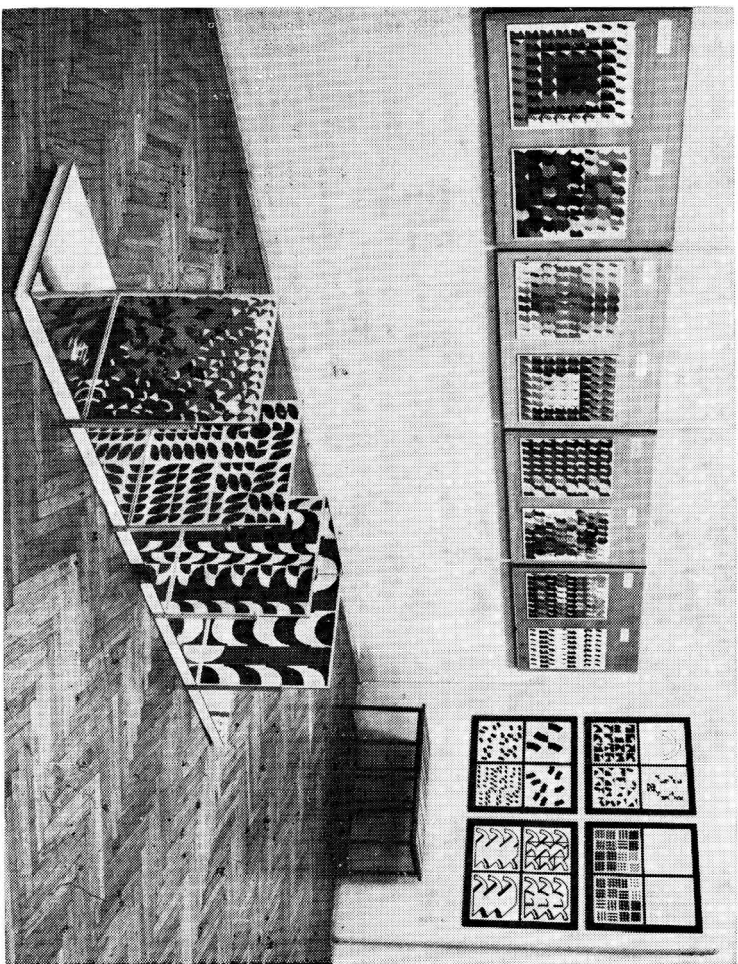
Természetesen ennek a beszámolónak nem lehet célja, hogy a három kitűnő szerző tudományos munkáját méltassa, mi csak azt állapíthatjuk meg, hogy a kötet megjelenése valóban korszakalkotó és mérőöldkövet jelent a magyar–jugoszláv tudományos irodalmi kapcsolatok terén. Nem véletlen, hogy a Matica Srpska elnöke, Leskovac Mladen, a Szerb Tudományos Akadémia tagja, maga is jelentős műfordító, aki Szenteleky Kornél óta számos jelentős magyar író művét fordította szerbre, így többek között Illyés Gyula műveit is.

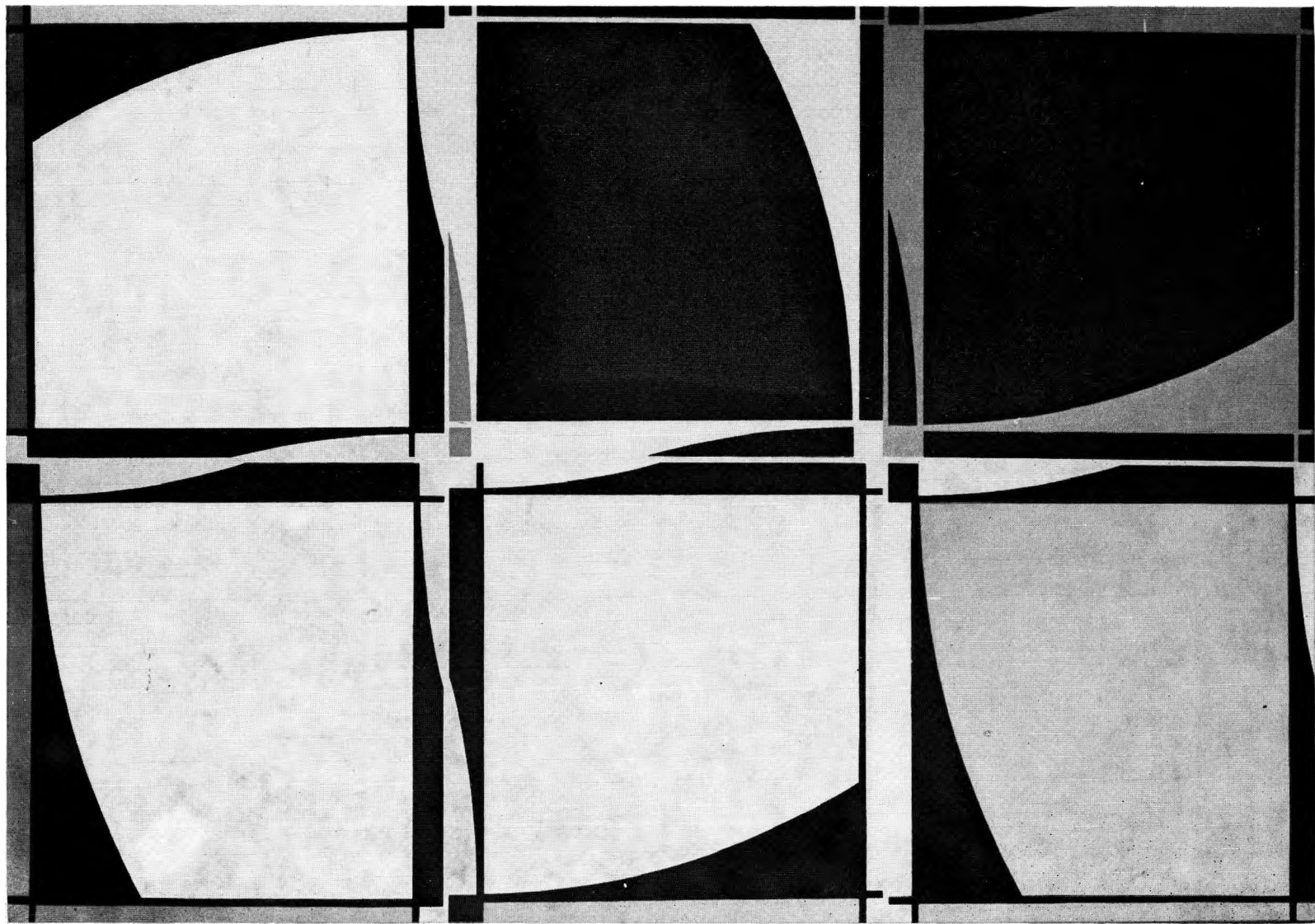
A bibliográfia jól mutatja a kapcsolatok alakulását a múlt századtól napjainkig. Érdekes adatokat kapunk Vitkovics Mihály, főként pedig Zmaj Jovan Jovanović munkásságáról, B. Brancić fordításairól, de különösen tanulságos a kölcsönösség fejlődése. Meglepően magas a Jókai-fordítások száma. Madách Imrét 1890 óta Zmaj Jovan Jovanovic, Vlado Jankulov (Klearh) és Stefanović Svetislav fordította. Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúkja egész sor kiadást ért meg, de ott találjuk Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig (Merko Martin fordítása) és Rózsa Sándor a lovát ugratja c. műveit is. Illyés Gyula műveinek fordítása nagyon szép fejlődést mutat. Lukács György nevét 29 címszóban találjuk. Meglepően sok Zilahy Lajos műveinek fordítása, ami annak tulajdonítható, hogy Zilahy halála előtt többször is megfordult Jugoszláviában. Németh László három regényével szerepel, Karinthy Ferenc, Radnóti Miklós pedig egy-egy művével. Tišma Alexandar Babits Mihály: Halálfiái c. művét fordította, de dicséretre méltó Danilo Kiš egyre bővülő munkássága is. A horvát fordítók közül elsősorban Enver Čolaković nevét említhetjük meg. Kár, hogy a legújabb szlovén és makedon fordítások hiányoznak a kötetből.

Végül és nem utolsósorban hadd említsük meg, hogy a kötet valóban gondos, szakszerű és pontos fordításáért a kitűnő műfordítót, *Sava Babićot* illeti elismerés.

•

Van annak már jó évtizede, hogy Ivo Andrić, a Nobel-díjas író egyszer felhívta figyelmemet arra, érdemes lenne megírni Kállay Benjamin (Béni), a múlt század hírneves magyar diplomatájának történetét, aki nemcsak a szerbek történetét írta

meg, hanem 1868 és 1875 között gondosan jegyzett naplót vezetett akkori belgrádi diplomata korszakának idejéről, s ezt *Memorabilia* gyűjtőnév alatt őrzik a budapesti Széchenyi könyvtárban. Kállay Béni akkoriban mint szerbbarát diplomata szerepelt, de később életének két évtizedes szakaszában mint közös osztrák–magyar pénzügyminiszter, s Bosznia és Hercegovina helytartója a Monarchia politikai érdekeit képviselte.

En akkor Jugoszláviából hazatérőben mindjárt ki is kerestettem az Emlékiratok 1868-ik esztendejét, lemásoltattam és ma is szekrényemben őrzöm. Minthogy elsősorban fordító voltam és mindig sürgősebbek voltak a fordítás aktuális feladatai, évről évre egyre halasztódott a mű feldolgozása és Kállay Béni izgalmas és érdekes életének megírása.

Most aztán itt fekszik előttem egy hatalmas kötet, amelynek szerzője a Kállay élettörténetével foglalkozó *Dr. Andrija Radenić* újvidéki egyetemi tanár nagy műve, Kállay Benjamin naplójának szerb fordítása. Tehát Kállay életének az a része, amelyben nyilvánvalóan mint szerbbarát szerepelt, egyrészt a szerbek történetét megírta, másrészt az 1868-tól 1875-ig terjedő naplójegyzeteit elkészítette. A művet, Kállay Béni naplóját, a Belgrádi Történelmi Intézet és a Vajdasági Történelmi Intézet közö kiadásában jelentették meg s a fordítás és a kommentárok elkészítése mellett Dr. Danica Milić, a Belgrádi Történelmi Intézet igazgatója és dr. Čedomir Popov, újvidéki egyetemi tanár vettek részt a munkában. Először is a fordítás hatalmas teljesítményét kell értékelnünk, hiszen nem lebecsülendő dolog egy nagy alakú, mintegy 500 oldalas mű átültetése. A fordító munkájából kitűnik, hogy roppant gondosan végezte, ha valahol félreértés történhetik, ahhoz külön magyarázatot is fűz és így a fordítás végleges szövege félre nem érthető.

Külön kell szólnunk a szerző, Andrija Radenić bevezető tanulmányáról, amelyet Kállay Béninek erről a korszakáról írt. Részletesen foglalkozik a Kossuth és Klapka korszakkal, az emigrációból hazatért Kállay Béni életével, aki 1865-ben Szentendre akkori parlamenti választásán is részt vett, mert számított arra, hogy képviselőnek választják. (Nem választották meg.) A naplójegyzetéből és Kállay Béni akkori életéből kétségtelenül kitűnik erős szerbbarátsága. A naplójegyzetéből igazolódik az is, hogy ez a szerb barátság még akkor is megmaradt, amikor a politikai élet alakulása folytán más helyzetbe került. Kállay fejlődése a szerbbarátságtól a „szerbellenesség” politikai természetű volt. Pszichológiai indítékait és komponenseit egyébként is pontosan lehet érzékelni a nyomtatásba került naplójegyzeteiből. A fordító megállapítja, hogy Kállay Béni Szerbiába fiatal korában jóbarátként került és így is szilárdult meg országának politikai diplomáciájában. És ezt Szerbiában is értékelték. Mikor később az 1881–82-i bosznia-hercegovinai felkelés után azzal a feladattal jött ide, hogy mint jó ismerője ennek a népnek és környezetének, megnyerésére és „örök időkre” való osztrák–magyar bekebelezetésére törekedjék, akkor sem feledkezett meg erről.

Kállay Belgrádban, tehát életének e fontos korszakában roppant cselekvő életet folytatott, mindenre talált időt, hosszú beszélgetéseket folytatott a hatalom embereivel éppúgy, mint az ellenzékiekkel. Gyakoriak intervenciói a baráti kapcsolatok fenntartására és az ellenséges akciók meghiúsítására. És ami talán a legfontosabb, egész idő alatt makacsul folytatta a szerb nyelv tanulását és Szerbia népe történelmének tanulmányozását.

A magyar történettudósokra vár a feladat, hogy dr. Radenićnek ezt a hatalmas munkáját méltóképpen viszonyozzák, mert annyi bizonyos, és ezt Andrić Ivo szavai is bizonyítják, hogy Kállay Béni alakját sok szempontból új megvilágításba kell helyezni.

•

Az Újvidéki Hungarológiai Intézet Tudományos közleményei legújabb, 25. számában különösen értékes és gazdag anyagot találhatunk. *Szeli István* főszerkesztő beszámol arról, hogy elvégezték az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékének és a Hungarológiai Intézetnek tervezett integrációját. Ennek értelmében a Tanszék és az Intézet felveszi a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete nevet, s a Bölcsészettudományi Kar keretében társult munka-alapszervezetté alakul át. Az elfogadott irányelvek értelmében az egységes, integrált munka-alapszervezetben 28 oktató és tudományos kutató látja el a szervezetileg eddig külön-külön végzett tanszéki és intézeti feladatokat.

A szám közli a Hungarológiai Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete 1974 decemberi közös komparatistikai ülésszakának anyagát, melynek témája a magyar és a délszláv, illetve közép-kelet-európai romantika volt. Előadással léptek fel: Póth István, Fried István (Budapest), Milorad Živančević, Jože Pogačnik, Božidar Kovaček, Šulc Magdolna, Bori Imre, Lazar Curčić, David András, Szeli István (Újvidék), Stefan Barbarić (Ljubljana) és Vaso Miličević (Belgrád). Sziklay László írását Fried István olvasta föl. A közlemények sorában különösen Živančević, „Ivan Mažuranić mint magyar költő” c. előadása tarthat nagy érdeklődésre számot, mert kevésbé ismeretes, hogy Ivan Mažuranić (1814–1890) első verseit magyar nyelven írta. Sziklay László „A kelet-közép-európai romantika néhány főbb jellemvonása” c. előadását küldte el. Jože Pogačnik „Franc Prešeren és Petőfi Sándor” címen tartott az ellentét és analógiás párhuzamokról előadást. (Különösen érdekes Petőfi „Itt benn vagyok a férfikor nyarában” és Prešeren „Več sam u cvetu muževno doba” c. versének párhuzama. Bori Imre „Romantikakutatás a magyar–délszláv kapcsolattörténet szemszögéből” c. tanulmányának konklúziója: a magyar romantika egy sóvárgott modellt látott a szerbhorvát népköltészetben. Weselinović Magdolna „Rokokó elemek Vörösmarty, Radičević és más magyar illetve szerb költő művében” címen tartott gazdag illusztrációkkal kísért előadást. Póth István Zmaj Jovan Jovanović politikai költészetének egyes magyar vonatkozásairól beszélt, míg Fried István „Romantika, szerb népköltészet, magyar irodalom” címen egy monográfia bevezető fejezetét mutatta be. David András „Madách drámáinak délszláv szereplői és színtereit” ismertette. Vaso Miličević Zmaj fordításának kézírata „Petőfi János vitéze” címen értekezik. „Bár a szakemberek bizonyos hiányosságokat és avultságokat állapítottak meg Zmaj Petőfi átköltéseiben... ezek az átköltések ma is élő örökséget és a két szomszéd nép között értékes kapcsolatot képeznek” állapítja meg a szerző. Stefan Barbarić „A nemzeti affirmáció mint a közép-európai romantika jellegzetessége” bevezetőjében leszögezi: „ez a tanácskozás többek közt arról tanúskodik hogy az utóbbi időben a mi tájunkon is mindinkább erősödik a kulturális-földrajzi nézőpont.” Roppant figyelemreméltó Gál István „Babits és Jugoszlávia” c. tanulmánya, számos eddig ismeretlen szempontból világítja meg Babits délszláv kapcsolatait. Béládi Miklós „Egy-két szó az új magyar regény világáról” c. tanulmányában a modern magyar és horvát regény kapcsolatairól szól. Mi itt különösen Krleža A fekete sas árnyékában c. regényét, a Horvát rapszódiait valamint Filip Latinovics hazatérését említjük. Šoljan Árulás és Rövid kirándulását, Desnica A tavasz és a halál játéka c. regényét, amire megjelenésekor nem akadt magyar kiadó, azóta pedig Desnica a horvát klasszikusok sorába tartozik. Megemlítjük még Marinković Küklopsát amelyet még ma is alig ismer a magyar közönség. – Pomogáts Béla „Négy ország magyar írói a magyar irodalomról” c. tanulmánya az Erdélyi Helikon 1930-as ankétjára emlékezik, az akkori Vajdaságból e sorok íróját és Fekete Lajost említi meg. Végül a pécsi emigráció hatásáról a jugoszláviai magyar irodalomban és sajtóban Vajda Gábor és Pastyik László írása foglalkozik a Közlemények e fontos új számában.

Ady

*mert régi és új pántok szorítanak,
a vakfolt káprázatában,
nyugatra áldozó napkorongban látunk,
mert szenes buzaszem vagy,
több héj és köntös nem hántható le rólad,
mert a keleti kapu alá temetünk
fekete-zsiros földbe ásva mélyen
a sárga nőniusszal, semmi-hus Rozinántéval együtt,
mert a trónok, sátorosan felszálló pávák felett
egy körülalicskázott országot vigyázol
és a menekülőket,
kik lakatolt ládán ücsörögnek hajón, gőzösön
kucsma csucsáig a sós, tengeri ködbe merítve,
mert a próféciák, ismételt borzalmak órái
foghatatlan óceánod tágabb medencébe fogják,
veres farkastog, láng fut-harapódzik
hegyeken, karéjba gyűlő telhőn,

ősz helyed mibennünk nem maradhat üresen,
ámen.*

RADNÓTI SÁNDOR

„...AKI MÁST AKAR, MINT MI MOST VAN”

(LATINOVITS—ADY)

Jószérivel egyedül azt tudjuk, hogy az Ady-verseket és Latinovits versmondását egy összefüggés pusztá tagadása rokonítja: sem az egyikben, sem a másikban a nagyság nem vág egybe a tökélyvel. De mi történik ezen túl az Ady-lemezen? Tisztáznunk kell a nehézségeket, amelyekből anyaga vétetett, s amelyek a megformálást kiprovokálták.

1. A mű anyaga az Ady-vers. Közismert, hogy Ady hatástörténete az egymással gyökeresen ellentétes megértések sorozata. E megértések a modern befoga-

dásban merőben szokatlan módon versengtek egymással. Nem elsajátítani akartak egy művészi világot, hanem saját egy-világuknak akarták tekinteni. Nem műalkotásként fogadták be, hanem próféciaként hallgatták, irányult legyen az meghallói intenciói szerint istenre, magyarságra, forradalomra, új szerelmes magatartásra, a „dekadenciára”, stb. Ezzel párhuzamos a líra történetében példa nélkül álló folyamat: a lírai Én — s méghozzá ennyire személyes lírai Én — közvetítések nélkül, föltétlenül Mi-vé változott, s ezzel nyelvvé, amely szavakat adott szélsőséges ellentéteknek is. Az átideologizált és a dezideologizált Ady, az Ady-líra mint értelem és mint nyelv, az értelmezési csoportosításokba kiemelkedő és a nyelvbe süllyedő utóélet szüntelen kölcsönhatásában és összességében modellálja a század magyar történelmét. Lehetne ez a történelmi és a történelmi szociológiai vizsgálódás kizárólagos tárgya, hiszen egy mű tartalmának tárgyi aktualitása évtizedek hosszú során utóvégre valóban történelmi kérdés. Ady művét azonban elemi művészi forradalma, újdonsága jóvoltából soha senki nem redukálhatta csupán tárgyi tartalmaira, s ellenállt a fogalomkinccsé való lefordításnak. A viták hevéssége nem utolsó sorban ebből fakad. Tanúsítja a megújuló kölcsönös tiltakozás a felparcellázás, a feldarabolás ellen, s tanúsítják a mű tiltakozó ellentmondásait áthidalni kívánó megoldások (pl. a két lélek, a két meggyőződés) nagy elméleti nehézségei. Másodszor Ady műve minden jel szerint éppenséggel az ilyen ellentétekből álló hatástörténetre számítva épült (ami persze nem kiszámítást jelent), s ezzel a történelmi probléma esztétikaivá is válik. Hegel megállapítását, hogy a lírikusok nem írnak Bibliát, a lírai költemény alkalmatlan arra, hogy egy nép, egy nemzet szent könyve legyen, a líra világtörténetében egyetlen költő cáfolja — Ady. Hogyan lehetett egy lírai életmű egy nemzet profán bibliája — ennek megfejtése, nem pedig az Ady-líra sajátosságának egyik vagy másik irányba való újradefiniálása jelentheti Ady hatástörténetének új fordulatait. Nem hagyománytalant: elsősorban Lukács György korai cikkeire és Németh László esszéire gondolok.

A kérdésre, amelyet föltettünk, elvileg is csak akkor lehet válaszolni, ha Ady lírájának a versnél nagyobb egységeit, a ciklust, a kötetet, és végül az életművet nem a logikai osztályozás egyre általánosabb körű nem-fogalmainak tekintjük, hanem önálló műalkotásoknak. Önállóaknak az önálló versek mellett. Ez a kettősség valóban jelentkezik is a befogadás kettősségében: rendkívüli jelentősége van számunkra egyes Ady-verseknek, de egyetlen vers, egyetlen válogatás sem képviselhető az Ady-művet. S aztán egymás után olvassuk lapról lapra az „Ady-összest” (hogy ez önálló szövé vált, maga is szimbolikus), s ami kiemelve jelentéktelen, meggazdagodik, jelentékennyé változik, s az imént önállóan fontos másképpen fontos, ellentétére, változására reflektált. A versek *centruma eltolódik*, méghozzá nem logikai magyarázat jóvoltából, hanem immanens művészi okokból.

Az utóbbi évtizedek két legnagyobb igényű irodalomtörténeti vállalkozása Ady megértésére, Földessy Gyuláé és Király Istváné (e sorok írója mindkettőjüktől sokat tanult) nem foglalkozik ezzel. A két könyvnek már formája is tájékoztat arról, hogy miképpen döntöttek szerzőik e tárgyban. Az első — egy hosszú, Ady áhitatos tanulmányozásával töltött élet betetőzése — a fontosabb Ady-versek kommentáló katalógusa, a második pedig a költő verseinek nevelődési regénybe rendezése. Az első csak az egyes verseket látja s legfeljebb utólag indukálja összefüggéseiket, a második pedig az életművet a fejlődésvonal konceptuális sémájával azonosítja (fejlődéssel, amely szükségképp értékfejlődést sugall, és vonallal, amely a kiút teleológiáját vetíti a művészi világra, és e művészi világtól különálló igazság folytonos megközelítését oknyomozza), s abból dedukálja a reprezentatívnak tekintendő, a tévesztett, illetve igaz utakra lépő verseket. Számon kívül marad mindkettőben Ady ciklus- és kötetteremtő *művészete*, amelyről ha mást nem, azt el kell ismernünk, hogy a költő leghatározottabb *szándékai* közé tartozott.

Ady verse mindig egész addigi életművére reflektált. Nincs költő, aki markánsabban és önállóbban dolgozta volna ki nyelvét — nem mint eszközt, hanem mint fölépítendő konszenzust. Belső fejlődés, költészetének lassú, szerves változása e konszenzus létrejöttével és megszilárdulásával függ össze: motivumainak

dús, érzéki mitologizálását ezért válthatta fel utóbb egyszerű megnevezésük, a lírai személyiség konstruálását szituálása. Ebben az előre és hátra állandóan tekintő folyamatban az egyes versek nagy megállások — ha tetszik, statikusak —, amelyek egymásra vonatkoztatva mozdulnak meg. S mivel ez a vonatkoztatási folyamat a költő elsőrendű művészi célja, s meggyőződése szerint eredménye is, ezért válnak nagy és szándékolt ellentmondásai tartalmilag kizáró és egymást kölcsönösen kioltó voltak ellenére művészileg éppenséggel homogenizálók. Pedig a lírikus, mint a világ tükre, ez maga a tiszta ellentmondás, s a fiatal Lukács 1908-as jövőbelátó, igaz és megdöbbentő szavai Adyról, hogy ő minden és mindennek az ellenkezője, józan ésszel csak úgy volna érthető, hogy ami minden és mindennek az ellenkezője, annak neve hallgatás, hogy akinek a Minden kellett — mint maga Ady írta később —, azt megilleti a Semmisem.

Hogyan szólalhatott meg? Úgy képzelem, hogy az ellenirányú végkövetkeztetések (amelyek a tévedések elkerülése végett nemcsak pályája egy szakaszát jelzik, hanem az egészet), azért nem törték össze formáját, mert *belátta* a végkövetkeztetést, de magát az ellentmondást *élte végig*. Újra és újra önálló versekben is fölidézte ezt a költői természetet. Mégsem az ellentmondások kedvéért jön létre a vers. Azoknak inkább az egyes versek nagy, fölszánt és végletes gesztusait nem ellensúlyozó, csak éppen az egységes formát megtartó, csak éppen a megszólaláshoz elegendő szerepük van. Másodszor az ellentmondásnak csak két szélső értéke az igenre felelő nem és a nemre felelő igen, az „élet, aléltság, zsibbadtság és tett”. Az élethelyzetek, kapcsolatok, lélekszintek, azonosulások, a szubjektum állandó váltakozása a legszemélyesebbtől, beleszületett és választott integrációk során át az emberig mérhetetlenül gazdag és széles *tagolást* jelent. A tagolódás műformája a ciklusok rendje, alapjuk a téma rokonsága. Újból a megteremtett Ady-konszenzusra támaszkodva lesz a kezdeti átlátszóan és egyszerűen tematizált ciklus mind bonyolultabbá.

Ady úgy szólalhatott meg, hogy miközben egyes verseit írta, éppoly érzéki közvetlenséggel az egészet írta. „Nyolcszáz lírai versben egyetlen összefüggő költemény, melynek részeit nem az életrajz zsinórja fűzi össze, hanem az önkimagyarázás olíthatatlan szenvedélye” — írta Németh László. De miközben egyetlen költeményét írta, önálló lírai művekben írta amaz egyetlent. Verseinek tagolása ugyanis nem jelenti az ellentmondások közötti hierarchizálást (ilyen csak egyes verseken belül, de nem a versek között van költészetében), nem jelenti azt a modern törekvést sem, amely a személyiség helyreállítását csak az egyes lírai daraboknál nagyobb egységekből remélheti, s mindenekelőtt nem jelent olyan eszmét, amely szerint az egyes versek az egész részeként annak alárendelődnek. Ami a mellérendelést megalapozza, az az *Ady-líra minden rétegének abszolút érvényessége*, a lírai hős distanciálatlan önazonossága minden gesztusával. Ezért van a tagolt témáknak oly nagy, s modern költőknél szokatlan jelentősége művészetében, de ugyanezért jelentett életművének témák szerinti széttagolása s tartalomelemzése mindig is csonkítást. Mert fölcsendülnek művében a modern világlátás legkülönbözőbb témái, de ezek valóban témák — műve életanyaga és nem maga a mű. Franz Kafka rokonának érezte a költőt a *Sem rokona. sem ismerőse*-vers alapján, de mi tudjuk, hogy a fordítás csak a vers tartalmát közvetítette számára, s ebből eredt tévedése. Ady „egyetlen költeménye” minden egyes versének belső formaelvévé vált. Ezt az egész világot írta s ezért egymással ellentétes vers-világai nem követelték saját külön mondandójuk, életanyaguk külön formáit, világait, a kétségbeesés iróniáját, a remény retorikáját, stb. Ami nem jelent egyebet, mint hogy a vers mélyén sziklaszilárd bizonyossággal áll az Én, ő szabja meg világát, a szabadulást és a béklyót, bizalmát, reményét, félelmét, önfeladását, kétségét, utálatát, forradalmát, istenét, szerelmeit, halálához való viszonyát. Mindenben, ami előadódik világában — s tudjuk, mennyire extenzív az — fölismeri magát, elismeri magáénak.

A szót schilleri értelemben véve *naiv* költészet az Ady s ellentmondó rétegeinek abszolút érvényessége ezért építhet egyetlen világot. S ez természetesen az értékek világa is, amelynek vezető értéke a naivitásnak megfelelően éppen e világ

nem nem érez semmit. A lét megelőzi – nem megsemmisíti – az ítéletet költészetében. Nem téveszti szem elől a vagy-vagy ítéletét, de azt megelőzi a vagy-vagy mindkét oldalának léte benne magában. „Az Élet él és élni akar.” Visszajáról: „S aki kihull, megérdemelte, / Az ocsút az Idő nem szánja. / Aszott nemzetek, hűlt világok, / Tört életek miazmás vágya / Halálba valók s nem kár értük.” Itt, ahol a lét éppen a kihullás, a megsemmisülés, és Ady ki is mondja fölötte a radikális ítéletet, mutatkozik meg összefoglalva ellentmondás-költészetének természete, mert még ennek a nem-lévővé váló s ezért megítélt világnak is – saját világa lévén – nem Noéja hanem Lóthja ő: „Óh, esetek és be nem teltek / S óh magam is fajsorsom osztván, / Be igazság szerint hullunk ki / A kegyetlen orias rostán, / Kedvét nem töltvén az Időnek.”

Ha a fenti vázlat helyes, még mindig fennmarad a kérdés: mi tette lehetővé Ady nagy, naiv, egyetlen költeményének létrejöttét? A válasszal azonban a megértés köre bezárul, visszaér a kiinduló kérdéshez. A szót, amely a tényállást leírja, Ady maga alkalmazta művére, végigkísérte egész utóéletét, s aggályos félreérthetősége ellenére szükséges fölleveníteni. Arról van szó, hogy Ady műve – az elmondottakból világos, hogy az egész mű – *prófécia*. Prófécia egy közösségnek, amelynek a neve nemzet. Prófécia – de a szó magyarázatához hozzátartozik, hogy modern prófécia, amelynek alapja nem kinyilatkoztatás, hanem a történelem summája. Németh László azt írja Adyról, hogy „ő a magyarság igazi felfedezője”, s ez a tanuvallo-más annál becsebb számunkra, mert benne a magyarság szentimentális (szüntelen kísérletekben kereső) fölfedezője ad tiszteletet a naiv *meglelőnek*. Ady ugyanis *valóságos közösséget* él át, s idézi föl benne való léteit, s ezért nem nemzeti költő: nem ideológiája ez a közösség, s nemcsak ott szól róla s neki a prófécia, ahol a téma. Nem a beleszületettség organikus közössége s nem választott közösség, hanem a kettő együtt és a kettő ellentmondva egymásnak, adottság és legyen, újból kizárva és kiegészítve egymást. Nem preformált magatartás, hanem párhuzamos, vetekvő és ellenlábas magatartásformák sorozata, amelybe fölvetetik a közösség megvető elutasítása is, a kilépés belőle, s partjain – „Ültem partjain Babylonnak / S ültem már partjain a gondnak” – a fölülelmedés, a „fajából kinőtt magyar”. Mindezek azonban, mindezek együtt, az utóbbiak is, magyar magatartásformák, de mindezek együtt biztosítják, hogy az Ady-líra megannyi sorsa, a faj-sors, a különböző társadalmi osztály- és réteg-sorsok, a művész-sors, a férfisors, az embersors, és külön is, de mindezeket egybefogva is a magyar sors ne jelentsen *partikularitást* – és ne jelentsen a személyiségen *kivülálló* sorsot sem. Mindez együtt: a történelmi tudat legnagyobb szabású győzelme a líra világtörténetében. Biblikus szólama és prófétikus motívumai is mély történelmi hagyományban, az erdélyi protestantizmusban gyökereznek. De nem ennek a vékony ágnak kellett kiterelvényesednie, hanem ezer ágnak egyesülnie, hogy létrejöhessen a versekből „egy egységes mű, egy igazi könyv, egy magyar biblion”, ahogy Babits (Babits!) mondta.

A legnagyobb, de a legmegismételhetetlenebb győzelem, mert a naiv költői természet és a fölfedezés rendkívüli mélysége és szerzteágazása elválaszthatatlanul összetartozik benne. Ady a legmagyarabb költő a múlt és bármely lehetséges jövő minden költője közül, mert a legtudóbban, a legszélesebb értelemben és a legkevésbé programatikusan magyar. Utódainak a magyarságot vagy értékeszmének kellett tekinteniük, vagy meg kellett keresniük, mi az, amit benne értéknek tartanak, s mindkét esetben nehéz volt megtalálni a keskeny utat elvük feladása és a más értékekkel szembeni türelmetlenség között, nehéz volt tudni, hogy vannak értékek – József Attila gazdag költői tárából véve a példát: a szabadság, „az én vezérem bensőmből vezérel”, „az eleven jog” –, amiket, ha összeütközésbe kerülnek az ő központi értékükkel, megillet az elsőbbség. A költő következmény: vagy mágikus módon föl kellett idézni a közösség eszméjét, s méginkább gesztusait a *sámán* ki-rekesztő s beavatottaknak szóló közvetlenségével, vagy el kellett vezetni hozzá, közvetíteni ezt az eszmét a *tanító* módjára. E formák nehézségeiről nem eshet most szó, de az előbbin öntudatlanságában vámot vesz, az utóbbi pedig tudatosítja, hogy nem lehet művészi táptalaja az *evidencia*. Ady felfedezése viszont ép-

pen az, amit evidenciává tett. Evidenciává, ami megszólaltathat valamit – számtalan külön-külön tartalmú, de hasonló gesztusú részletet lehetne idézni – például így: „az Ősz, az Ősz, s a magyar élet: / Olyan egyformák, mért beszéljek.”

2. Adyt, az ellentmondásaiban élő teljes Adyt, tekintetbe véve az Ady-vers kettős középpontját, nem lehet szavalni, az Ady-bibliát nem lehet fölmondani. Kérdés, ez-e a versmondó feladata, vagyis mennyire tekinti magát egy önálló mű pusztá közvetítőjének, vagy pedig saját produkcióját önálló műnek? Az *előadó*-versmondó és a *színész*-versmondó ellentétes, és véleményem szerint egyformán jogos választ ad erre a kérdésre, s e két nagy típus között áll a *szavaló* átmeneti, problematikus típusa. Az előadó szigorúan megkülönbözteti magától a verset, s munkáját alázatos értelmezési feladatnak tekinti. Interpretátor ő és művészete alkalmazott művészet. Célját akkor éri el, ha a vers tiszta fénybe kerül és elmondója árnyékba. A mű és a színész a szavalóban is különválnak, de egy lehetséges egyensúly ábrándjával. A vers önálló marad, s a szavalat *illusztrálja*, a szavalat önálló marad, s *témája* a vers, amelynek színészi lehetőségeit ki kell aknázni. A színész a megformált művet, a verset, saját formálása *anyagává*, életanyaggá teszi. Ezzel megszünteti a vers és a versmondó különállását, s a színészet primér művészetében egyesíti. Az előadó mindig nagyfokú általánosságban tartja értelmezését, sikere, ha a vers emlékezetes marad a számunkra. A színésznél az értelmezés sokkal konkrétabb tartományba kerül, már elválaszthatatlan a vers elmondójának művészetétől. Ilyenkor a színész-előadta versre emlékezünk. Latinovits ilyen versmondó volt, a legmélyebb és leg súlyosabb mindazok közül, akiket valaha is hallhattam, s ezért alcíme e tanulmány-nak, hogy Latinovits–Ady. Ő maga igen egyszerűen fogalmazta meg tervét: átélten akar elmondani verseket.

Az előadó és a színész megkülönböztetése semmiképpen sem azonos a közvetlen vagy nem közvetlen versmondás különbségével. Az előadó értelmezése alapulhat rendkívül közvetlen felfogásmódon és a színész felépítheti versmondását nagy közvetítésekre. Történetesen Latinovits versmondása nemcsak a *verstől* distanciálatlan, tehát színészi, hanem a *versben* magában is: közvetlen. A közvetlenség feltétele azonban az evidencia, s ő *kereste* is ezt az evidenciát önmagában és a közö-ségben. Művészi keresései két szélső pontjaként említem a fölcuklás naturaliz-musát és a kántálás stilizációját – mindkét eszközzel kísérletezett. Legnagyobb találkozásai a közvetlenség költőivel estek, s azt hiszem, művészetnél jóval többnek, kinyilatkoztatásnak tekintette Ady művét, amely „egy fájdalmas, nagy élet” feje-delmi, kitárulkozó közvetlenségét egyesítette az életanyag közös evidenciájával, magyar voltával.

Nem volt veszélytelen ez a rendkívüli találkozás, mert fenyegetett Ady utó-életének örök kísérője, az elmásolt prófécia, a kísérlet a lehetetlenre, Ady mitikus alakjaival való azonosulásra. Latinovits művészi és emberi dicsősége, hogy a rend-kívüli affinitás ellenére Ady-versmondásában mégsem Adyt imitálja, hanem maga teremtett új centrumot az általa előadott verseknek, olyat, amely nem akar egybe-vágni az Ady-összes centrumával, nem is Ady valamelyik kínálókozó témáját emelte ki, és saját, független művészi választása ugyanakkor nem is roppantja össze az elmondott versek formáját, nem változtatja meg bennük az értékhierarchiát.

A küzdelem nyomai megtalálhatók a lemezen, amely nem éppen hibátlan. Mivel a hibák nem a versmondásra, hanem a választásra és az elrendezésre vonat-koznak, clöljáróban felsorolom őket. Minden hiba abból adódik, hogy a lemezen az egyes versekből a feltételezés szerint kicsiben össze kell állnia egy olyasfajta egy-ségnek, mint az Ady-műben. Szerencsére ez igen halvány és semmiképpen sem erő-szakos elképzelés, s épp ezért nem szól bele az egyes művekbe, amelyekből aztán összeáll a lemez igazi egysége. De mindenesetre ebből következik az ál-ciklusok rendje, két önmagában silány darab fölvétele (a *Dalok a labdatérről*, s a *Margita* kiszakított nyolc sora), ebből következnek a próza-részletek, amelyek közül a leg-többen ugyan megcsodálhatjuk Ady politikai publicisztikájának időszerűségét, de a

lemezen mégis csak pusztá képzettársítások és kommentárok a versekhez, s végül ebből következik az az egyetlen hiba, amely már az egyes verseket is érinti, a műhöz eredendő módon hozzátartozó *címek* elhagyása.

Az igazi egység, Latinovits Adyja, a „bús merészséggel” (Ady szavával) jellemezhető. Első hallásra talán csak hangulati értéknek tűnik, de többről van szó. Mert a színész a lázadót, a fellázadt embert jeleníti meg, akinek vezéreszméje éppen, s éppen a megtagadás meghatározatlan általánosságában e bírálat című választott Ady-sora. Két súly tetézi ezt a magatartást: az egyik a *nem*-nek óvatossági rendszabályokkal, kiegyezésekkel, – megint Adyval szólva –: „jóhiszemű opportunizmus” nem könnyített ereje, a másik viszont az újra s újra fölmerülő kérdés, hogy a *nem*, tagadó mivoltában nem válik-e annak a világnak egyik oldalává, amelyet megtagadott. A versmondás szempontjából ezt az ellentmondást úgy lehetne leírni, hogy a *megszólalás* feltétele a nem-re vonatkozó evidenciák megléte hallgatóiban, amire támaszkodhat, de folytatása, a szólás, a pozitív artikuláció, félő hogy eloszlik az újra evidens ismert üres sémákban. Latinovits versmondásában csodálatra méltó, hogy nem is iktatja ki ezeket a sémákat, a lázadás elkeseredett s kifejezésre képtelen dühe, az új vakremény, a resignált megbékélés, és a kétségbeesés is kihallható Adyjából. S mégsem telik be rajta a lázadás leggyakoribb társadalmi és öntétele, az, hogy inkohereenciája visszafordítja önmagába, közlés- és kifejezés-képtelenné teszi. Ami kiszabadítja – bármily furcsa –, nem egyéb, mint a nagy fájdalom, a maga földidézte világállapoton s benne saját helyén. Nem teremtheti világát, nem enyhítheti a tárgyának való kiszolgáltatottságot, de átláthatja azt. Megteheti ugyanis a teljes ember, aki túllát lázadása *témáin*. Az eredmény a bús merészség alapkaraktere, ahol a „bú” nem fegyverez le, hanem tragikus tudással vértéz, mintegy profanizálja a szent lázadást, s ahol a merészség nem tiltja ki a fájdalmat az életből, de könnyűvé aprózódni sem engedi. S tudatosítja, hogy ez az egység ezért mégis ingatag egyensúlyozás és nem egyensúly – s maga ez a tényállás újra lázítja, s újra fájdalommal tölti el. A lemez legtöbb verse egy-egy kivívott egyensúly ebben a végtelen folyamatban.

„Megállok pihegve, üzetve, / Ugrani nem fogok tüzekbe, / Ugrani már: soha már. // Megállok s úgy állok, úgy állok, / Miként a három szent királyok, / Kik Krisztustól jönnek. // Pokoltokból semmit se hoztam. / S amim csak volt: szét-elosztottam. / S nem kell nekem semmi sem. // Állok egy kifosztott lélekkel, / Drága megrabolt emlékekkel, / De siváran, savanyún. // Adjatok egy jobbik világot / S akkor talán másképpen látok, / De adjatok: de hamar. // És különben mindennek vége, / Megállni: sorsom tisztessége / S ugrani már – soha már.” Az *Ugrani már: soha* című kései Ady-vers ez, előadása a lemez művészi eredményeinek szinte emblémája. Latinovits szerette kissé csökkenteni a távolságot a megformált mű és az élet, a vers és az élőbeszéd között. Nem lépett föl vagy előre – lélekben sem –, amikor belekezdett egy versbe (ez is oka téves következtetésének, a címek elhagyásának), s ezzel nagy távolságok, széles mozgások teremtését tette lehetővé mintegy befelé, a lélekbe. Az az „élet”, amelyben számára lassan körülhatárolódik a vers, az az élőbeszéd, amelyből kiválik, nem a köznapiság, hanem egy rendkívül heves, de önmagában még meghatározatlan benső élet, a szenvedélyesség, a szüntelen lobogás. Mivel ez az alapja az előadásmódnak, azaz egy ilyen élet konkretizálódik a versekben, belátható, hogy egyforma jelentősége van annak, mikor egy-egy szóban, félmondatban – s valóban csak annyiban – a versmondás eljut a szenvedély legmélyeire, s annak, mikor fegyelem tartja kordában a szavakat, sőt, annak is, amikor látszólag sietősen, jelentőség nélkül hangzanak el. Különösen az ismétléseknek, szavak, sorok megismétlődésének (Ady gyakori eszköze) megalkotása mutatja, mit is jelent Latinovitsnál a visszafogás, a mélyre ereszkedés, és a feladat (mindig valami nagyon fontos mondandó) látszólagos lekenésének állandó, feszültséget teremtő, feszültséget keltő váltakozása. Az *Ugrani már: soha* második sorát felgyorsítja s a harmadikat majdnem elsietí, hadarja, ami meglepő tárgyát, a pihegő megállást figyelembe véve. Elsietí ugyanis mint sajtó szégyent, amit az ember gyorsan kimond, hogy visszavonhatatlanná tegye és túl legyen rajta. S amikor

a harmadik sor a vers végén megismétlődik, egyetlen változással, a kettőspont helyén gondolatjellel, akkor, mondhatni, a versmondásbeli ismétlés erre a gondolatjelre alapít. A pusztaság lassítással most valóban megmásíthatatlan tényré teszi, ami a vers kezdetén kétségbeesett kapkodó fogadkozás volt, lemondássá, ahol a szégyenkezés már nem jöhet szóba, s meghozza majdnem nyugodtan, úgy, hogy ebből a sorból nem hallatszik ki semmilyen emóció. Nem hallatszik ki, de ott van a gondolatjel helyén, amelynek szünetét Latinovits eszközök nélkül – azaz külön eszközök nélkül, a vers egészével – úgy alakította ki, hogy az előadásban ott egy *nyelés* van, minden sajnálatnak, minden, éppen a versmondás emelkedő folyamatában kimondhatatlanná váló személyes panasznak lenyelése és elhallgatása. Mert jogos panasz tölti be Latinovits előadásában a vers első, nagyobbik részét. A felpörgetett „soha már” után a vers visszatér a „Megállok”-hoz, s ebben a negyedik sorban újból ismétlésbe, az „úgy állok”-ba zárul a sóhaj: pakoljunk ki. A személyesség mélyeire az „Állok egy kifosztott lélekkel” kezdetű szakaszban jut, az önsajnálat a múltból, a drága megrabolt *emlékekről* szólva meg is rezegteti a hangot, de a *de*: a jelenbeli sivárság, savanyúság még önkörében visszafogja, lecsendesíti, hogy a következő szakaszban, az egész vers nagy fordulataként már nem személyes, pontosabban nem személyre szóló súlyokkal merüljön alá. „Adjatok egy jobbik világot / S akkor talán másképpen látok, / De adjatok: de hamar.” Könyörgésből dühbe hajlik ez a mondat, s az utolsó sorban valami megrendítően *gyermekes*, sóvár harag szólal meg. Nemcsak a versmondás egészéből érezzük, az ilyen sorokban – a lemezen nem egy található – tetten is érhetjük a zsenit. Lángeszű e durcasság bekeverése. Tudjuk, mi az, amire sóvárog, tudjuk, miért a harag: mert az nincs jelen. De van a haragnak másik, rejtettebb oka is, hogy így kell fogalmazni: *adjatok*, hogy aki így szól, visszavetített kiskorúvá, pedig a jobbik világ, amit „adjatok”, a felnőtt emberiségé, az önhatalmú emberé.

S itt, bár még nincs vége a versmondás leírásának, lélegzetvétel – új bekezdés – szükséges. Talán az eddig mondottakból is nyilvánvaló, hogy a versmondás leírásáról és nem verselemzésről van szó. A költő verse elolvasva s a színész versmondása meghallgatva (szerencsés esetben nézve is) különmemű és egyformán elsődleges művészi élmény, az egyik nem vezethető le a másiktól s nem vezethető vissza a másikra. A meghatározások és meghatározatlanságok gyökeresen különböző rendszere jellemzi őket, bár a színész kötöttsége, hogy a vers meghatározottságait nem változtathatja meg. Az *Ugrani* utolsó szakaszának versbeli, meghatározott adottsága, hogy a megállás értelme más, mint a vers elején, ott megtorpanás, itt helytállás. De meghatározatlan, hogy ez-e a súlypontja a szakasznak. Lehet például ettől az élettől immár elszakíthatatlan, objektív föltételként kezelni, s akkor a vers bezáruló nagy kör: visszatér a panaszhoz. Az utolsó szakasz első sora – „És különben mindennek vége” – akkor szubjektív vallomás. Latinovits másképp határozta meg ezt a szakaszt. Az előző nagy kitörés után könnyeden, világdallamként szólaltatja meg e sort: „mindennek vége”, ha nincs jobbik világ. Objektivitás, fal ez, amellyel szembenáll a szubjektív sors tisztessége, a megállás. Itt, a „Megállni”-sorban Latinovits *másképpen* szól. Említettem, hogy versmondására a rendkívül szenvedélyes életalap miatt képletesen mondva inkább a bemélyítés, mint a kidomborítás a jellemző. Most azonban kiemel, hangsúlyos szünetet tart, méltósággal figyelmeztet. Ez maradt, de ez *maradt*. Ilyen körülmények között persze alig kell eszköz a pátoszhoz, elegendő a csekély különbség, amellyel kiemelkedik életalapjából – egy pillanatra, hogy azután az általa megérlelt, megfigyelmezett fájdalom rekessze be a verset.

A versek lehajló íve, bezárulása a fájdalmas bensőségbe, anélkül, hogy „a Tűz kihalna”: nem képlete ez Latinovits Adyjának, hanem formává változtatott magatartása, pontosabban magatartás-feszültsége. Legfontosabb művészi következményei közül az elsőről beszéltem már, arról, hogy a versmondás egységes anyagából mindig valami rövidke részben, gyakran csak egy szóban megnyílik a fájdalom, az átélés bugyra. A „De jaj, nem tudok így maradni”, a „pacsirtaálcás sirály”, a „várunk, várunk!”, a „Te orcára ütök” és párba vele a „jaj, hiába mindenha szándék”, majd a „végül is”, „Az Élet, az Élet, az Élet”, a „Mi mindig

mindenről elkészünk”, a „Föl, föl, föl a magasba”, a „De Tűz és Tűz” –: csak néhány példa, méghozzá részben azokból a versekből, amelyek standardizált képéhez semmiképp sem illik ez.

Másodszor Latinovits a verset valahogy visszajáról, a lehajló ív végéről építi. Majdnem mindenütt, ahol csak nem jelentené anyagának, a versnek meghamisítását (ilyen *A muszáj-Herkules* vagy *A tűz csíholója* a lemezen) bensőséges fordulatot ad a vers végének, s erre alapozza egész előadását. Közkeletű igazság például, hogy a *Hunn, új legenda* a magyar *dac* verse (hogy mi minden még, arról most ne essék szó). De nem Latinovits *Hunn, új legendája*. Nincs meghajtott roham, nincs emelkedés, a ritmus lassú, a hullámváz kifeszített. Teljességgel hiányzik a góg, hiányzik minden öntetszés. Kissé fáradt önjellemzés, de nem abba fáradt el, hogy az legyen, ami, hanem hogy büszke legyen rá s kihívó. „S visszapattog róluk jég, vád és szidalom.” Latinovitsnál nem esik a *visszapattog*-ra hangsúly, s ezzel, mint a vers legtöbb más szakaszában is, megszünteti a szakaszzáró sor hívó jellegét. A „jég, vád és szidalom” csendesülő felsorolás, nem viszontvád, mert valóban visszapattog: már nem érinti. Hogy miért, az a vers záró részéből érthető meg. „Én nem bűvészek, de mindennek jöttem, / A Minden kellett s megillet a Semmitem.” Latinovits nem a *ha* nem a minden, *akkor* a semmi dacát szólaltatja meg, hanem tényként fogja fel a Minden múltját és a Semmitem jelenét. Ezért hangzik fel a lírai fájdalom, a parentáló gyöngédség ebben a *mindenben*. S akkor már az „Én voltam Őr” kezdetű utolsó szakasz nem a mű és az élet viszonyát hivatott tisztázni, hanem gyász-szó, a hulltával-hullás ünnepélyes kísérete, s akkor az *egész* vers fejfa fölött mondatik el – egy élet értelméről. Nem nagyságáról vagy igazságáról, mert az olyan megdönthetetlen meggyőződése e fölfogásnak, hogy bizonygatására alig pazarol eszközöket, a versben kínálkozó sok lehetőséget alig használja ki. S megtörténik, hogy a szabadulás és a béklyó – a vers hősenek lelkében testvérellenfelek, akik közül, belsővé tételük okából a szabadulás az erősebb, a meghatározó („Ha ki király, Sorsának a királya”) – Latinovits hőse számára *még egyszer* megjelenik, mindeneken túl megőrzött szabadulásvágyként feszítve, s e vágyon kívül minden másban erősebb *külső* béklyóként körülzárva a versmondást. „A Minden kellett s megillet a Semmitem.”

A lemez másik nagy siratója, a *Sírni, sírni, sírni* egyszerűbb, de talán még döbbenetesebb záró fordulatból épül. Latinovits nem enged a vers belső hangulati váltás-lehetőségeinek, hanem egységes, hatalmas ívet formál, egyenletesen erősít fel. Az egyenletesség föltétele, hogy a gyászmenet dekoratív ünnepélyességét jelenítse meg, amelynek hatalmas formáiba belevész a személyiség. Latinovits lassan, de nagy erővel emeli ki a ritmust, a vers középtáján fokozatosan kántálásba csap át, majd tovább fokozva újra visszatér a versbeszédhez. Emelkedik és minden egyre emelkedettebb, crescendója oly félelmetes, hogy terjedelme, növekvésének határa felfoghatatlanná válik. S mégis, kipukkadna, semmibe veszne, bravurdarabbá válna, ha az utolsó sor négy „sírni”-jában el nem söpörne minden dekoratív pompát, ezüst sátrát, fekete leplet, gyászt és súlyos ezüstöt, zúgást és bűgást, tömjénárt és fáklyák füstjét, hogy a tökéletesen mezitelen lélek szólaljon, tökéletesen árván és bensőséggel. Ez a hirtelen váltás olyan pofonegyszerű és erős effektus, hogy önmagában még ötlet is lehetne csupán, vagy például vita Ódry Árpád nevezetes szavalatával, aki e szavakat, mint Király István megírta, „tragikus döbbenettel, messzekiáltón, legfelső fokon” mondotta. De Latinovits eljárása nem poén és polémia. Ezért a négy szóért, ezért a kinyert tiszta négy hangcsoportért történik minden a műben, s ennek nagy oka van. Az önmegtagadás processzióját alkotta meg a versből, a történeteket, minden történet megsemmisítő bűnbánat teszi porszemmé benne az embert. Porszemmé a gyászmenetben s névtelen halottá „egy” koporsóban. Nem halál-vers hangzik, bár sirató – a ritus áradatában nincs helye a félelemnek. S mégis, előrehaladva – anélkül, hogy megbontaná a fokozás teljes egyenletességét – néhány helyen előérezhetjük azt, ami az utolsó sorban megtörténik. Hogyan, nem tudható. Csak aényt szögezem le: két sorban – „Fojtott zsolozsmát énekelni”, „Tömjénárban, *lihegve mélyen*” – a kiemelt szavak egyszerre *két szólamban* csendülnek föl.

Beleilleszkednek a vers hőstét idegen halottá és névtelen gyászolóvá változtató nagy megfosztatási ceremóniába, s mégis, kiválik belőlük valami nagyon is személyes rettenet. Az utolsó előtti szakasz jelzése kicsivel erőteljesebb: a „Még-bánni *mindent*”-ben kicsap egy pillanatra a fájdalom, utána leheletnyi szünet is van. S aztán következik az utolsó sor. Az első „sírni” kitántorgóban még őrzi a szertartás emlékét. A második kilából belőle, s ezzel visszatálatlalt önmagához. A harmadik eljut a bensőség mélyére, a megrendülés már-már elnémitja. A negyedik nem szállhat mélyebbre, ott már csak a csend van. Nem maradhat ugyanott, mert a harmadik megismétlése csak zokogásba fulladhatna. Hanem fölbukik – *ex profundo* – s egy nagy, fájdalmas sóhajban foglalja össze az egész verset.

„Csámpás, konok netán ez a világ / S végbe hanyatlik, kit annyian üztek, / De élethittel én, üldözött haló, / Március kofáira és szentjeire / Hadd szórjam szitkát és dicsét a Tűznek.” Természetes, hogy a végbe hanyatlás, amely Latinovits előadásában az Ady-versek formájává vált, a legfeszültebb vagy inkább legnyilvánvalóbb ellentmondást a tűz verseiben eredményezi. Mert nála teljességgel hiányzik a képzelt menetelő k dübörgéséhez igazított optimizmus, csak csillapíthatatlan éhsége van az emberi világra és társul, szembesül vele a „csupán csak várok” csillapíthatatlan fájdalma. Ezért hangzik sosem hallott szomorúsággal a *Csák Máté földjénben* a befejezés, a „Veletek száguld, vív, ujjong a lelkem”, s megfordítva ezért építi fel a *tűz márciusa* nagy tirádáját az egész lemez művészi tettét bevilágító sorból: „Az olvasztó Tűzet küldi a hamu”. Az ünnepi műsorok szavai kikerülnek a protokoll hatóköréből, s a *Góg és Magóg* mindig eksztatikussá fokozott befejezését: „Mégis győztes, mégis új és magyar”, ő lefelé ejti, újból bensőséges kódává változtatja. A ténymegállapításból és önvallomásból összeolvasztott szót a vers végén – *magyar* – üffent az egész lemez szimbólumának fogom fel. Mert Latinovits Adyja – nem utolsósorban saját eszméi fölött aratva művészi győzelmet – egy vékony ágon itt fölemelkedett Ady ezer ágának summájához, a magyart annak tekintve, ami: lételeténynek, embercsoport adott életkeretének, nyelvnek, kultúrának, *konszenzusznak*, nem pedig programnak.

Van néhány nem kevésbé jelentős versmondás a lemezen, melyben a mindez-igáig elemzett feszültség nem játszik szerepet. Ezekben a nagy lázító fájdalom helyett a megbékélő szomorúság szólal meg. A *Kocsi-út az éjszakában*, az *Őrizem a szemed* és a *Krisztus-kereszt az erdőn* előadása nem rejt robbanásokat. Az elsőben kissé rejtelmes-meseszerű stilizálással, a másik kettőben pedig eszköztelen bensőséggel nem sirás, hanem részvételi megértés csendül, tolerancia. A tragikus-lázadó Latinovits-Adyt ebben a néhány darabban a melankólikus váltja fel, a feszült egyensúlyozást a mély, de kevesebb feszültséggel teljes egyensúly. Ne higgyük, hogy a versanyagból volna levezethető a versmondói vízió módosulása, hiszen még a *Krisztus-kereszt* is, amelynek témája a tolerancia, megszólalhatott (Latinovits szentesi előadóestjén) siratásként. Talán a színészi felfogás készülő átépítésének nyoma ez a három versmondás. *Róluk* megállapíthatjuk, hogy a színész remekművei közé tartoznak, de hogy maga a felfogás volt-e volna olyan termékeny és gazdag, mint a másik? – nem tudjuk és nem fogjuk megtudni.

Mindenesetre az *Intés az örökhöz* – erről legyen szó utoljára – mintha Latinovits versmondásának mindkét formájából táplálkozna. Az első, a lemezen hallható versek túlnyomó többségének formaeszméje a tragikus feszültség a lázadó *nem* és a rá föltett élet bensőséges elsiratása között. Feszültség, amelyben a művészi siker föltétele a kivívott egyensúly, hogy a második, amely túllát az elsőn, ne vegye egyszersmind élet is. Kérdezni és várni, ez hull az egyik serpenyőbe, siratni és nem várni, ez a másikba. Egyensúlyuk föltétele, vagy méginkább *azonos* ezzel az egyensúllyal a vers földéztett szubjektumának tragikus nagysága, hogy a színész „egy fájdalmas, nagy életet” jelenítsen meg. Mert valóban: „Szent lázadások, vágyak s ifjú hitek / Örökös urának maradni: / *Nem adatik meg ez mindenkinek.*” Latinovits Adyjának feszültségét csak a nagy ember tudja újra meg újra egyensúlyba hozni, s örökön örökké fenyeget az egyik oldalon az *artikulálatlan* düh és vakremény, a másikon a halál. Ennek a tragikus versmondásnak az alternatívája a

melankolikus, amelyben megszűnik a vers hősenek kiválasztottsága, és az egyszerű szomorúság az élet más rétegéből nyeri minden rétegére kiterjedő általánosságát: a szálló jajszó *minden* emberé. Latinovits *Intés az Őrzőkhöz*je nem ezt a sok lemondást követelő, a *mást* akarásról eleve lemondó alternatívát valósítja meg, hanem a tragédia igazságát és értékét megőrizve túllép a tragédián, s abból táplálkozik, ami *megadatik mindenkinek*. A túlélés versét mondja.

„Történt szépek, éltek és voltak, / Kik meg nem halhatnak soha”: összekevert – szinte édes – emlékek vezetnek ezekhez a sorokhoz, amelyekben aztán egy szempillantás alatt elrendeződnek, összekevert voltaknak értelme, a mesészerű, nosztalgikus hangnak valósága támad. Megszenvetetten, megrendülten, de igazságra érlelten szól. Nem kérdez és nem vár, hanem állítja a remény alapját, egy világállapot radikális megreformálásának meglévő alapját az emberekben. „Az Élet él és élni akar” ebben a felfogásban ennek megfelelően alább süllyed, pusztá kijelentéssé válik, amelynek értékét az előtte és utána mondottak adnak: „Nem azért adott annyi szépet, / Hogy átvádoljanak most rajta / Véres s ostoba feneségek.” Ahogy a vers elején az összekevert emlékeknek szükségképp kell teljesen véletlenszerűeknek s különöseknak tűnniük, mert *egy* ember történt szépéről van szó, úgy a második szakaszban általános-csendesen hangzik: „Oly szomorú embernek lenni”, s erre mintegy válasz a versmondás másik csúcspontja, az ember nem feledhető „Szépbe-szótt hite”. Latinovits ebben a versben is kettéválasztja világát az objektívra és a szubjektívra, s mostanáig az objektivitás szerkezetét írtam le. Csakhogy ez a világ – bár nem kevesbednek feneségei – nem idegen, nem fal többé, hanem mindaz ránéz a vers szubjektumára, ami szép, érték, megőrzendő belőle, amiből a jövő *lehet*. Latinovits a vers visszatérő négy azonos sorában – „Őrzők, vigyázatok a strázsán” – növekvő gyöngédséggel, utoljára már könyörögve kéri, hogy nézzenek vissza, lássák, ami őriznivaló. S mert ez megtehető, s mindenki számára megtehető, ezért az „*akik még vagytok* őrzön, árván, / Őrzők” nem tragikus siratás, hanem óvatosan, félve a „vagytok”-ra helyeződik a súly.

Latinovits Zoltán kiválasztotta ezt az Ady-verset s megformált egy formát. De annak alapvető értékrendjéhez, mint minden versben, ragaszkodnia kellett, hiszen *formát* kellett megformálnia. S Ady az, aki a vágyakozás és a várakozás csodálatos szavait a Messiást megjövendölő Ézsaiás próféta könyvéből fölülbírálja. „Seirbő! így kiáltnak hozzám: Vigyázó! meddig még az éjszaka, meddig még az éj? Szólt a vigyázó: Eljön a reggel, de még éjszaka van, ha kérdezni akartok, jertek el újból.” Volt még valaki a századelőn, akinek éppoly sokat jelentettek ezek a sorok s mégis éppúgy volt róluk bíráló szava. Max Weber. „A nép, amelynek ezt mondták, jóval több, mint kétezer esztendőn át kérdezett és várt, és ismerjük megrázó sorsát.” Azt gondolom, hogy az Őrzők elmondásával véget ért a messianizmus (nem a másfelfogás), amely a lemez legtöbb darabjában a tüzet táplálta. S ezzel nem művészi értékek, hanem világlátások között teszek különbséget. Adjatok egy jobbik világot – Őrzők, vigyázatok a strázsán. Latinovits útja ez? Ismerjük megrázó sorsát. Adyé? Csak kissé kell előrelapoznunk az Ady-összesben, hogy megtaláljuk az *Ézsaiás könyvének margójára* írt verset: „Vigyázók, hiába vigyáztok, óh, jaj, vigyázók, hiába vigyázunk.”

De most ne gondoljunk erre.

Radnóti Sándor írását vitaindítóként közöljük. A hozzászólások májusi számunkban következnek. (A szerk.)

„AKÁRHOVÁ ÜLÖK, OTT AKÁR MEG IS ÉLHETEK, ÉS A TÁJ SZELLEME SUGÁRZIK BELŐLEM”

(THOREAU: WALDEN, 1854)

Weöres Sándor: Válogatott versek

Mielőtt Weöres Sándorról írnék, s ezúttal a „30 év” sorozatban a Magvető Kiadónál megjelent *Válogatott versekről*, az *Egybegyűjtött írásokban* lapozgatok. Nem hiányérzet miatt, ilyesmiről szó sincs, jól összeállított kötet ez a válogatás, Weöres egyik elképzelhető reprezentációja; vallomást keresek, meditációt a versről, amely ebből az új könyvből szükségképp kimaradt; s találok máris valami mást, mint ami után elindultam, *A vers születése* „Intermezzo” fejezetében: „...a vers-költés folyamatáról igyekszem beszámolni. Ez más módszerrel alig lehetséges, mint önvizsgálattal – és (Poe Edgar szavait idézve) *„minthogy az ilyen elemzés... teljesen független magának az elemzett dolognak képzelt vagy valódi értékétől, nem látszhatik szerénytelenségnek részemről a modus operandi föltárása...”*”

Ha valamely könyv jelentősen szól hozzánk, gyakran már fellapoztakor is választ ad kérdésünkre, melyet pótlólagosan, a válasz meglététől bátorítva teszünk föl azután.

Maga a költészet, egyik elképzelhető reprezentációjában, nem ilyen vállalkozás, nem efféle „*I Ching*-könyv” vajon? S hogy az utalás általánosabb legyen: nincs-e, egyáltalán, orákulum-eleme is mindig? A szétaprózódás korszakában, a jeles vívmányok bűvöletében élve – „technikai századunkéban” –, nem szükséges-e legalább a lehetőség megemlítésének erejéig így is tekintenünk a költészetre?

Weöres életművének roppant szerteágazását, úgy érzem, ekképp is indokolja hatás és – később tudatosult, nem tudni, mikor támadott – cél; magyarul: ennek az életműnek nem kell, nem is szabad (*bizonyos* használatban nem; ennek a használatnak a lehetősége érdekében nem! máskülönben persze, hogy szabad!) állandó koordinátáit keresnünk; pontosabban, így olvasván ezt a költészetet, nem erőszakolhatjuk rá a magunk épp akkori koordinátáit. Íme, egy költészet, mondhatná erre valaki, amelyen nem ragad meg az értelmezés. Erről szó sincs, mert az a céltalan poétai perpetuum mobile föltalálásával volna egyértelmű. Történeti képződmény is Weöres életműve, melyre feltétlenül tapadnak értelmezések, sőt, felületét felfelület-összefüggésekké képzele-képezi egybe a szem, a mindenkori találkozás; megőriznek azonban ezek a költői alkotások valami roppant *ad hominem* jelleget csakis, korántsem elvtelenül, sőt; és semmiféle méltánytalanság nem esik senkin-semmin, ha a kitűnő sakk-író, Hajtun József szavai jutnak eszembe: „A nagymesterek elvekben gondolkoznak.” Így elvi és bármikor-alkalmi a Weöres-költészet; mint költészeti egész, mint csúcsteljesítmény nem törli el a részletek irdatlan tömegének jól aktualizálható, sok „szabad vegyértékes” használhatóságát, kötődőkéességét.

S miért ne következne be ilyen asszimiláció épp akkor, ha róla írunk. A személytelenség eleme annyi csupán, hogy nem valaki asszimilál valakit, hanem elvi lehetőségek cseréje zajlik; folyamatnak marad meg a dolgozat, a *modus operandi*

nem változtat erőszakosan a művön, nem rögzíti olyasmivé, ami az elemzést is tárgytalanná teszi. Weöres munkáinak mindig megvan a végesség-lehetőségük; a költői kép, a költői dikció, a vers szerkezete, az ezeken fölül többlet pontos és jellegzetes, körülhatárolt; e művek „szabadsága” az, hogy e végességük őrzésére nem fordítanak külön belső erőt, hanem ezt a legkülönbébb kötések megteremtésére, esély-jelleggel hagyják meg. A Weöres-jelenséget véltem ezzel, futólag, elemezhetni.

Engem, dolgozatomhoz készülvén, Poe említésével fogadott – véletlenül! – ily eligazítólagosan a Weöres-mű; tudtam a Holló-öntanulmány legközelebbi lelőhelyét, fellapoztam tehát *Az el nem képzelt Amerika* című esszékötetet, ahol a Poe-önelemzésben történetesen nem találtam épp e pillanatban idevágó szempontot, hanem leltem egy E. B. White-tanulmányt Thoreau-ról, a múlt század rendhagyóan kiemelkedő, magányos, „erdőlakó” amerikai írójáról. S ez az írás Thoreau 1841-es naplójegyzetével indul: „Egy enyhe esti hang a fülem által felmagasztal, és az életet kimondhatatlanul ünnepélyessé teszi körülöttem. Lehet, az Uranust hallom, lehet, a zsalu sarokvasát.”

Azonnal tudtam, hogy „Weöresről olvasok”. S róla szól az is, amit White a Thoreau-főmű, a *Walden* dicséretéül mond, miszerint: „Az 1854-ben megjelent *Walden*, amelybe belerámolt Uranust, zsalut és mindent... mégis felmagasztalja az embert... és páratlan ünnepélyességével azt a feledésbe merülő nyelvet idézi fel, amely metaforák nélkül beszél dolgokról és eseményekről, és bőségük-mértékük egyszersmind.” (Az idézetek Bartos Tibor fordításában.) Mármost itt az ünnepélyességet megfosztanám kizárólagosságától, és megengedném a metaforákat – s minden egybevág. White a *Walden*-ről ír ezután: „Sokan prédikációnak nézik, sokan... azt hiszik, egy természetbarát lelkigyakorlata, sokak szerint... külön... Én még mindig úgy olvasom, mint [oly művet, amely] figyelmeztet az ember tulajdon értékeinek veszendő voltára. Azt tanácsolja, utazzunk könnyű poggyással, és ereszkedjünk mindig új kalandokba. Hatalmas új eszméket állít. Vallásos áhitata nem bálványimádás. És legfőként, soha nem lehangoló. Panteista ízei is oly tiszták, hogy az embert meg nem ronthatják – tiszták, akár egy tavon túlról szóló fuvolahangok [régen]...”

„Megtanulhatnánk általa a tömör fogalmazás édességét”, játszom most már tovább a tükörmélyekkel; semmit sem erőltetnek rám, mindenre csak utalnak. S valami, amit Thoreau mondott: „A magam kísérletein tanultam ki: ha az ember híven követi útján az álmát, s elképzelt életét éli minden igyekezetével, sikere teljesebb lehet, mint meddő óráin hinné.” S mit tesz hozzá a tanulmányíró White? Íme: „Az ilyen mondat, akár a mesterséges légzés, úgy hat a kétség tengerében fuldokló fiatalemberre.” (Nekem ebből a kétség tengere nem tetszik; a többit mind érintőlegesen olvasom, egyszerre érintek több tárgyat vele, a Weöres-művet is. Tetszik azonban, amit a főiskolákról és az egyetemekről mond, melyek „ha résen volnának, minden végzős hallgatójukat meglepnék egy olcsó zsebkijáratával, a ballagóbátyú mellé, vagy éppen helyette.” Tetszik ez a könyv, ez az 1976-os Weöres-válogatás. Talán egyszer a zsebkijárat is megvalósul, ha a ballagóbátyú-ügyhöz nem kell is okvetlenül ragaszkodnunk.)

Majd egy 1838-as Thoreau-naplójegyzet, Boston és Portland vidékéről: „Éjfél – fejem átlóg a hajókorláton – álom és ébrenlét közt – Cape Ann szomszédságából egy vagy két pislá fény. Széles holdvilág – tengeribetegségemben még ragyogóbb.” Eszembe jut, hogy *A másnapos* mintha nem lenne a válogatásban. S mit ír itt White: „A bejegyzés úgy rávilágít az emberre, mint a hold a tengerre azon a májusi éjszakán. Thoreau természetlátását fölhangolja s nem le, hogy a gyomra kavarog, és íme, a tengeribetegség egyszer emberére talált.” Eszembe jut, hogy erősebb példát ne hozzak, s Weöres közérzetei felől semmiféle jogosulatlan találgatásba ne bocsátkozzam, hiszen a közérzet oly változó! üdvére is! – eszembe jut az „Egy hegy megy”; benne van a válogatásban. Aztán White még: „Lehet, hogy a hajón mindenki kóválygott, de egy ember szilárdan állt a lábán. Ez a fajta szilárdság (néhányekben részegségnek neveznék [juthasson eszembe még a *Hajnali részegség*

is)) – bizalom, hit, a figyelem fegyelme, soha el nem múló hála azért az örökkévaló életért, amelyre az előkertjében talált rá.”

Weöres előkertje az egész addigi világirodalom, pontosabban, az épp az ő mindenkori pillanatáig s az ő hullámhosszán adott irodalmi lehetőség. És minden irodalmivá alakítható irodalmon-kívüliség is ilyen előkert. Thoreau: „Van olyan kora életünknek, mikor minden talpalatnyi földet házhelyként veszünk szemügyre.” Weöresnél még azt sem mondhatnám, hogy mindörökkön éli ezt a boldog kort. Micsoda tragikum van *Az ég-sapkájú emberben*:

Akinek azt mondják: „rosszkor születél,
kotródj az anyád méhébe vissza”:
e véráztatta kapun nem dönget,
az csak egyszer nyílt, zárva találja;
elindul a hosszú kettős fasorban,
végén kilép az üres világba,
s a fején jelként (hogy rablók ne bántsák,
úgy sincs semmije:) kerek kék sapka.

Már az első két sorba így belopott mondás milyen telitalálat; mert úgy ki-tudja-hogy még mosolygunk is, mi sikerült itt. De vert-szamar-szomorúan folytatódik a vers, és aztán megint azt érezzük, hogy különös, megint mosolyra fakasztó, aprólékos kifejtéssel, a jelenet komolyan vételével. Ahogy a hosszú, kettős fasorban megyünk, főallé az, és rilkei parkrésztelnél több; bár e birodalomnak már nincs mértéke; szépen marad el a „végén” előtt a névelő, hozván az egész weöresi stílust; és az utolsó két sor epikus bumfordiséga csak még szebbé teszi a nem-tudni-miféle mód révült bánatot.

Kék sapka, tetején taréja nincsen,
simára húzva, körül beszegve,
két kis vakond-prém hajlik a fülre,
alul az állán tök-inda tartja,
az útról nem szed melléje virágot,
s ahogy vándorol tájakat temetve,
mindenütt fedi a sima kék sapka,
holtig eltart a kerek kék sapka.

White írja: „Van itt egy mormota is, vagy tizenöt méterre lakik, lejjebb a töltés alján. Ha a szél fúj, kiszagolja a házat, ha nem, úgy én szagolom ki az övét.” Erre gondolok a két kis vakond-prém olvastán. White: „Mindketten napozásra használjuk a töltést, felváltva – igyekszünk egymás időbeosztásához alkalmazkodni.” Ahogy az ég-sapkát az áll alatt tök-inda tartja! És ahogy nem kell virágot szedni e sapka mellé az útról. Ezek úgynevezett realista megfigyelések. A „tájakat temetve” pedig különös játék: mintha az alliteráció kedvéért lenne; van, persze, egy kis metafora-tartalma, de most épp úgy érzem, a föl-le hullámozást, bizonyos útjárás sajátját adja vissza az alliteráció is, a metafora-tartalom is. Nem biztos, lehet.

A volt otthonból, két szellő közt,
fátyolos szemmél, tündér-tekintettel
bandukol a hosszú kettős fasorban,
jobbról-balról függő zöld falban,
végül kilép az üres mezőre
ahol a határ a határát veszti:
onnan mindég van tovább hova menni,
ottan többé nem ismeri senki.

White írja: „Thoreau kimondta, hogy minden írótól, kicsitől és nagytól, elvárja életének egyszerű és igaz számadását. S alighogy... kimondta követelését, kutyába se vette. Könyveiben, de még óriási naplójában is elhallgatja vagy elkendőzi mindazokat a tényeket, amelyekből életét összegezhetnénk. Műve... a gondolatai országába tett kirándulásának foglalata... és szomszédokat felriasztó trombitálása. Thoreau jól tudta, hogy szomszédait csak az olyan élesztgetheti, aki maga már talpon van – ezért ment (többek közt) ki az erdőbe, hogy maga ébren s talpon legyen közben.”

Különös az a *látólos szemmel*, az a *tündér-tekintettel*! S ezt a többet-látást olyan szerénnyé teszi a bandukolás. Ahogy pedig az üres mezőre kilép, nem azt tudjuk meg róla, hogy *neki* van onnét még mindig tovább hova mennie, hanem hogy *onnan mindég* van; és szép a *mindég* ilyen alakja, és az ottan.

Thoreau: „Szemügyre vettem a vidéket jó tizenkét mérföldes körzetben innen, ahol élek.” (Ezt egy mámoros fiatalember mondja a könyvben; és White megjegyzi Thoreau-ról, hogy az egyetlen az előtte ismert írók közt, „aki folyton vízivástól volt másnapos”. Tó-környéki házában „önmagára igyekezett figyelmét összpontosítani”. A teleknéző mondat jól példázza „mesterien fegyelmezett, s bámulatosan szélnek eresztett” lényét.) „Képzeletben egymás után vásároltam fel a gazdaságokat, mert mind eladó volt, és mindnek tudtam az árát. Minden gazda telkét bejártam, végigkóstoltam a vadalmáját, megvitattam vele a gazdálkodást, aztán megvettem az egészet, akár azon az áron, amit kért, akár bármi áron, és gondolatban el is zálogosítottam neki, vagy akár ráigértem – csak a szerződés maradt el –, szóban szerződünk, mert imádom, ha szó szót követ – aztán műveltem a telket s vele a gazdát is, úgy hiszem, majd visszavonultam, mikor már az örömem kitermeltem belőle, s ráhagytam, folytassa.”

White azt írja Thoreau-dolgozatában: „Emlékszem még, sok évvel ezelőtt, hogy lelkesített... tehetetlenség, kétség idején... Most, amikor tisztelgek könyve születésnapja alkalmából, csupán régi adósságomat törlesztem – vagy legalábbis egy részletét.” Elmondja, ő is olyas tavi házban lakik, mint Thoreau-é volt, könyve írásának idején. Persze, ez egészen kis ház; fényűzés nélkül összetákolta. „Ez a ház”, folytatja White, „amelyben ma reggel ülök, csónak és nem ember befogadására épült, ámde hosszú tapasztalatom szerint tökéletesebb enyhely, mint az a nagyobb építmény, ahol az ágyamat tartom... Itt, a csónakházban elvadultabb vagyok, s úgy veszem észre, bőven egészségesebb is. Van egy padom, egy asztalom, egy székem, és begázolhatok a vízbe, ha a szárazat unom... A csónakház valójában rekesze csak egy ikerháznak. De talán éppen ikerállapotom segít hozzá, hogy ezt a szigorúan bizalmas ügyemet a lehető legakadálytalanabban lebonyolíthatom.”

Vagy mondjam, ezúttal „én magam”, hogy ilyen ikerállapot-féléről, irodalmilag. Weöresnél hallottam először: az *Önarckép kutyával* alcímű vers-részben? Micsoda gazdagság, mondhatnám, hogy ez s még hány „kedvencem” kimaradt. Mondhatnám: Weöres életműve fel-felütni való könyv, bőségével tanít önmaga olvasására; s ennek szükségszerű ellentmondása a válogatás? Az ő verseivel a válogatás is csak-úgy-történik. Mindegy, írja White, „nálánál ritkán vagyok jobb társaságban... Híres meghívását változatlan izgalommal olvasom újra meg újra.” Én Thoreau-nál ezt a meghívást találtam: „Nem annyira kényelmes, mint inkább bámulatos az a világ, amit lakunk, nem annyira hasznos, mint amilyen szép, ennélfogva bámulnunk kell előbb, és örülnünk neki, mielőtt hasznunkra fognánk.”

Most ezt abbahagyom, és talán olvasgatom a *Válogatott verseket*. Nem lesz nehéz *utóbb* is bámulnom, és örülnöm neki.

NAPKÖZELBEN

Hajnal Anna: Elhiszed nekem?

Korunkban csinján kell bánni a csodákkal. Többször előfordult már, hogy verspuffogtatók fényesre szidolozott Holdja nem más mint gyorsan penészedő pénz. Az idő eltemeti, elhomályosítja azt az értéket, amely éppen csak a megszületése idején érték, amely csak a csodavárók izgalmaiban tud hatni. Költészet-földrészek süllyedtek el és emelkedtek ki néhány évtized alatt. E nagy zajlásban egyetlen terrénem évtizedek óta tartja „magasan szálló”, biztos helyét. Hajnal Anna lírája ilyen pont. E költészet négy évtizede bensőséges rokonságban van a közösséggel, s ahogyan Radnóti Miklós mondotta Nyugat-kritikájában: „a folyton kutató, figyelő és mindig szintézist teremtő költőiség minden pillanatában a mindenséggel közlekedik...” Hajnal Anna verse mámoros életérzés és kitüntetett asszonyiság – örökkön perzselő szerelem – együttese. Enyhe mítosz: a csodavárók léteitől ittassult mítosza lengi át. Soraiban kezdetektől fogva apró, szemcsés homokot fúj a szél, s ezzel mintegy jelezve az irányt is: Tenger felől jön, a forró szél imádatában Sapphó-i keszkenővel – akárha kifeszített vitorlával – közlekedik a csónak. Ősz, álmom, éj, eső – hogy egyik korai versének címét használjam – népesíti be a szigeteket, s ebben a környezetben még a szerelmesét váró öröm-hang is súlyosodik:

*Csendesen szívem, csak csendesen,
mért sírsz, könnyörögsz, kiáltozol?
mért öklözől engem vad dobbanással?
hiszed tán valakik vagyunk itt?
s megváltozik értünk a világ?*

Csak csendesen, mondja a negyven évvel ezelőtti verscím. Az új verseskötény, az *Elhiszed nekem?* még kiemeltebbé teszi ezt a kezdetektől vágyott csendet. Úgy tűnik, a férje halálával kifosztott költőnő fájdalmában még egyszer földidéződik az együttlétek boldog nyara, visszalopódzik a már sohasem visszahozható, régi fényében tündöklő hajdani világ. A megidézés gyakori formája a párbeszéd. S ami döbbenetes: az egyik fél, a már másfajta muzsikát hallgató és más törvényeknek engedelmeskedő halott férj már csak csontváz-létével van jelen.

Hajnal Anna vers-kérése, önmaga meztelenségét a házatlan csiga állapotához hasonlító vers-szava talán még sohasem ért el ilyen mélységeket. Lefelé, szinte a kihűlt csöndnek, némaságnak beszél, de sohasem a sötétbe. Kiúttalanul, fájdalomtól el-elcsukló hangon formázza a szót, de társtalan magányába új fényt gyűjt a földidézett emlék, a lélek tisztaságát verzhívóvá tevő képzelet. S mert a halottak szigetéin is biztos a járása, élénkebb színekben ragyog a túlélőt magával ragadó ezernyi apró életöröm. A gyász után a költő kiküzdí magának a révedező, lassan hevülő, nem mindenre egyformán reagáló hitet. Fátyolos ez a hit, hiszen a költő, aki „belekövélt az időbe” önmagán már csak az időt méri: legyőzhetetlennek és megfoghatatlannak mondja, „ezerformájú élőként” kivetíti a térbe. Hajnal Anna senkihez sem hasonlító vers-kozmosza akkor kezd égni, akkor gyújtja ki mítikus fények közül mind élesebben előbukkanó csillagait, amikor egyszervolt szavai mögött megröppan a jelentés-világ és – bocsánat a szójátékért – minden *jelenéssé* válik.

Most ne gondoljunk itt nagyszakállú apostolokra és zsolozmázva türelmes hívőkre, és ne egyetlen Urra sem Istenre, kinek országáért a költő hódító harcot indít. A verscímé emelt legyőzhetetlen és megfoghatatlan időre gondoljunk csupán, a napfogyatkozásra, a kékségre, a partra, a szigetre, a csúcra és a tengerre.

A lányra, aki „barack húsú rózsza”, s arra a roppant gazdagságra, amely mediterrán csöndjével ott van minden Hajnal Anna-verssorban. Az élet himnuszait, az élet és halál partján vergődő költő küzdelmét lássuk e szédítő kavargásban. A megtisztult, verssel tisztult és felmagasztosult lélekre figyelmezzünk, a minden fájdalom mögül elősejelő ősasszonyra, aki gyermektelen és mégis egymásután szakadnak el öletől az élet, a tovább élés változatait születésük okán megváltott kisdedek. Ebben az öngyötrő, magát és költő-létét is naponta újrászülő versbeszédben van valami fenségesen emelkedett artisztikum. A Babits-i formafegyelmet visszaadó sorok egyszer a *semmit*, máskor a *mindent* terelik medrükbe: szóismétlésekkel, ritmusváltásokkal, kérdés és állítás váltogatott gondolathangsúlyaival, a Természet és az Elemi erők mítosz-árnyékában növesztik föl az embert. Avval, hogy indulatában ragadják meg, lekötetlen energiáit egyetlen fókusz felé irányítva, erejét meg is sokszorozzák.

A himnikus kicsengés mögött mindig e kemény kontúrú jelenés-világra, a kozmoszi hatalommal bíró jelrendszerre figyelmeztet a vers. Hajnal Anna líra-hőse Éjszakák és Nappalok, csak együtt-létben üdvözült természeti rendjében otthonos. A halál, az erőszakkal kiszakított negatív-lét – hisz művészetben vagyunk! – visszafelelhet, sőt – miként a *Lehet ez?* példája mutatja – beszélgetést is kezdeményezhet, megadva ezzel a szólítottak a válaszadás jogát. Ez a kétfelől indítható párbeszéd, ez a mindkét felet – az elhunyt hitestársat és az önmagának szemrehányást tevő költőt – láttató vallomás-tükör azért oly eleven, mert az „együtt leszünk nagy hó alatt” kívánalma még csak jövőbeni állapotot sejtet.

A túlvilág még csak egyiknek „honos”, a semmibe markoló csontkéz és a semmit karoló csontkar jelen pillanatban csak levegővel találkozik. S mert Hajnal Anna halál felé vágyódásán mindig kifog érzelmi áradással, mindig átcsap az életszeretet, az *Elhiszed nekem?* költeményei valójában élet-himnuszok. Azzá teszi őket a látás fegyelme, a kézhez álló, jól megválasztott forma. A költő a halott kedvesben is az élőtlőt szólítja: a vers parttalan áradásával, érzelemvilágával túllép az egyedi körén: az emlékezésbe bekapcsolja a jelent, a mítosz felé csavarodó sejtelmesbe pedig a napi történések, versbe kívánczoló helyzetek mozzanatát.

A paradicsomi létállapot gazdag faunája; a nagyonis földközeli, de minden nekirugaszkodáskor az irracionálist is megkísértő gondolat e látomásos világot gyöngédséggel és bűbájjal tünteti ki. Sodró erejűvé teszi az emberi kapcsolatok egyik legszebbikét, a szerelmet. Még a volt-szerelem is az egymást kiteljesítő viszonylat, a hiányával perzselő egymásban föloldódás megidézése: élni és a terheket viselni segítő oxigén.

„Képlékeny lettél? légnemű?
betöltöd a teret köröttem.
Atengedsz. Hangtalan kinyílsz
s hangtalan bezárlsz mögöttem.”

A *Kisüt a nap?* kötetzáró vers; efelől nézve jól látszik az új verseskönyv minden rétege. Mégegyszer fényt kap s a mese mindent legyőző hatalmát állítja közép-pontba a *Két világvégi lányról* regélő *elysiumi mező*. Jelentéssé lesz az egyszerű mozzanatot verssé emelő, vidám-keserűen az utca életét leltározó költő bóklászása, *Az utcán járva köszönök*. S a „kék-sárga piruetten” járó *Cinke* sem csupán a „könynyűség csodáiról” szól, hanem „százezer tél gyilkos hidegéről”. Amikor a szívig ér már a fagy, embert és madarat kezdene ki az Isten hidege, ott a képek mögött, a madárvilágot emberi hatalommal és győtrelemmel megidéző látomásban fölpislákol egy fény: Hajnal Anna gyöngédségből és csupa-szeretetből font jajkiáltása. Dehogyan is tiltakozik hangosan, az ő felfogásában erőszak ellen nem erőszak a válasz. Csendesesen, keserűen dalol, szinte szemérmesen rakja egymás alá a sorokat. Életről, elmúlásról, napról, fényről, az utca és az emberek melegéről, jaguárként támadó halálról és régi-régi sebekről szólnak a versek. S mert tisztán és halk derűvel, szinte véglegesen a szava annak, aki már *belekövéült az időbe!* Minden halott-szólító versben egy kicsit maga is meghal, hogy rimről rimre pörölve az elmúlással, életerővel föl-támadjon! Lírája bölcs felismerés:

*„Előgadja: a rossz is jó
az öröklött édes hazában,
szárnyát fürdeti nagy havában
s megéri jó mag, jó bogyó.”*

Az új verseskönyv a pálya eddig ily tisztán nem látott csúcsára kalauzol. Nyugtazzuk örömmel: Ikarosz napközben van, szárnya mégsem inog. (Magvető.)

BÉCSY TAMÁS

NAGY PÉTER: ÚTJELZŐ

A kötetben Nagy Péter újabb kritikái olvashatók. Vezető irodalomtudósaink majd mindegyike műveli ezt a műfajt, igaz — és szerencsére — más-más jelleggel.

A magyar irodalmi köztudat a rövid recenziónál nagyobb, a tizenöt-húsz oldalas tanulmánynál rövidebb, s egy könyvről vagy íróról szóló munkákat esszéeknek nevezi. Természetesen nemcsak terjedelmük adja általános jellemzőjüket, hanem elsősorban, hogy állításaikat nem dokumentálják, sem idézetekkel, sem az esztétika vagy az irodalomtudomány segítségével. A hitelt az esszéíró benső világa szokta szolgáztatni; ha műről ír a kiváltott érzelmek, gondolatok, vélemények olvashatók, s az emberről való benyomások, ha íróról. Általános jellemzőjük még, hogy stílusuk az impresszionista széppróza jellegzetességeit vonultatja fel. S ez nem véletlen. Ha a hitelt a szerző benső világa adja, s így az ott kiváltott hatás hitelességét kell megérzékeltetni, akkor a szóképek stb. nemcsak az írás élvezetességé tételeznek, hanem a megállapítások, ítéletek stb. hitelének is a legjobb kifejező eszközei. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy miként a művész magára vonatkoztatott világképet tár elénk, az ezt a fajta esszét művelő kritikus is.

Csakhogya mindkét esetben más a valóság és más a cél. A művész a valóság pozitív vagy negatív értékeit tükrözve újabb értéket, az esztétikai művet hozza létre. A műalkotásnak van önértéke és hatásértéke. A kritikus számára elsősorban a mű a valóság, s ezt viszonyítja ahhoz a társadalmi valósághoz, amelyből a műalkotás létrejött. Az önértéket ezzel a magatartással derítheti ki. Ő nem hoz létre új értéket, hanem a műben tükrözött és a mű által megjelent értéket mutatja fel. A kritika értéke épp az lehet, ha a műnek kettős értékére világít rá. A kritikus a valósággal való találkozásból — szemben a művésszel — nem hozhat létre esztétikai értéket; csak a kritika lehet értékes.

Az impresszionista, vagy akár az ún. művészi stílussal megírt kritika mögött mindig az ehhez a stílushoz adekvát magatartás van, a művészi magatartás. A kritikus ezzel félretolja azt a magatartást, amellyel a mű önértékét lehet megtalálni, s magára veszi, amellyel a mű hatásértéke ismerhető meg.

A kritika olvasóját azonban nem a hatásérték érdekli. Kizárólag a felmutatott önértékhez való viszonyításból tudhatja meg, hogy a benne kiváltódott hatásérték igazolható-e, s mennyiben, az önértékkel. A csak a szerzőre tett hatásértéket megmutató kritika élvezetes lehet, de igazi célját nem érheti el.

Nagy Péter kritikáiból sohasem az derül ki, hogy a mű milyen hatásértéket alakított ki, s különösen nem ecseteli a feltámadt hangulatot. Írásai igazi, a szó valódi értelmében értett esszék, s nem impresszionista metafora-gyűjtemények.

A kötet mindegyik „ciklusában” nemcsak az íróról vagy a műről szól, hanem azokról a társadalmi-történelmi körülményekről, kultúrpolitikáról, az akkor hatott és élt eszmékről, amelyek a vizsgált jelenség életét talaja, vagy meghatározói vol-

tak. Írókról szólván, többször említi a körülöttük kialakult legendát. Természetesen nem a magánélet pletykáit, hanem azt a legendát, amely akárhogyan is támadt, a mű vagy az író jobb megértését segíti elő, a társadalmi közeg szempontjából. Lukács György és a Nyugat, illetve Osvát Ernő viszonyát pontosan jellemzi annyi- val, hogy Osvát azért emelt vétőt, mert Lukács György „szenvedélyes és elszánt nemet mondott mindannak, amit a magyar tudományos és irodalmi konzervatizmus jelentett, s amivel Osvát mindvégig szívósan kereste a kompromisszum, a kiegyezés lehetőségét”.

Nagy Péter nemcsak tudós, irodalompolitikus és kritikus, hanem fordító is és fölöttébb tanulságos észrevételei vannak a fordításelméletről Rába György kitűnő könyve, a „Szép hűtlenek” kapcsán. A költőnek ez az elméleti munkája is mutatja, mennyire jogos a kritikus sajnálata, hogy költőink nem írnak kritikákat, elméleti munkákat.

A „Szakmai gondok” című rész a legpregnansabban bizonyítja, hogy a tudománnyal kapcsolatban is megvalósítható a kritikus egyik feladata, miszerint az általa felismert folyamatokat nemcsak a művészekben, hanem a tudósokban is tudatosíthatja, s itt is harcolhat a „kényelem, begyöpösödöttség, gondolati és érzelmi tunyaság ellen”. Véleményünk szerint a magyar irodalomelmélet fejlődése szempontjából alapvetően fontos tudatosítani, hogy Lukács György életműve „sem meg nem kerülhető, sem félre nem tehető senki által, aki magát az esztétika bármelyik ágában marxistának vallja”. Olvasmányairól szólván pedig az a pozitív értelmű professzori szint, amellyel a francia, az angol és az amerikai irodalmat ismeri azzal a ritka képességgel párosul, hogy gusztust csinál elolvasásukhoz.

Az „Olvasás közben” írásaiból a tudós és kritikus Nagy Péter mellől ránk néz a tanár. A szó klasszikus értelmében vett tanárnak mindenről van mondanivalója, de nem azért, mert mindenről közölnie kell valamit. Az igazi tanárnak arról a világról van mondanivalója, amelyben él, és arról, amely felé halad a világ a tanítványban és tanítvány a világban. Az ilyen értelmű tanári megnyilvánulás sohasem improvizáció és sohasem tudálékos „mindent tudás”, mert benne ismertté váltak és elmélyültek a valóság törvényszerűségei, s minden jelenséghez ennek alapján szól.

S épp ez a magatartás érteti meg, miért van Nagy Péter esszének hitele szövirágok és a szaktudományban szokásos bizonyítás nélkül is. Még a nekrológokat összegyűjtő „Drága halottak”-ban is a valósággal való összevetés hitelesíti szavait. A vizsgált jelenséget a kor valóságához méri, sajtósági módszerrel. Az adott korról, történelmi időszakról vagy helyzetről mindannyiunk által jól ismert, precízen megfogalmazott tételt mond, amelyet így premisszaként kezelhetünk. Erre a premisszára építi rá a részletes bírálatot vagy megjegyzéssort. A kitűnő módszerrel azt éri el, hogy az általa vizsgálandó író, embert, művet vagy elméleti kérdést részletezheti sokoldalúan, anélkül, hogy a kort kellene aprólékosabban bemutatnia. Nem azt fejt ki tehát részletesen, amivel bizonyít, hanem amit bizonyít. S úgy véljük, a kritikairásnak ez az egyik legjobb módszere, mert így olyan esszé születik, amelynek igazsága és hitele nem a kritikusra tett hatásokat igazoló metaforákból derül ki.

Ez a fajta esszé azért is demokratikus műfaj, mert — ha a jó szem nem is, de — a módszer, erőfeszítéssel és sok tanulással, elsajátítható. Az impreszionista prózához hasonló esszé minden vonatkozásban elsőrendűen adottság, képesség dolga. Amikor Nagy Péter esszéi olyan dolgokra világítanak rá egyszerűen, egyértelmű pontossággal, hogy olvasója pirul, mert nem vette észre őket, arra is sarkallnak, sajátítsa el a módszert, noha tudja, az igazság pontos megfogalmazása nemcsak a módszerből ered; az impreszionista esszét — legfeljebb, ha — csodálni lehet. Nemcsak saját írásaira vonatkozik, általános érvényű mottónk lehetne, „hogy a kritika közönség felé forduló arcának legfontosabb vonásai az ideológiai betájolás és az esztétikai érzékenység fokozása”.

S mivel nemcsak vallja, hanem meg is valósítja, Nagy Péter könyve mindannyiunk számára útjelző. (*Szépirodalmi*, 1976.)

FELÉPÍTJÜK BÁBEL TORNYÁT

László Anna új elbeszéléseinek több alkalommal is érett korú értelmiségi asszony (vegyész, orvos) a hőse. Asszony, aki fiatalos lelkesedéssel élte át a felszabadulást követő nagy történelmi újrakezdés éveit, a napi politikától azonban csakhamar elidegenedett. Alkotó munkára készült, önfegyelemre nevelte magát, tanult, hogy később annál eredményesebben szolgálhassa az emberi közösséget, amely körülveszi. Aztán, midőn eljött a fiatalos tervek valóra váltásának ideje, szorongva tapasztalja, hogy gondjai megsokasodtak, munkabírását és vállalkozó kedvét lassan felemésztette a köznapi robot, a családi élet, az a fáradhatatlan körforgás, amelyet a növekvő anyagi igények és az igények kielégítését szolgáló erőfeszítések hoznak létre. Ezek az asszonyok, az *Egy hosszú délután a zárt osztályon*, a *Majd a nyáron* vagy a *Doktor Kozarik Magdolna rövid és némileg tendenciózus életrajza* hősnői sorra átlátni kényszerülnek helyzetüket. Érzik, hogy életük biztonsága mögött megoldatlanul maradt kérdések, félbehagyott tervek, személyes csődök rejlenek. Előbb-utóbb rádöbbennek arra, hogy azok a kapcsolatok és kötések, amelyek felnőtt korukra kialakultak: a házasság, a család, a foglalkozás részben megalkuvásuk eredményei. A felismerés így lesz a visszatérő és a számvetés pillanata. Nem lehet véletlen, hogy László Anna elbeszéléseit mindegyre emlékek, a múlt képei szövik át. Önmagukat keresik ezek az asszonyok, ezért kell felidézni, mintegy „visszakeresni” egykori egyéniségüket.

A látszólagos nyugalom, a rendezett élet mögött nyugtalanság honol, elégedetlenség, amely új feladatok vállalására biztat. Lelkiismeretfurdalás, amely gyakran ibseni értelemben „élethazugságnak” bélyegzi azt a konszolidált nyugalmat, amely a fiatalság lázai s küzdelmei után kialakult. Csakhogy azok sem szerencsésebbek, akik hűek tudtak maradni korábbi önmagukhoz, ifjúságuk lázadó, lelkesítő elképzeléseihez. Az *Egy hosszú délután a zárt osztályon*, mondhatnak, személyes, alanyi hitelességgel mutatja be Váró Erzsébetet, a rendezett életű

kémikust, aki munkájában és házasságában, úgy hiszi, megtalálta önmagát. S rendkívüli megjelenítő erővel ábrázolja a diák-kori barátnőt, Horváth Dorottyt, aki zaklatott fiatalsága után végül a zárt osztályra került. A találkozás mindkét asszonyt és mindkét életelvet leleplezi. Erzsébet nyugalma mögött zavar rejlik; a konszolidált sorsúak lelkiismeretfurdalása a szerencsétlenek sorsa miatt. Dorottya pedig, aki ennek a konszolidált életnek mindenben „ellenjátékosa”, hiába őrizte meg fiatalságának nagyralátó terveit és nagyratörő lendületét, a társadalom peremére került. Élete rendetlenségbe fulladt, kuruzsló vált belőle, majd örült, aki kényszerképzetek közé menekült ismétlődő csődjei elől.

A nemzedéki számvetés éppen ezért nem könnyű vállalkozás. Hiszen László Annának olyan nemzedékkel kell számot vetnie, amely vagy kiegészített körülményeivel, s elfogadta sorsának lehetőségeit, vagy ellenkezőleg hűséges próbált maradni önmagához, s életképtelennek, alkalmatlannak bizonyult. A sejtelmekben megjelenő nemzedéki csőd elől az író (nem hősei) a fiatal generációhoz menekül. Talán a fiatalságban lesz elég erő, hogy megőrizze és megvalósítsa önmagát. Doktor Kozarik Magdolna, midőn élete végső válságba került, házassága és alkotó munkája, úgy tetszik, zátonyra futott, leányához fordul vigasztért. A kamaszlány más generációt, más ideálokat, más életszemléletet képvisel. S ő az, aki „megbocsájtja Doktor Kozarik Magdolna életét”. Valóban? S joga lesz megbocsájtani? Hiszen csak akkor lesz rá joga, ha ő maga értelmesebb és tartalmasabb életet teremt a régi helyén. Nagy kérdés, teremt-e valóban ilyen életet.

Erre a kérdésre próbál válaszolni László Anna „mitológikus” elbeszélése: a *Felépítjük Babel tornyát*. Ennek az elbeszélésnek már a fiatal nemzedék a hőse, ahogy manapság mondani szokták, a „Vízöntő kor” gyermekei. Ők határozzák el, hogy felépítik Babel tornyát, az emberiség egységének és testvériségének ősidők óta félbemaradt szimbólumát. Az ókori építők szétszéledtek, s kései utódaikra hagyták a hatalmas torony befejezését. „Arra az időre – olvasuk –, amikor egy népes közösség harmonikusan, teljes egyetértésben és azonos célra összpontosítottan képes dolgozni majd [...] Rájuk vár a feladat, hogy a Művet folytassák és befejezzék.” Az elbeszélés

hőse (magyar fiatalember) fanatikusán hisz benne, hogy ez a kor elérkezett, s a jelen ifjúságára vár a nagy feladat. Ez a fiatal-ság kötetlen szabadságban él, nem kötik meg képzeletét és magatartását az elődök, szüleik eszményei, illúziói, erkölcsi elvei. A fiatalság elutasítja az önzést, a hiúságot, a hatalmat, az anyagi javakat. Egyenlőséget kíván, örömet hirdet, úgy hiszi, évezre-des béklyóktól szabadította meg magát. A magyar fiú toborzására össze is gyűlnek a fiatalok a világ minden tájáról, hogy vég-hez vigyék a nagy vállalkozást. Csakhogy a munka és az együttélés köznapi valósága sorra megcáfolja a szép hiteket és eszmé-nyeket. A szabad közösségből csakhamar kasztoakra bomló társadalom szerveződik, lelepleződik az önzés, az agresszivitás, a megalkuvás. „Rossz leírnom – töpreng az elbeszélés hőse. – Az ember szolga is. Mindenkor szolga is.” A közösség felbom-lik, szétszóródik a négy égtáj felé. Bábel mitikus tornya továbbra is befejezetlen ma-rad. Azaz a „Vízöntő kor” gyermekei sem ígérnek valódi emberi felszabadulást; az ő életfelfogásuk és magatartásuk sem mutatja meg azt az alternatívát, amelyre László Anna csalódott felnőtteinek szüksége van. A fiatal nemzedékre tekintő érdeklődés egyelőre ironikus kételynek adja át helyét.

A jövőendő képzeletbeli alternatívájának vizsgálata, teljes joggal, mitológikus köntösben jelentkezik. A *Felépítjük Bábel tor-nyát* modern mítosz, pontosabban az ősrégi mítosz modern-ironikus parafrázisa. S ezért lényegében elhanyagolható, hogy a nagy vállalkozás helyszínének vagy résztvevőinek ábrázolása elnagyolt marad. Az elvontabb, jelzésszerű ábrázolás a mítoszalkotó mód-szerből következik. A mai középnemze-dék bemutatását viszont rendkívül hiteles, mondhatnók, aprólékos ábrázolás végzi el. László Anna igen nagy figyelemmel hajol asszonyalakjai fölé, ismeri a mai értelmi-ségi asszonyok életérzésének, gondolkodá-sának és viselkedésének apró titkait. A nemzedéki számvetés mindenesetre ennek a tökéletes tárgy- és lélekismeretnek, vala-mint ábrázolásnak a közegében kap igazán hitelt. Az elvontabb mitológikus és a minu-ciózan kidolgozott realista ábrázolásmód kettőssége már az író előző elbeszélésköte-tében: a *Gyász tarkában* novelláiban is megjelent. E kettős írói szemlélet és ábrá-zoló módszer minden bizonnyal alkalmas arra, hogy László Anna saját írói „növés-

tervét” megvalósítva vessen számot nem-zedékének sorsával, helyzetével és elkép-zeléseivel. (*Szépirodalmi Kiadó.*)

POMOGÁTS BÉLA

Galambo s Lajos:

DIAGNÓZIS

A hatvanas évek elején induló Galambos Lajos egyike volt azoknak az íróknak, akik a legerőteljesebb művekben ábrázolták a magyar falu életében zajló sorsdöntő vál-tozásokat. A Keserű lapu elbeszélései, az Isten őszi csillaga, a Mostohagyerek, a Zsilipek című regények éles összeütközé-sekről, új embereket formáló küzdelmekről, a régi szemlélet és magatartás elleni min-dennapos harcokról tudósítottak. Írásai-nak drámaisága, publicisztikus lendülete, a kor égető problémáival viaskodó szenvedélyessége nemcsak a kritika elismerését vívta ki, hanem egy széleskörű olvasótábor rokonszenvét is. Ma már elmondhatjuk, hogy Galambos Lajos művei nélkül jóval szegényebb lenne a hatvanas évek magyar irodalma, sokkal kevesebbet tudnánk az új történelmi szakaszba érkezett paraszti vi-lágról.

A hatvanas évekkel azonban mind a tár-sadalomban, mind az irodalomban lezárult egy sajátos fejlődési periódus. Ma már a változások külső jegyei a korábbi időkhöz képest kevésbé szembetűnőek, a társadalmi mozgások mind inkább a minőségi átala-kulások felé mutatnak, s ebben a folya-matban az egyes ember személyisége, er-kölcsi magatartása kerül előtérbe. Ha Ga-lambos Lajos mostani elbeszélésciben más-fajta hősökkel találkozunk, kevésbé érez-zük a szélsőségek közt kirobbanó feszült-séget, minden bizonnyal itt kell keresnünk a magyarázatot. Nemcsak Galambos, de kortársai közül sokan mások is szembe-kerültek ezekkel a problémákkal. Az sem kétséges, hogy a mai viszonyok bonyolul-tabb emberi kapcsolatait, nehezebben átte-kinthető valóságszférái nagyobb próbák elé állítják az írókat, mikor a kor hősét akarják megrajzolni. Sok a tétova kísérle-tezés, a csak félig sikerült megoldás. Ezt tapasztaljuk néhol Galambos kötetében is, melynek egészéből izgalmas, színekben gaz-

dag képe tárul elénk napjaink társadalmának, részleteiben azonban gyakran egyenetlennek, laza, erőtlen szövésűnek tűnik. Az író küzdelme jól érzékelhető az új ábrázolási problémákkal, s az is sokszor kiviláglik írásaiból, hogy ahol szakít a bevált fogásokkal, törekvései eredményesek.

A Diagnózisban Galambos nem vonta meg szorosan a műfaji határt a novellánál és az elbeszélésnél. A harmincöt írás között szépszámmal találunk tárcát és riportot is. Az ilyesfajta kötetyszerkesztés nem mindig szerencsés, mert a „műfaji vegyeség” könnyen a széttagoltság forrásává válik. Galambos könyvében ezt nem érezzük, itt minden írást összeköt egy jól kitapíntatható alaprobléma: milyen erkölcsi kérdéseket kell megoldani a ma emberének, hogy harmonikus legyen a kapcsolat magánélete és közösségi tevékenysége között? A fentebb említett egyenetlenséget inkább az okozza, hogy az elbeszélések, tárcák, riportok közé súlytalanabb írások is bekerültek.

Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy miközben Galambos érezhetően nagyobb figyelmet szentel új kötetében az egyéni problémáknak, a mai ember önmegvalósítási kísérleteinek, percig sem téveszti szem elől azt a lényeges szempontot, hogy ezeknek a problémáknak a léte mindig valamilyen közös gonddal függ össze. A *Hajsza* című elbeszélés látszólag egyedi esetet ír le. Czégény Imre, a jelentős üzem ifjú mérnöke nappal a munkahelyén dolgozik, reggel és este pedig másodállásban egy biztárházban méri az italt. Kettős foglalkozásának meghökkentő ellentmondásával maga is tisztában van, ám pillanatnyilag hatása alá került annak a szellemnek, mely az anyagi gyarapodást emberi értékmérőnek tekinti. Czégény erejét lassan felőrli az ostoba hajsza, belátja, hogy így nem élhet tovább, annál is inkább, mert itt már többről van szó, mint az ilyen áron megvásárolt jólét. A *Senene* Hódi Miskája más természetű választás elé kerül, neki vezetői állást kínálnak abban a tervezőintézetben, ahol dolgozik. Őt azonban sem a nagyobb tekintély, sem a több pénz nem vonza annyira, hogy lemondjon tervezői munkájáról, amit szenvedélyesen szeret. Hódi az alkotó munka mellett dönt, s ebben a gesztusban egy rokonszenves emberi magatartás nyilvánul meg, olyan emberé, aki a csábító lehetőségek ellenére a közkatona szerepét vállalja.

A *Mentőövek* idős mérnöke úgy érzi, még tevékeny ember lehetne a munkahelyén, felettesei azonban – személyes okokból – nyugdíjazzák. A mindennapos történetet az író azáltal teszi emlékezetessé, hogy közben bemutatja az emberi kapcsolatokban fel-felbukkanó múlt rossz beidegződéseit. Napjaink jellegzetes figurája elevenedik meg a *Légyfogó* ügyeskedőjében, aki a lányát használja családoknak, hogy a rászédett fiatalembernek ingyen munkájával felépítse a vikendházát.

Galambos Lajos írásaiban gyakran találkozzunk olyan idejétmúlt emberi magatartásokkal, melyek életet, szerelmeket tesznek tönkre, alattomosan előkészítik egy tragédia bekövetkezését. A címadó *Diagnózis* novella döbbenetes erejű példa erre. A kis Ozsgyán Kati halálának okát homály fedi, mert apjának sikerült félrevezetni az embereket. Ihász doktor azonban nem nyugszik bele a rejtélyes ügybe, személyesen nyomozza ki a valódi okot. Lépésről lépésre ismerjük meg egy embernek alig nevezhető apa kegyetlen jellemét, aki egy kútbaesett libáért képes feláldozni a gyermeke életét. Nem véletlen tragédiáról van szó, szándékos emberölés történt, még akkor is, ha a látszat ennek ellent mond. Ozsgyán Kati szomorú sorsában szinte a balladák világa támad fel, ahol könyörtelen törvények teljesednek be az embereken. A *Lu* című elbeszélés hőse egy mai fiatalasszony, aki a megszokásokkal, a felületes emberi ítéletekkel kerül összeütközésbe. A természetességét könnyelműségnek, a közvetlenséget felkinálkozásnak vélő férfi alakjában az író egy gyakori típust rajzol meg. Tat Jónás a megkövült előítéletek rabja, nemcsak a Luval való kapcsolatában felelőtlen, de egész életvitelében. Sajnos, a mindvégig jól bonyolított történet az utolsó részben megtörik, a férfi véletlen halála eléggé valószínűtlen és tulajdonképpen nem is indokolt. Érdekes kísérlet a *Magnó* című írás, amelyben egy érzékeny fiú meséli el hányatott életét a kezelőorvosának. A magnószalagra mondott vallomás sajátos látélete azoknak a zavaró momentumoknak, amelyek akadályozzák, majd végképp lehetetlenné teszik egy lélekben sérült fiatalember beilleszkedését a felnőttek világába.

A kötet több írásában is foglalkozik Galambos nő és férfi kapcsolatával. Talán ezekben az elbeszélésekben, tárcákban érezzük leginkább az elnagyoltságot, a szok-

ványos megoldások gyengéit. Az *Utolsó járat*, a *Kegyetlen levél*, a *Ne legyen már hidegebb* egy témát variál: X és Y évek múltán találkozunk, nosztalgiával gondolkodik vissza a hajdani nagy szerelemre, mely sohasem teljesült be. A kissé romantikus színezetű történetek nem tudnak igazán megragadóvá válni, mert megmaradnak az esetleírás szintjén. A *Patkó Imre*, a *Párna a fán* vagánykodó legényei pedig mosolygatóan naiv dolgokat művelnek, csak a fejünket csóváljuk, hogy ezek is bekerültek a kötetbe. A jelzett témakörben minden kétséget kizáróan a *Ház a főút mellett* című elbeszélés a legjobb, melyben két öregedő, magányos ember egymásratalálását írja le a szerző sok líraisággal, szívenütő meghatottsággal.

Szólnunk kell még a riportokról, melyek külön szint adnak a könyvnek. A *Fidem pro fide* az író szülőfalujáról, Kótajról rajzol képet, a *Hegyközség* pedig egy sajátos szövetkezeti csoportosulás életét, működését mutatja be. Mindkét írásban szerencsésen párosul a riport elevevése a szociografikus tényyszerűséggel. A *Fényárnyék* egy kórházi osztály hétköznapijairól szól, ahol maga az író is eltöltött pár hetet. Különösen néhány jól elkapott figura – egy-egy jellegzetes embertípus felvillantása – teszi emlékezetessé az írás egészét, s gazdagítja egyúttal a kötet emberi világát. (*Szépirodalmi*, 1976.)

KOVÁCS SÁNDOR

Sándor Iván:

A FUTÁR

A cselekményt elindító alaphelyzet – egy körvonalazódó családregény –, mint világ-irodalmi példák mutatják kiválóan alkalmas arra, hogy fejlődési folyamatot tárjon az olvasó elé; amelyben a főhős belső egyéni érlelődéstől jut el a *társadalmi* mozgással való azonosulásig. Ez minden jelentős történelmi-társadalmi regényről elmondható, s megemlékezésével éppen az volt a célom, hogy *A futár*-t a magyar irodalomban 1848–49-et így ábrázoló hagyományok folytatójának lássuk. Előre kell bocsájtani, hogy ebben a viszonylatban szembeütünk;

Sándor Iván nem mindenben tudta kihasználni a téma kínálta lehetőségeket.

A kor ábrázolásának *hitelességén* nem csak közismert történelmi események meglétét vagy hiányát érthetjük a regényben, legalább ennyire az emberi magatartások, szokások, cselekedetek rugóit, közösségek viszonyrendszerét, gondolkodásmódját. Egyszóval: az embert, aki eltéveszthetetlenül ahhoz a korhoz köthető. Eösi János fiatal könyvkereskedőségét nem forradalmár, a márciusi események még távol esnek tőle, de életútjából és főként szellemi tájékozódásából következően azzá lehet. S az író éppen ez a „lehet” foglalkoztatta. Az időt azzal is érezteti, hogy hőse ismeri Robespierre emlékiratait, meg a franciák forradalmi indulóját, s írásokat az ember eredendő jóságáról. E közvetett jelzések a felelős pesti minisztériumról, a szabad sajtóról és egyebekről szóló hírekkel válnak konkréttá. Vagyis, az időnek, mint a történelmi regény fontos alkotóelemének, következetes éreztetése az első lapoktól szembetűnő. Ezen túl, a hitelesség szempontjából, ugyancsak fontos, hogy Sándor Iván a nemzetiségi-válási probléma oldaláról közelítette meg az eseményeket, s e kereteken belül irányította úgy hőse sorsát, hogy általa lényeges ismereteket közöljön az olvasóval. A sorsalakulásban nagy szerepet kapott a véletlen. Eösi János szinte akarata ellenére lett részesévé a harcoknak.

A főmotívum, amire az író hősenek cselekedeteit építi, személyes jellegű, családja felkutatásának szándéka viszi útján tovább. A regény jól érzékeltette azt, hogy a véletlenek sorozata miként válik szükségszerűséggé. A nemzetőr tiszttel való többszöri találkozás, majd a gyakorlatkozó, menetelő katonák látványa segítik annak a belső felkészültségnek a kibontakozását, amit eszméi jeleztek. A szükségszerű véletlenek két síkon is nyomást gyakorolnak a fiatalemberre; egyrészt a nemzetőrséghez, majd honvédsereghez csatlakozás által, másfelől pedig úgy, hogy gondolatilag szeretné követni, feldolgozni a történeteket.

Ez egyben arra is utal, hogy kétféle szerkezeti elemmel dolgozott az író. Van *A futár*-nak pikareszk vonása, már-már kalandregényre emlékeztető fordulatlancolata; börtön, élményekben gazdag utazás, ellenséges táborba kerülés, érthetetlen megmenekülés a haláltól és így tovább. De, ezek

a kalandok – s ez az író átgondolt és következetes munkáját dicséri – alá vannak rendelve a meghatározó eszmeiségnek, miszerint: *a szabadság nem teljes addig, amíg „marad valaki, akit az igaztalanság sújt”, ami végülis az e tájon élő népek összefogásával kerülhető el.*

Természetesen, ez általános érvényű tétel, amihez Sándor Iván *elvezeti* regényének hőseit. Az állítmányt az előző mondatban azért emeltem ki, mert arra az összefüggésre mutat, ami *A futár* fogantatása és a megoldás ilyen módja között van. Az író maga mondta, hogy a megírásban szerepet játszott az a hagyomány, amelynek képviselői Adytól kezdődően megtagadták a romantikus műltszemléletet és realiztikus történelemábrázolásra mutattak példát. Ennek követése és az ismert történelmi eseményekkel való szembenézés a cselekmény *gyorsítására* ösztönözték Sándor Ivánt, arra, hogy az adott időhatárok között minden általa lényegesnek ítélt történéshez elvezessen. Ez pedig nem vált előnyére a regénynek. Leginkább azért nem, mert az író úgy értelmezte a realizmust, hogy minél több olyan eseményt zsúfoljon egybe, amik megtörténtek vagy megtörténhettek az adott helyzetben. Ez azonban csak egyik sajátossága a valósághű ábrázolásmódnak, és legalább ennyire hangsúlyos benne az emberi vonások feltárása, a jellem kibontakoztatása. Erre a főhős gyors haladása nem adott lehetőséget.

Az író jellemábrázolás helyett a *választást*, az alternatívák feloldását helyezte előtérbe. Ez már korábbi regényeinek is középponti problémája volt. Nevezetesen, hogy az ember – legyen bár szándéka azal ellentétes – újra és újra szembekerül a történelemmel, s az események szorításában határozhatja meg helyét, haladási útját. Az *M. L. esetei* című (1972) regényszerűvé fűzött novellaciklusában olyan főhőst rajzolt, akinek személyes sorsa lényegtelennek vált mindabban, amit tett; döntéseivel akaratlanul építette a jövőt. Eösi János választásai viszont hűsbavágók, az első pillanattól az utolsóig. Az alternatív helyzeteket – élettapasztalatok nélkül! – magasfokú tudatossággal oldja meg. Már a regény első lapjain úgy nyilatkozik, hogy olyan helyzetet szeretne, amikor nem két rossz közül a kisebbiket lehet csak választania. Olyan tisztánlátásról tesz tanúbizon-

ságot, ami egy addig védett környezetben élő fiatalemberről elképzelhetetlen.

Amivel az ábrázolás egysége is felborult. Leírták már, hogy *A futárban* Sándor Iván a maga tudatosságának szintjére emelte Eösi Jánost s ezzel vétett a jellemrajz hitellessége ellen. A mellékalakok tekintetében sem sikerült teljesen elhíhetővé tenni azt, amit egy-két szavas bemutatás után tesznek. Figuráit egybekapcsolják a történelmi események, de sokkal inkább egy-egy elképzelt magatartásforma, eszmei meghatározottság illusztrációi, semmint élő emberek. Maderspach kapitány a következetes forradalmiság szigorát, Práger József temesvári polgármester a demokratizmusát van hivatva megmutatni, Bánay Albert főírnok pedig a határozatlan, a sorsnak kiszolgáltatott embert, Nicolae Stancu a népek „lépésről lépésre” közeledésének harcosa.

Erre – hogy elsősorban nem a múlt alakjai, hanem eszméi és azok megvalósulása foglalkoztatja – maga az író hívta fel a figyelmet *A futárral* csaknem azonos időben megjelent tiszaezlári dokumentumkötetében: „Munkáimban évek óta egy gondolatkört próbálok körüljárni, s lehetőleg módszeresen kifejteni: a törvényesség problémája izgat, az igazsághoz való emberi jog mindenek felett álló szükséglete.” Így került a hangsúly *A futárban* is a dokumentumszerű ábrázolásmódra és a tanulságok gyors összegezésére. Nem választhatott kiemelkedő és ismert hőst regénye főszereplőjéül Sándor Iván; csak ezt a székely-zsidó fiatalembert, aki küldetesei közben megismeri az erdélyi nemzetiségek sérelmeit és gondjait. Hogy végül a személyes, hallott, megtudott tények és a megtett út összegződjék a már említett következtetéssé; mindennémű megkülönböztetés ellen küzdeni kell.

A téma iránti vonzalom és az író gondolati szándéka és a dokumentumok önállósága közötti feszültség az ábrázolás egységét megbontotta, de az így támadt hiányérzetet feledteti az előadás gördülékeny műgondja és líraisága és tömörsége. Az egyértelmű, tiszta fogalmazás és az író történetsemlelete együtt teszik a forradalomról és szabadságharcról szóló regények értékes darabjává *A futár-t*. (*Szépirodalmi*, 1976.)

LACZKÓ ANDRÁS

FANCSIKÓ ÉS PINTA

Kicsoda is ez a Fancsikó és ez a Pinta? Valóságos lények-e egyáltalán? Vagy csupán a képzelet szüleményei? De inkább így kellene kérdeznünk: a képzelet szülemény-e, vagy csupán valóságos lények?

Azt olvassuk a kötet (novellafüzér? regény?) első lapján „a Fiú ajkáról” elhangzó néhány sorban, melyet „Előszó maskarájában” tolmácsol a szerző: „Fancsikóval és Pintával évekig éltünk együtt, mint elválaszthatatlan jó barátok, okos és lusta, buta és lelkes srácok, akik időnként mesélnek, hazudnak, leteremtik a szülőket, ha kell, megalázzák őket, ha kell, megsimogatják arcukat, mindezt azért, hogy egyensúlyban tudjanak két életet tartani, mert erre a felnőttek a SOK-MINDENFÉLE-ELFOGLALTSÁG miatt nem képesek.”

Még lényegesebb, tárgyyszerűbb tájékoztatást ad másik néhány sor: „Fancsikókat először 1951-ben találtam ki. Egy szék a fal felé fordult. A karfán a fehér festék fölrepedezett, mintha megsértődött volna. Álltam a széken, és három szót selypegettem a világnak: fancsikó, kalokagatijja, pinta.”

A „Fiú”, akárcsak Mándy Iván történeteiben, nem azonosítható magával az íróval. De nem is távolítható el tőle túlságosan. Esterházy Péter ezt így mondja: „semmit sem szopik az ember az ujjából”. A *Fancsikó és Pinta* én-hősét két lényeges tényező különbözteti meg a Mándy-novellák hőseitől. Egyrészt Mándynál a nosztalgia a téma, vagyis a múlt jelenléte a mában; Esterházynál mintegy ennek a fordítottját észleljük: az író (mai) jelenlétét a múltban, hőse (vagy a saját?) gyermekkorában, s épp ez a „szinkronban” rögzített gyermek-világkép a kötet szenzációja: a harmonia manapság oly ritka élményével ajándékozza meg az olvasót. Másrészt Mándy hőse inkább serdülő korú, a felnőtté válás küszöbén kíváncsiskodó kamaszgyerek; Esterházyé még kisfiú.

Nem véletlen tehát az évszám hangsúlyozása. Az író 1950-ben született; a *Fancsikó és Pinta* hőse 1951-ben találta ki először két pajtását, akik „a barátaim voltak, noha nem mások ők, mint akkori gondol-

kodásmódom, vágyaim és erőfeszítéseim két pólusa”. A *Fancsikó és Pinta* hőse tehát nemzedéki hős. Ez a nemzedéki hős a fal felé fordított széken áll, s felnőttül félnek ismeretlen szavakat selypegetni a világba. A szavak elgurulnak, akár az üveggolyók, de „ezek a történetek már akkor bent voltak a szép üveggolyókban”.

Esterházy Péter a legfiatalabb írónemzedék tagja, a *Fancsikó és Pinta* alapján, mely első kötete, okkal mondhatjuk: e „huszonéves” írónemzedék reprezentáns képviselője. Az előttük jelentkező nemzedék, melyet még szintén „fiatalnak” szokás nevezni, nem kevésbé előszeretettel nyúlt a nemzedéki konfliktushoz, gyakori, néha már-már a modorosságig gyakori téma lett ez irodalmunkban. Nevezetesen, hogy a fiatalok másképpen élnek, más eszményeket vallanak, mint az idősebbek. A „huszonéves” írónemzedéket azonban, úgy tetszik, nem annyira a nemzedéki konfliktus érdekli, inkább, ha szabad e kifejezéssel élnem, a gyerekkor immanenciája. Azért-e, mert fiatalabban jutottak publikálási lehetőséghez, mint az előttük járók? Alighanem mélyebb jelenségről van szó. Legalábbis Esterházy esetében.

Látszólag a *Fancsikó és Pinta*ban szintén a nemzedéki konfliktus a téma. A könyv végül is egy házaspár kapcsolatának megromlását és megszakadását mondja el — ahogy ezt gyermekük (az a kisfiú, aki a történet én-hősét) látja. Maga a sztori mégsem érdekli az író, ezt jöszörfivel elintézi az első oldalon, a csupa nagy betűvel írt SOK-MINDENFÉLE-ELFOGLALTSÁG címszáva alatt. Az már jobban izgatja, hogyan tárulnak fel a valóság összefüggései a gyermektekintet előtt. A felnőttek, akik immár végérvényesen haszontalanok váltak — sok mindenféle elfoglaltságuk miatt — életükkel legfeljebb *alkalmat* szolgáltathatnak a világ megismeréséhez.

Amikor Esterházy egyébként igen szűkszavú bemutatkozásában (a kötet „fűlén”) hangsúlyozza, hogy „van tehát főhős és van történet”, akkor nyilvánvalóan nem a két-három szóval előadható, banális sztorira gondol. Az igazi történet a világ felfedezése. A világ megnevezése. Ami azt is jelenti: a szavak felfedezése. Esterházy elemiségükben leli meg az egyes szavakat. Az Esterházy-próza nyelvi ereje abból fakad, ami egyszerre módszer is, téma is: az író úgy fedezi fel a valóságot, ahogy az a

gyerektudatban tükröződik. Sőt, épp ez a szinkronitás a mű alapeszméje: a *Fancsikó és Pinta* a gyerek-világkép totalitásáról szól.

Szívesen mondanám, hogy Esterházyt egyszerre érdekli a valóság látható és „rejtett” arca. De épp arról van szó, hogy a gyermektekintet előtt, mely a maga teljességében érzékeli a valóságot, nincs rejtély. A „rejtett arc” csak a fogalmi előítéletek és sztereotípiák felnőtt viszonylatában létezik; Esterházy mindazt, amit e rendszerből nem tud a maga elemiségében újra felfedezni, a „sok mindenféle elfoglaltság” címszava alá utalja (azaz haszontalannak ítéli). Nem érdekli a világ magyarázata. A világ természete érdekli. Habár ezzel már magyarázza is a világot.

De nála a magyarázat mindig játék. A játék az Esterházy-próza lényegéhez tartozik. A könyv igazi története szerepek története. A felnőttek hamis életjátéka e tekintetben is ürügy. Premier planban az a játék folyik, amit a gyerekek játszanak. A gyerekjátékból hiányzik a felnőttek hamis szerepjátéka. A gyerek nem azért ölt álarcot, hogy letagadjon az igazi énjét, hanem hogy ezáltal belülről ismerje meg az új összefüggéseket. A képzelet és a valóság konfliktusa itt ugyanúgy játék, mint összeilleszthetőségük. És *Fancsikó* meg *Pinta* nem mások, mint *játszó személyek*: nem léteznek e novellafűzér kisflú hőse nélkül — de az sem nélkülük. Ők ketten végül is annak az egyetlennek két végétét tesztelik meg. Valóságos testet öltenek: hisz mindvégig játszanak. A hős legfőbb és legszélsőségesebb jellemvonásait képviselik, miközben maga a hős is jelen van: különös álarcosdi ez a világ természetének megismeréséhez.

Méltathatnánk az író pszichológiai bravúráját, ám többről van szó, mint árnyalt gyermeklélekrajzról. Pontosabban másról. Esterházy nem a gyerek-totalitás helyét keresi a (felnőtt) valóságban, hanem a valóság helyét a gyerek-totalításban. S nemcsak általános (felnőtt) tájékozódásunk szükségét leplezi le, hanem a gyerek-világkép totalitásának viszonylagosságát is észreveszi. Ez némi szorongással tölti el. Mégis boldog írónak mondható, mert a világ természetéből kiolvassa a harmóniát. Ettől olyan derű tölti be könyve lapjait, melyet csak a gyermekek és az aggok ismernek. (*Magvető*)

PÁLYI ANDRÁS

Thiery Árpád:

A REND

Szívesen vállalom, hogy elfogultan szeretem Thierry Árpád irodalmi riportjait. Nem elsősorban és nem csupán azért, mert a Pécs környéki, mecseki bányákról, bányászéletekről, -sorsokról — melyekhez családom révén személyes kötődésem van — oly megindítóan szépen és igazul ír, s főleg nem azért, mert kiírja mindjárt könyve legelején, hogy még 1782-ben nyitották meg Vasason (szülőhelyemen) az első mecseki szénbányát. Ezek merőben szubjektív tényezők.

Azért szerettem meg ezt a könyvet, mert annyiféle embert invitált meg hozzám, ott-honomba, akiket csak megszállott író-riporter képes felkutatni. Adódtak ehhez persze alkalmak is, de Thierry konokul kereste az „ő” embereit: nem sokat bízott a véletlenre. Nem a sztorit „hozzák” ezek a riportok, életek, sorsok tárulnak elénk — olykor a legeseménytelenebbek, de mindnek van emberi arca, tanulsága. Így együtt olvasva ezek az irodalmi riportok többet adnak, másként hatnak, mint első megjelenésük idején: a Jelenkorban, a Dunántúli Naplóban, a Népszavában, az Új Írásban stb. Visszagondolva: talán akkor inkább hangulatukban fogtak meg, persze a mondanó mellett, de Thieryt, mint riportert ebből a könyvből ismertem meg igazán. Konok céltudatosságát a mai ember keresésében mostantól még jobban tiszteltem. Emberekről ír és nem — de legalábbis nem elsősorban — témákról (lásd az árvíz utáni riport). Most vettem észre, hogy a már megjelent könyveiben, regényekben és novellákban a véltől, az átlagosnál jobban ott kell éreznem a hősök, a szereplők, néha a történetek megformálásában az író mellett a riportert.

Thiery riportjaiban széles társadalmi tablát fest: az országosan ismert Veszprém megyei első titkártól, a közért és családjáért odaadón élő egészségügyi dolgozónőn vagy szövőgyári munkásnőn át Cseh István egyénileg gazdálkodó parasztig, aki „nem példája a közösségi embernek”. Nem úgynevezett nagy emberekről és kisemberekről szólnak ezek az írások, hanem „egyszerűen” emberekről, akik az élet különböző területein munkájukkal becsülettel

helyállnak. Küszködve, olykor lankadó, majd új erőre kapó energiával, sikerrel és kudarcral egyaránt. A csepeli kovácsról pl. egy dolgos életet elénkvetítve ezt írja: „Nyugodt, egyszerű élet, csöndes, bölcs belenyugvásokkal és derűvel megfényesítve. Különösen komoly dolgokra már nem vár.” Kérdezzünk rá csak egy másik riportja címével: ez nem „azt jelenti, hogy ember”? A ma névtelen hősei mellé odasorakoztatja a múlt névtelen hőseit, az internacionalistákat, a munkásmozgalom történetében névvel nem jegyzett öreg harcosokat, akiknek akkor a forradalom volt a dolguk, a munkájuk. A ma névtelen hősenek, a „munkaember”-nek (egyik riportcímét használok) napi tette, munkája is forradalmi tett, mert sokan vannak, vagyunk, akiktől ma „csak” tenyérynnyi helyen kér helytállást a történelem. Van még egy fajta kapcsolatkeresés a tegnap és a ma között ezekben a riportokban: a régi elmúlásának, az értékek átmentésének, valamint az új kialakulásának krónikáját együtt adják.

Miért érzem hitelesnek Thierry riportjait, a helyzeteket és az embereket? Mert köze van a dolgokhoz, kontaktust tud teremteni az emberekkel. Azt hiszem, kevés olyan írást talál az olvasó a kötetben, melyből ne érezne ki atmoszférát. Ez nem riporteri kaméleon-alkatra vall, hanem abból adódik, hogy a riportalanyok kiválasztása rendkívül céltudatos, majdnem mindig kiiktatva a véletlent, kapcsolatot keres (és többnyire talál is) ember és táj, ember és szűkebb környezet között (pl. a fogorvosnőről szóló írásban), figyeli a kézfogást és fürkészi a tekintetet. Így keresi embereit. De ezek leírása vagy jelzése mindig mértéktartó, itt fukarabb a szóval, de majdnem mindig beválik, mert alkati kérdésből adódó módszer ez nála (novelláiban, regényeiben is ezt érzem). Ugyanekkor hallatlan nagy távolságot látok Thierry Árpád íásaiban az emberek megismerésének vágya és a hozzájuk való közeledés tapintata között. Nem csupán a „ha nem sértem meg...” visszavisszatérő kitételeire gondolok vagy a változatos, témához és személyhez alkalmazkodó riporteri stílusra, hanem ezek felépítésére, az írói közbevetésekre, átvezetésekre is. Ennek az alkatból adódó módszernek azonban vannak negatív hatásai is: a múlt kutatásakor előforduló túlzások („mindent tud, mindenre emlékszik”), vagy az, hogy a riporter személye olykor, tapintatból túl-

zottan háttérben van (nem a nagy emberekkel való interjúkra gondolok).

Nem tudom, hogy ezek közül a beszélgetések, interjúk közül egy is magnóval készült-e. Nem csak azért nem hiszem, mert a Pap Jánosról szólóban (*Rendjelek az ember jellemén*) maga írja: „Rendületlenül jegyzetelek”. Mikrofonnal, főleg beszélgetés közben, kontaktust teremteni nagyon ritkán lehet. Nála a riporteri munka azért írói munka is, mert érzi az ember, hogy vele együtt gazdagodva távozik témája színhelyéről: nem csupán új ismereteket szerzett, de új embert, embereket is megismert.

Örömmel olvastam tehát Thierry Árpád kötetbe gyűjtött irodalmi riportjait, de csak morzsányit adhattam abból, hogy miről is szólnak. Lehet, hogy kitérek, de inkább őt idézem: „A boldogság magyarázata magában az emberben keresendő. A maga körül kialakított rendben, a rend harmóniájában, az élet dolgait megítélő szerénységben. Abban a képességben, hogy tud örülni annak, aminek örülhet, s csak amiatt bánkodik, amiért komolyan bánkódnia kell. Abban a bölcsességben, hogy nem becsüli le a saját helyét, legfőképpen pedig a hajlam, az elhivatottság: közösségi módon megtenni mindent helyzetünk, környezetünk, családjunk életének jobbrafordulásáért.”

Ez számomra a könyv legnagyobb tanulsága is.

STENCZER FERENC

S z a p u d i A n d r á s :

A SZÉL TORKÁBAN

Milyen is a szabad Hany? „A nyári esték párás langyossága a cserepesszájú hanyi föld rothadásszagú lehelletével keveredik. A fákon fácánok alusznak. A sötét bozótok, kaszálók, holtágak nesze és a tüllökhángú szél egyformán a süppedékes, bűzös lehelletű lép szava”, de a szabad Hany a Savanyó Jósák, Bandi Pisták, a szegénylegények romantikus világa is. A Hanyt lehet rajongva szeretni, lehet tőle kétségbeesetten menekülni, de nem ez a feladat.

A feladat: emberivé tenni, humanizálni.

a szocialista ember, életmód számára tenni termővé a Hanyt. Milyen egyszerűen hangzik, s hogy mégis milyen végtelenül komplikált, arról szól Szapudi András könyve: „A szél torkában”. Két kisregényt foglal magába a Győr-Sopron megyei publicista író kötete. Az elsőben, amelynek címe: Börtönkút, a „hanyi szörnyet”, a felszabadulást közvetlenül megelőző múltat vonja világosságra.

A Börtönkút gyerekregény; a kor egyik hanyásági faluját, tulajdonképpen a „hanyi társadalmat” a gyerekek szemén keresztül láttatja az író, s erre jó oka van. Ugyanis így lehetősége nyílik, hogy ábrázolja a fasiszta világ szörnyűségeit is, de a harcos ellenállást is. Azt a harcos ellenállást, ami a felnőttek világából hiányzott. Báró Glück Oszkár és a volksbundista tanító, Bader Joachim képviselik a fasiszta, német hatalmat; a plébános, a káplán, a „falú népe” a megrettenve asszisztáló helyi társadalmat; Viola kisasszony, a vénlány tanítónő az erőtlén érzelmi szembenállást; Káldorék pedig a fasizmus áldozatait. A Hanság álláspontját tulajdonképpen Keserű János, a nagygazda figurája fejezi ki: hozzáadja ugyan a lányát a volksbundista tanítóhoz, de a tanító urat ganyézni kényszeríti, mire az megszökök. Keserű János szó nélkül – se pro, se kontra – végighallgatja, ahogy a báró kidobja állásából Viola kisasszonyt, mert az nem hajlandó antiszemita elveket érvényesíteni a tanítói gyakorlatában, s végül ezt mondja a hössé magasztosuló vénkisasszonynak: „Na magát aztán gyorsan kiebrudalták ezek az urak. Dehát mi a fenének okoskodik? Maga mindig szeretett okoskodni.”

Mit tehet ilyenkor az író, aki szenvedélyesen szereti szűkebb pátriáját, de hiteles is kíván maradni? Folyamodik a gyereki pszichéhez. Emil a Hanságért a Hanság szépségei, a „szabad Hany”, a legendák, az igazságtevő szegénylegények miatt rajong. Ez az érzelem bírja rá a nyiladozó értelmű kisfiút, hogy megpróbálja elbűjtatni Káldorék gyermekét kedvelt játszóhelyükön, a Börtönkútnál. „Ha nem lakhatunk együtt, hát együtt bujdosunk. Mint a kurucok, mikor a labancok legyőzték őket. Tudod, Öreg Kis Istók is mesélte...” – mondja, miközben a rejtekhely felé vezeti Káldor Imrét. „Nézd! – mutat Emil a holdfénnel meghintett kazlakra – most tényleg olyanok, mint Eger vár bástyái.” Ebből a szalmából

vet ágyat Káldor Imrének, akit természetesen még az éjjel megtalál ott a csendőr.

A Börtönkút egy gyerek szemén keresztül vizsgálta az 1943-as hanyi társadalmat, s így tudta szeretetre, szerelemre méltóként megőrizni, felmutatni magát a Hanyt. A szél torkában c. kisregényben már a terepet jól ismerő publicista szólal meg. Újra krízist él át a Hanság: ezúttal a magasabb szintű életformára való áttérés krízisét. A gyors ütemű fejlődés szerteágazó problémakörét jól ismeri Szapudi András, ezt már az 1968-ban megjelent Ősök és utódok című riportkötete is világosan bebizonyította. Az emberek elvándorolnak a falvakból, lassan kiürül a Hanság. Az ipar nemcsak a mezőgazdaságban feleslegessé vált munkaterét szívja el, hanem az égetően szükségessé is. Az elvándorlás nem ok nélküli: az emberibb életkörülmények, a tiszta munka, a több szabadidő, a kulturálódás lehetőségei, az urbanizáció... Az író féltve szeretett Hanságát veszélyben látja. A riportkötetében megoldásokat javasol (gépesíteni a mezőgazdaságot, könnyíteni a paraszti roboton, nagyüzemivé, tisztává tenni az állattartást, anyagilag megkötni a fiatalokat...) – regényében ítéletet mond.

S az ítélet többrétű. Távozásra serkenti azokat a fiatalokat, akik számára a Hanság nem tud igazi perspektívát nyújtani (ilyen az előző kisregény Emiljére emlékeztető gyerekfigura: Péter, aki rajong ugyan a nagyapjáért és a Hanyért, mégis örül, hogy városba mehet, gimnáziumba járhat – régész akar lenni); megértéssel szemléli a fiatal gépész-szakmunkást, aki végre emberi létfeltételek közé kerül családjával a városi lakásban; megvetéssel kezeli azt a fiatal lányt, akinek derogál apja tanyasi volta; és nagy-nagy szomorúsággal, mély együttérzéssel ábrázolja az író az általa is pusztulásra ítélt régi világ vonzó képviselőit: Tömből Pétert, az öreg hanyórt, Honti Pált, a csodálatos meséket tudó öreg horgászt és a Hanyt járó öreg, magányos vadászokat.

A kisregény azzal kezdődik, hogy az isten háta mögötti, eldugott falucskába, Hoszsúdombra bevezetik a villanyt. S azzal végződik, hogy hiába: kiürül a falu, bontják a házakat. Jönnek a traktorok és felszántják a falu helyét, s ez így van rendjén. De azért nem felejtkezik meg Szapudi András a régi, a szabad Hanyról, megkapóan szép sorokban állít neki emlé-

ket. „...búcsúznak a Tömböl-ösök, s a Hazug Gyurkák, öreg Bucserék, rabsic-királyok... fegyvereik, csatjaik csillogása elvész a holdarcú tavakkal, amelyek a tenger mélységét, kemény tisztaságát őrizték sokáig talpalatnyi területükön. És búcsúzik Honti Pál. Ködbe, viharkabátba burkolózva indul Hany Istók után, egy örök életű lápvídségre, ahol tavasszal millió vízimadár költ, s a puha, vizenyős talaj habzik a csíktól.”

SZUNYOGH SZABOLCS

Bakos István:

ÉHE KENYÉRNEK...

Eppen a *Jelenkor* egyik idei számában felelte Győre Imre, a költő *Bertha Bulcsu* interjú-kérdésére: „A huszadik század második felében szerintem mi az emberiség alapvető problémája? – A kenyér. Úgy értem, hogy az emberiség nagyobbik része manapság tartósan éhez, vagy éhen hal, vagy elégtelenül táplálkozik. Gondolj az úgynevezett harmadik világ országaira. Ez nem Európára vonatkozik, de az emberiség nem Európa és Észak-Amerika. Egyébként ott is 15–20 millióan rossztápláltak.”

De folytathatnánk az idézést *Déry Tibor* töprengő jegyzeteiből is, tartalmas olvasókönyvet állíthatnánk össze irodalmunkból *Fábrý Zoltán: Az éhség legendája* című 1932-es írásától *Illyés, Veres Péter, Erdei Ferenc* és mások e kérdéshez kapcsolódó írásáig. Ezekből merít is *Bakos István* okos esszéjében.

Most azonban nem irodalmi megközelítésű műről van szó. *Ady, József Attila* versmondатаi csak ihlető mottók ebben a kis könyvben. Bakos tárgyyszerű összefoglalására törekszik annak a problémakörnek, amelyet az éhség fogalma jelent a ma világában.

Bevezető fejezetében írja a szerző: „az éhínség ugyanúgy problémája ma is a világnak, mint hosszú évezredekben keresztül volt; táplálékszerzésünk módszerei is elvben ugyanazok, mint az emberiség őstörténetében.”

Állításait sokoldalúan bizonyítja, adatokkal is. De nem száraz adathalmazt olvashatunk esszéjében, hiszen ezek az adatok

a ma élő emberiség konyhájának, mindennapi leltárának élő gondjai. Nemcsak a szakembernek szól e könyv, minden gondolkodó ember számára fontos áttekintés. *A föld és az ember, Az éhező világ* c. fejezetekben imponálóan összefogott helyzetképet tár fel a világ élelmezési helyzetéről. Ez a helyzet nem jó. Mégsem pesszimista helyzetjelentés csupán a könyv. Noha az emberiség eddigi története során még sohasem tudta leküzdeni az éhínség fenyegető veszélyét, s a világ nagy része az éhezés mai és holnapi rémségében él, s korunk gondjai megnöttek a demográfiai robbanás következtében meghatározódott „létszámmal”, van, lehet kibontakozás.

Könyvében Bakos áttekinti a mezőgazdálkodás extenzív és intenzív fejlesztési lehetőségeit, amelyek a mai technikai színvonalon – emberiség-méretekből – rendelkezésünkre állnak, sorra veszi a területek növelési lehetőségeiből adódó fejlesztést, a modern, zárt technológiájú mezőgazdasági kultúra eddigi hatalmas eredményeivel is érvel. Mindebből kitetszik, hogy nem leküzdhetetlen a történelmi méretű fenyegetettség ebben a kérdésben. Így foglalja össze:

„Hogy ez a világméretű küzdelem az emberiség földi létéért, létfeltételeiért mikor és hogyan zajlik le, elsősorban attól függ, hogy a világ népességének még ma is nagyobbik hányadát kitevő paraszti tömegeket – adott történelmi szakaszban – a tudatos munkásság harca mennyire képes a hozzá tartozó értelmiséggel együtt magával ragadni. ... Olyan nagy kísérlet ez, amelyben – ha eredményt akarunk elérni – egyre többeknek kell tudatosan részt venni, túllépve az országhatárokat, a nemzeti és nyelvi elzárkózást, a történelmi előzmények és előítéletek, a vallási kötöttségek, a szokások és hagyományok ma még meghatározó korlátait, de egyben fel is használva potenciális alkotó- és közösségformáló szerepüket.”

Érdekes fejezetben ismerteti Bakos István könyve a régi és mai Magyarország helyzetét ebben az emberiség-méretű harcban. Bemutatja a földreform óta végbement magyar mezőgazdasági fejlődést, a szocializmus perspektíváját a gazdasági-termelő szférák (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem) egyre fokozódó integrációjában, egymásra épülő szerves tevékenységében vázolja föl.

A *Gyorsuló idő* sorozat egyik legérdeke-

sebb kötetét tette elénk a kiadó, sikerült Bakos Istvánnak egyesítenie könyvében a hiteles, tudományos adatokra épülő egzakt érvelést a fölrázó, személyes élményekre is apelláló gondolatokkal. (*Magvető*, 1976.)

FUNK MIKLÓS

LENGYELEK MAGYARORSZÁGON

Új adalékok a lengyel menekültek történetéhez

Az utóbbi két-három évben több írás jelent meg folyóiratainkban a második világháború idején hazánkba került lengyel menekültekről. E nehéz időszak magyar–lengyel együttműködésének kérdései első-sorban a történészeket foglalkoztatják. Közéjük tartozik Lagzi István, akinek a Zala megyei menekülttáborokról szóló könyvét a Jelenkor 1976-os januári számában ismertettük. Mivel a rövidebb-hosszabb ideig hazánkban élő lengyelek között jó-néhány író volt, a kapcsolatok szépirodalmi tükröződésére is érdemes figyelnünk. A menekülteknek nyújtott magyar segítség kétségtelenül az antifasiszta harc megnyilvánulásként értékelhető. Jelentőségét bizonyítja, hogy három évtizeddel a háború befejezése után még mindig születnek dokumentum-értékű, de egyben szépirodalmi ambíciójú lengyel visszaemlékezések. Számunkra elsősorban az ilyen könyvek magyar vonatkozásai érdekesek.

A katonai menekültek többsége csak néhány hónapot töltött hazánkban, főleg a Dunántúlon, majd magyar segítséggel továbbfolytatta útját. Ezek a lengyel katonák a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, később pedig Olaszországban harcoltak a fasisztus ellen. A távoli hadszíntereken zajló küzdelmet, a hazájuktól elszakított lengyelek viszontagságos sorsát idézi — számos korábbi emlékirat után — két, 1975-ben kiadott könyv: *Franciszek Koprowski* „Bo wolność krzyżami się mierzy...” (Mert a szabadságot keresztekkel méri...) és *Adam Majewski* „Wojenne

opowieści porucznika Szemraja” (Szemraj hadnagy háborús elbeszélései) című kötet.

F. Koprowski nem hivatásos író. A világháborúban tiszthelyettesi rangban felszerként szolgált. Könyvének „Internáltak Magyarországon” című, terjedelmes fejezete a háborús politika rejtelseibe bele nem látó emberre vall, érdeklődésünkre azonban éppen a hétköznapi események jó megfigyelése miatt tarthat számot.

A szerző 1939 őszén nem vetette le az egyenruhát, pedig megtehetette volna. Hazánkban keresztüljutva segíteni akarta nemzetének valamelyik külföldön harcoló csapatát. A háború kitörése után hamar (már szeptember 19-én) Magyarországra jött. Első benyomásai kedvezőek: útjuk állomásain, Miskolcon és Budapesten a magyar lakosság lelkesen fogadta, étellel és itallal látta el a lengyel katonákat. Koprowski ugyanolyan tárgyilagosan ír a segítségnyújtás kisebb-nagyobb jeleiről, mint a komáromi menekülttáborban megforduló németbarát magyar tisztekről vagy a háború elembertelenítő hatására fegyelmezetté váló, erkölcsileg megingó honfitársairól. A civil lakosság rokonszenvmegnyilvánulásaira szívesebben emlékezik. Tisztában van azzal is, hogy a katonai táborok ellátása nehéz terheket rótt a magyarokra. Komáromban ekkor — az említett Lagzi István szerint — több mint kétezer lengyel katona tartózkodott.

Koprowski részletező leírása olykor jó indulatú mosolyra indítja az olvasót. Megtudjuk például, hogy Horthy névnapján a lengyelek ünnepi vacsorát (fejenként negyedliter bort és egy kiflit) kaptak, vagy hogy karácsonykor a város lakói túlságosan is sok borral ajándékozták meg őket. Mindez az emberség fontos megnyilvánulása volt a lengyelek szemében. A szerző azt írja, hogy a magyar táborparancsnokság képtelen a menekültek nyilvántartására. Ebben a dologban téved, mert — mint azt a történészek állítják — a komáromi magyar tisztek, a látszattól eltérően, nem akarták megakadályozni a lengyelek szökését, hogy segítségük azokat további terveik megvalósításában.

Koprowski az esztergomi táborban már jobb körülmények közé kerül, és felfedezi a város és a környék szépségeit is. Számunkra különösen értékes a következő információja: „A rádió azt mondja, hogy

Németország követelte Magyarországtól az összes menekült, tehát a mi kiadatásunkat is. A magyarok azt válaszolták, hogy csak azokat adják ki, akik maguk is menni akarnak". A szerző jól tudja, hogy magyar segítség nélkül nem szökhettek volna át 1940 tavaszán Jugoszláviába. A Libanonban és Palesztinában töltött időt felidézve megemlíti, hogy még hónapokig tömegesen érkeztek oda lengyel katonák Magyarországról, hogy a francia és angol hadsereghez csatlakozzanak.

Koprowski eredetileg naplót vezetett, és csaknem harminc év múlva, egy katonatársa ösztönzésére jutott el a könyv megírásának gondolatáig. Célja nem az ellenséggel és a természettel vívott küzdelem leírása, hanem a háború eseményeinek „belülről” való megörökítése, az „egyszerű” katona mindennapi életének bemutatása. E szándékból fakad visszaemlékezéseinek hitelessége, ami a magyar vonatkozású részekre is jellemző. Hasonlóan dokumentum-értékű *A. Majewski* műve. A saját emlékiratait korábban publikáló katonatorvos véletlenül ismerte meg a vele együtt szolgáló Jan Szemraj feljegyzéseit. Több-szöri találkozásuk és levélváltásuk eredményeként, bajtársaik emlékeivel kiegészítve írta meg a könyvet. A naplóformát meghagyva arra törekedett, hogy a fiatal tiszt gondolatait, szemléletmódját megőrizze.

A korábban tanítóként dolgozó Szemraj ugyanazon a napon lépte át a magyar határt, mint Koprowski, és hasonlóan ír a magyarok segítőkészségéről. Különbséget csak a személyesebb hangvétel jelent. Szemraj feljegyzéseiben például szó esik egy, a lengyelekért rajongó budapesti kislányról, akinek apja az első világháborúban lengyel területen harcolt. Sokat emlegeti a mosonmagyaróvári menekülttáborban megismert munkást, Balogh Nándort, akinek családja rendszeresen istápolta a lengyel katonákat. A család, bár nem tartozott a jómódúak közé, többször vendégül látta Szemrajt és társait. „Nem tudok eleget csodálkozni azon, mennyi szívéllyességet és finomságot tanúsítanak ezek az emberek.

És ezt diszkréten teszik, tapintatosan, úgy, hogy ne érezzük, hogy alamizsnát kapunk... Pedig ez egyszerű, szegény munkáscsalád,... amelynek tagjait senki sem tanította előkelő modorra vagy mesterként gyöngédségre” — olvassuk.

Bár a könyvből nem hiányoznak a korábbi lengyel irodalomból átvett magyarság-kellékek (tüzes magyar lány és bor, pattogó csárdás), Majewski — Szemraj emlékei nyomán — politikai következtetések levonásáig is eljut. „A magyar hatóságok, amelyek titokban kedveznek nekünk, kénytelenek megmutatni, milyen buzgón őrzik az internált lengyel katonákat. Magyarország kicsi, és nagymértékben függ szomszédaitól. A hitleristák és vezérük étvágya nem ismer határt... Állítólag a budapesti kormány már egész sereg jegyzéket kapott Berlinből, amelyek nemcsak az internált lengyelek túl nagy szabadságára figyelmeztetnek, hanem egészen közönséges fenyegetéseket is tartalmaznak” — írja. Nagyra értékeli a lengyelek továbbsozttetésében nyújtott magyar segítséget. Ezt érezzük abban a napló-részletben, amelyben a határmenti Babócsa lakosairól ejt szót. „Mindenki tudja, kik vagyunk, honnan és hová megyünk, de erről nem szabad hangosan beszélni” — olvassuk.

A magyar társadalom többségének elemei erejű rokonszenvéről a Közel-Keleten, az öldöklő harcok és nélkülözés közepette sem feledkezik meg. A visszaemlékezés-kötet utolsó magyar vonatkozású eseménye is a fasiszmus elleni fegyveres együttműködés szép példája. „Századunkban szolgál egy magyar nemzetiségű lövész. A neve Chrzan László. Szülei vagy nagyszülei, mint a neve mutatja, Lengyelországból kerülhettek Magyarországra. Ő maga csatlakozott Budapesten átutazó katonáinkhoz, barátságot kötött velük... Egy kicsit megtanult lengyelül, de még nem annyira, hogy mindent megértsen, és szabadon beszélhessen a nyelvünkön” — olvassuk „Szemraj hadnagy háborús elbeszélései”-nek az ázsiai küzdelmekről szóló részében.

MOLNÁR ISTVÁN